

1-12. sz. cl. sz.

10049

TIZEDIK ÉVFOLYAM

LÁTHATÁR

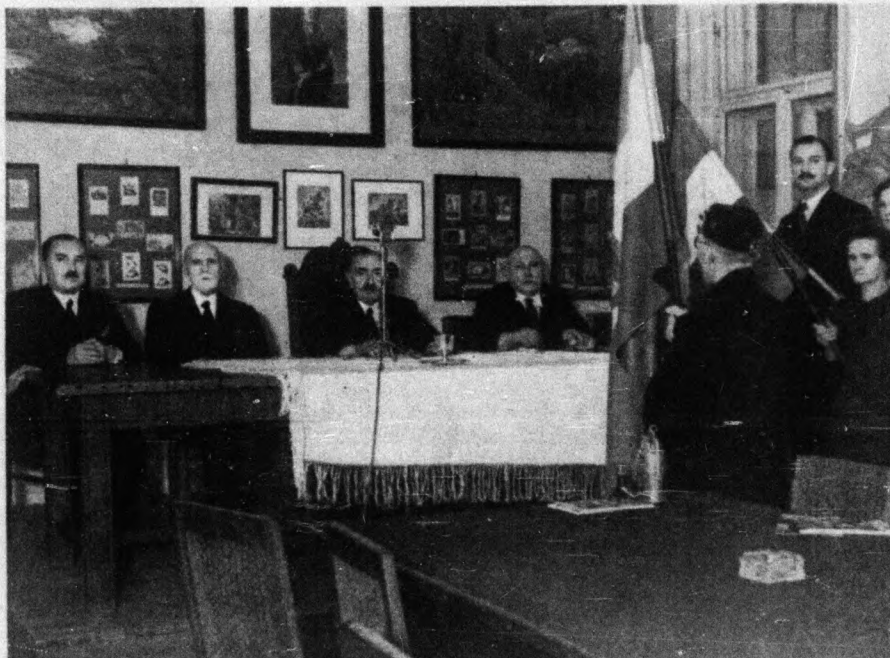
KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

TARTALOM:

Bárdossy László m. kir. miniszterelnök: Magyarságunk és a nemzetiségek. — Sziklay László: Közvéleményünk és a nemzetiségi kérdés. — Dobossy László: Külföldi magyar iskolák. — Sebestyén Endre: Az amerikai magyarság helye. — Högye Mihály: Az északfranciaországi magyar református misszió. — Dr. Rácz József: A ruszin nemzeti színház fejlődése. — Dr. Drucker György: A Balkán-Bizottság. — Könyvszemle. — Sajtószemle. — Ör hely.

A hazatért északfranciaországi magyarok zászlóinak ünnepélyes átadása a Magyarok Világszövetségében (L. Ör hely rovatunkat). Az elnöki asztalnál középen báró Perényi Zsigmond, a Magyarok Világszövetségének elnöke, balra tőle Balogh Jenő, a református egyetemes konvent elnöke és Damjanovich Lajos min. tanácsos, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium kiküldöttje, jobbra Nagy Károly, a Magyarok Világszövetsége igazgatója. A zászlók mellett Högye Mihály ref. lelkes, az északfranciaországi ref. misszió vezetője.

X. ÉV

1942 JANUÁR

1. SZÁM

ÁRA I PENGŐ

A *Láthatár* kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka Zoltán, Farkas Geiza dr., Faluhelyi Ferenc dr., Fekete Lajos, Gáldi László dr., Gellért Andor, Gramantik Margit, Hantos László, Imre Kálmán dr., Jékely Zoltán, Kardos Béla dr., Kozoesa Sándor dr., Makkaí Sándor dr., Mester Miklós dr., Moravék Endre dr., Móricz Miklós dr., vitéz Nagy Iván dr., Nápai Béla, Ortutay Gyula dr., Ólvedi János, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovics József, Radnóti István dr., Rády Elemér dr., Rónai András dr., Schubert Tódor, Stitz János dr., Szász Zsombor dr., Szent-Ivány József, Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, Szombathy Viktor, Szvatkó Pál, Vájlak Sándor, Varga Imre, Vas László, Vinczehidy Ernő dr., Zathureczky Gyula.

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a középeurópai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár: jogi személyeknek és egyesületeknek évi 20 pengő, egyébként 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatának főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

Folyóiratunk jelen alakját a m. kir. miniszterelnökség sajtófőnöksége 8152/1941. III. M. E. sz. alatt engedélyezte

A tizedik évfolyam küszöbén

Átadjuk olvasóinknak az újjeztendő első számát. Immáron a tizedik évszámot írjuk lapunk homlokára, mióta elindítottuk útjára ezt a folyóiratot, amely annakidején a legfajóbb magyar sebet mutatta fel az egyetemes magyarságnak, a kisebbségi sorsba szakított magyarság életét, a külföldre vándorolt magyarok törekvéseit és ezek mellett a körülöttünk élő nemzetek művelődését és irodalmát. A három kérdés szervesen összefügg egymással, összefüggött a múltban és összefügg még inkább ma, amidőn a Gondviselés kegyelméből az ország immáron északon, keleten és délen is részben végrehajtotta azt a revíziót és jóvátételt, amelyről a régi megosztosodott Európa hallani sem akart. Azóta az országban megövekedett a belső nemzetiségek száma s ez a lény új feladatok elé állítja az országépítő magyarságot. Mi kezdettől fogva azt hirdettük, hogy „ismerd meg tenmagadat” s emellett ismerd meg azokat a testvéreidet is, akik az ősi haza területén és körülöttünk élnek s a növekvő háborús feszültség és gyűlölködés napjaiban is mindig nyugodtan, az emberi művelődés és tudományosság tiszta tárgyilagosságával s egyben nemzetünk forró szeretetével igyekeztünk feladatainknak megfelelni. Hogy milyen eredménnyel, azt az a mindig feléle törekvő fejlődés mutatta, amelyet a Láthatár terjedelme és színvonalá fokról-fokra elért s bizonyította az, hogy egy olyan eszmei célkitűzésű folyóirat, amely sohasem számíthat a széles tömegek érdeklődésére, mint a Láthatár, a magyar értelmiség körében egyre több és több embert nyert meg munkájának s ma már a tizedik évfolyamába léphetett.

„Háborúban hallgatnak a muzsák” mondotta a régi latin közmondás és sokak szemében első pillanatra tán idő szerűltennek látszik a mi munkánk, amelyet ma is az emberi megértés és krisztusi szeretet szenvedélymentességével folytatunk. De mi tudjuk, hogy ez a munka a fegyverek elnyugvása után a maga eredményeivel az építők első feladata lesz, azoknak a feladata, akik a háború romjain felépítik az annyira áhított új európai rendet és azt a Magyarországot, amely az ősi magyar nemzeteszmé alapján teszi lehetővé egymástól különböző nyelvű népek békés és emberi együttélését. Mi úgy érezzük, soha olyan időszerű nem volt a Láthatár szerepe, mint most és soha annyira nem volt szükség magatartásának felmutatására, mint ma, a világ véres kavargásában. Ha bennünk szenvedély van, az csak az igazság keresésének tiszta szenvedélye lehet, a magyar igazság szenvedélyes keresése s ebben az igazságban minden más, velünk együtt élő nép igazsága is benne van. Tizedik évfolyamunk küszöbén, a világ sorsdöntő esztendejének első napján ennek az igazságkeresésnek élő hitével nyújtjuk első számunkat olvasóink kezébe s kérjük őket, maradjanak velünk és mellettünk e nehéz időkben s legyenek segítségünkre egy becsületesebb és jobb magyar jövődő előkészítésében.

Magyar szeretettel:

A Láthatár szerkesztői.

Első Kecskeméti Hirlapkiadó- és Nyomda-Részv.-társ. — Igazgató Tóth László

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
H. 12.00-10.00
9368

10049

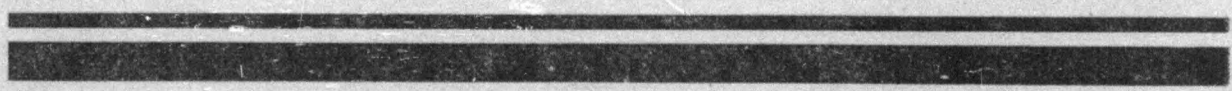
LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE
A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE
SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

X. ÉV.
1942

522

I. Versek

<i>Erdélyi Tibor:</i>	
Három vers	154
<i>Gárdi László fordításai:</i>	
Victor Hiesiu, Ion Cherejan, Virgil Sotropa	130
<i>Timár Ferenc:</i>	
Két vers	36
<i>Váckonyi Nagy Béla:</i>	
Két vers	200

II. Tanulmányok

<i>Ács Tivadár:</i>	
Kossuth Lajos kolonizációs törvényei	31
— Ismeretlen adatok Kőrösi Csoma Sándor életrajzához	85
<i>Antal István:</i>	
A magyarság juliáni kötelelességeiről	193
<i>Balla Pál dr.:</i>	
A visszacsatolt Délvidék nemzetiségi viszonyai	261
<i>Balogh Béla dr.:</i>	
A magyarországi nemzetiségek antropológiai szempontból	244
<i>Bárdossy László:</i>	
Magyarságunk és a nemzetiségek	1
<i>Bihari Sándor:</i>	
Ahol a nemzetiségek elvegyülnék egymással	345
<i>Birkás Géza dr.:</i>	
A hazai némettség helyzete	272
<i>Boda István dr.:</i>	
A magyarországi nemzetiségek lélektani szempontból	311
<i>Bozóky Ferenc dr.:</i>	
A nemzetiségi kérdés gazdasági vonatkozásai	306
<i>Deák Leó dr.:</i>	
A magyarországi szerbek	265
<i>Dobossy László:</i>	
Külföldi magyar iskolák	8
— Még egyszer a külföldi magyar iskolák	203
<i>Drucker György:</i>	
A Balkán-Bizottság	19
<i>Fazekas Jenő:</i>	
Az észt—magyar kulturális kapcsolatok eddigi mérlege	121
<i>Flachbarth Ernő dr.:</i>	
A nemzetközi kisebbségi jog legújabb fejlődése	234
— A magyar nemzetiségi jog és politika történetének vázlatja	241
<i>Gál István:</i>	
Magyarország és a Balkán	49
— " " " "	73
— " " " "	97
— Balkán a magyar kulturpolitikában	169
<i>Gárdi László:</i>	
Eminescu és az erdélyi románság	123
<i>Halácsy Dezső:</i>	
Tekintsünk a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet felé	108
— A Julián Iskola-Egyesület munkássága	202

<i>Hankiss János dr.:</i>	
Irodalomkultúra és nemzetiségi kérdés	238
<i>Högge Mihály:</i>	
Az északfranciaországi magyar református misszió ..	15
<i>Hinczky Sándor:</i>	
A magyarországi rutének	267
<i>Jóó Tibor:</i>	
Korszerű nemzetiségszemlélet	81
— Széchenyi akadémiai beszédének jelentősége	371
<i>Kemény Gábor:</i>	
Nemzetnevelés és nemzetiségi kérdés	63
— A magyar nemzetiségi kérdés lélektani feladatai	146
— A második kisebbségi irodalom	320
<i>Kósa Kálmán dr.:</i>	
Nemzetiségi iskolapolitikánk és iskolaügyünk	223
<i>Kovács Alajos:</i>	
Szlovák életér és a városok	56
— A magyarság számbeli súlya Magyarországon történelmünk folyamán és jelenleg	228
<i>Makkai László dr.:</i>	
A magyarországi románok	337
<i>Makkai Sándor dr.:</i>	
A nemzetiségi kérdés szabályozásának lelki feltételei	226
<i>Morawek Endre dr.:</i>	
A nemzetiségi kérdés és a magyar társadalom	294
<i>Nagy Géza dr.:</i>	
A református egyház és a nemzetiségek	250
<i>Nagy Iván dr. vitéz.:</i>	
Magyarország kapcsolatai a 2600 éves Japánnal	104
<i>Oszwald György dr.:</i>	
A hazai nemzetiségek jogi helyzete	299
<i>Pappné Tarczay Gizella:</i>	
Magyarok és bolgárok	25
<i>Pataky Tibor dr.:</i>	
Nemzetiségi politikánk alapjai	217
<i>Pfeiffer Miklós dr.:</i>	
XII. Pius pápa a kis nemzetekről és a nemzeti kisebbségekről	26
— Sebket nem szabad felszakítani	133
— A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek	280
<i>Pukánszky Béla dr.:</i>	
Németek és magyarok egy hazában	268
<i>Pusztay-Popovics József:</i>	
A pécsi német gimnázium	30
— Az északerdélyi román líra a bécsi döntés után	120
<i>Rácz József:</i>	
A ruszin nemzeti színház fejlődése	17
— A ruszin festőművészet	61
<i>Sebestyén Endre:</i>	
Az amerikai magyarság helye	12
— " " " "	28
— " " " "	58
— " " " "	89
— " " " "	159
— " " " "	195
— " " " "	340

<i>Sebestyén Endre</i> —		<i>Tóth Béla</i> —	
Gál István: Angol—magyar történelmi kapcsolatok	328	Harsányi Zoltán: A „franciás” Nyugat	212
<i>Sz. Z.</i> —		<i>U. Gy.</i> —	
Pusztai-Popovits József: Román kultúrélet a magyar Erdélyben	189	Magyar Album	21
— Iwan Dujčev: Mazedonien in der bulgarischen Geschichte	189	— Grusetzky Ferenc: A magyar élet kassai központja a cseh megszállás idején	350
— Széchenyi napjai	191	<i>V. G.</i> —	
— Kristóf György: Tudományos intézetek Erdélyben	190	Kovács Márton: A felsőri magyar népsziget	354
— m. Ujfalvy Sándor emlékiratai	328		
— M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága	351		
<i>Szemző Piroska</i> —			
Vajda Imre: Vörösmarty Mihály művei regékben	66		
— Schmidt Edit Erzsébet: Csathó Pál	113		
— Monoki István: A magyar időszakai sajtó a román uralom alatt	328		
— Csapodi Gábor: Eszterházy Miklós nádor	355		
<i>Szilágy László</i> —			
Baráth Tibor: Magyar történet	38	Vitéz Leveldi Kozma Miklós halálára	23
— Jozef Hanula: Spomienky Slovenského maliara	41	Januári számban különbözők	23
— Dr. Vojtech Brestensky és dr. Imrich Kružliak: Za tu našu slovenčinu	110	Nemzetiségi nyelvek tanítása a polgári iskolákban	46
— Bonkáló Sándor: A rutének	112	Februári számban különbözők	47
<i>Sz. I.</i> —		Csuka János: A visszatért Délvidék nemzetiségi törvényhozói Miklósy Tibor: Magyarok élete Németországban	71
Magyarság és a Balkán	189	Áprilisi számban különbözők	93
<i>Szollár István</i> —		Kállay Miklós miniszterelnök a nemzetiségi kérdéstről	119
Bajza József: A horvát kérdés	66	Májusi számban különbözők	120
— Szekfű Gyula: Állam és nemzet	136	Júniusi számban különbözők	143
<i>Taba István</i> —		Dr. Hóman Bálint: Magyarország nemzeti állam, de mindenkor számol a ténnyel, hogy határai között más nemzetű népelemek is élnek	145
Szabó Pál Zoltán: A török Pécs	111	Antal István nemzetvédelmi propagandaminiszter a szent-istváni eszméről és a nemzetiségi kérdéstről	165
— Zubor István: Az újság technikája	113	Júliusi számban különbözők	166
— Ligeti Ernő: Súly alatt a pálma	140	Rády Elemér	191
		Szeptemberi számban különbözők	207
		Minden hazai nemzetiség nyelvén is megjelenik a Néptanítók Lapja	327
		Októberi számban különbözők	331
		Az Erdélyi Helikon tizenötödik találkozója és az írók nyilatkozata	346
		Decemberi számban különbözők	382

V. Sajtószemle

Archives Diplomatiques et Consulaires	360
Az Ország Utja	334
Délvidéki Szemle	71, 140, 216/a, 379, 382
Deutsche Forschungen in Ungarn	192/a
Deutsche Zeitung	335
Deutschtum im Ausland	118, 141, 359, 380
Donauropa	118, 142, 168
Dunántúli Szemle	360
Építészet	381
Erdélyi Helikon	43, 45
Erdélyi Múzeum	214, 332, 379
Erdélyi Szemle	216/a
Felvidéki Nevelő	379
Hajnaledik	192, 214
Heimotyó	333

Hitel	115, 167, 214, 333
Hungária	70, 216
Hungarian Quarterly	96/a
I'júságunk	116
Jejenkor	141
Kalangya	70, 213, 215, 382
Karpatenland	44
Kárpátmedence	22, 168/a, 192, 212, 335
Kisebbségvédelem	45, 332, 336
Magyarország	336
Magyar Szemle	43, 70, 167, 381
Mone	216
Nagymagyarország	216/a
Nation und Staat	43, 115, 116, 117, 141, 192, 332, 369, 380
Nouvelle Revue de Hongrie	96/a, 116, 117, 214, 216, 336

Nova Posta	43
Otecz Pajszii	168/a, 380
Pásztortűz	45
Presse Korrespondenz des D. A. I.	Stuttgari 22
Protestáns Szemle	22
Református Világszemle	334, 381
Sorsunk	71
Südoszt Forschungen	70, 334
Südosstdeutsche Rundschau	213, 355
Termáni	96/a
Uj Elet	22, 115, 142, 168, 215
Ungarische Jahrbücher	114, 168
Ungarn	119, 142, 215
Voix des Peuples	96/a, 118, 140, 167, 359
Volk im Osten	118
Zorja	22, 357

Magyarságunk és a nemzetiségek

Írta: BÁRDOSSY LÁSZLÓ m. kir. miniszterelnök

A »Láthatár« kisebbségi kultúrszemle tíz esztendejének ünnepét jelenti ez a szám. Tíz esztendő rövid idő, de ez alatt az idő alatt a »Láthatár« ezer esztendő s ősi politikai gondolkozásunk változatlan elveit kutatta és hirdette. Ez ad ennek az évfordulónak jelentőséget.

A magyarság politikai gondolkodásának formái még azokon a tágas, beláthatatlan tájakon alakultak ki, ahonnan harcos lovas népünk több mint ezer évvel ezelőtt a Duna völgyébe költözött.

A tágas, gazdag síkságokat öntudatos, bátor nép járta, amelynek lényétől távol állott a mindig gyengeségből és félelemből fakadó idegengyűlölet. A magyarság a bizalmatlanságot, gyanakvást és aggodalmat az idegen fajúakkal szemben sohasem ismerte. A vándorlásában körébe érkező idegen vendégnek számított — : élvezte a vendégjogot és védte is a vendégjog.

Ennek az őshazából magunkkal hozott természetjognak erős, tartós gyökerei voltak. E gyökerek tövéből fakadt államalapító nagy királyunknak, Szent Istvánnak fiához intézett tanítása a »vendég- és jövevénynépekről«.

»Hagyom, fiam, adj nekik táplálást jóakarattal és tisztességes tartást, hadd éljenek nálad örömeztőbb hogyszem másutt lakoznának... «

Szent István tanításában a széles térségeken élő erős ember magabiztos nyugalma nyit kaput annak, aki kívánt és vért munkásként érkezik, de annak is, akit valamilyen megrázkódtatás, vész, pusztulás sodort jövevényként országunk határára.

S a történelem során mindig többen és többen húzódtak és menekültek ide a magyarság katonai erejével védett területre, jobb életviszonyok közé, idegen vendégek és jövevények.

Hogy szeretettel fogadtuk őket, kenyérünket megosztottuk velük, védelmünket kiterjesztettük rájuk is — : az fajtánk jellemző tulajdonsága, amely a magyarság politikai gondolkodásmódját irányítja.

Pedig a feladat, amit ezzel vállalunk, nem egyszerű. A történelem sokféle, egymástól teljesen különböző szellemiségű és lelkületű népelemeket sodort ide, akiknek életformáit a magyarságéval összehangolni sokszor komoly nehézségeket jelentett.

De nép és nép között mindig van mód arra, hogy életviszonyaikat őszinte szavak és őszinte kézfogások rendezzék.

A magyarság — bármelyik szellemi vezetőnk tanításait nézzük — mindig elismerte minden nemzetiség jogát arra, hogy nyelvét, sajátos faji jellegét és népi tulajdonságait szabadon ápolja és fejlessze.

A »Láthatár« tíz esztendejének munkája is ezt bizonyítja.

Méltón ezeréves politikai hagyományainkhoz, ma is a megértés vezet bennünket és nem a gyűlölködés.

A gyűlölködés ma is idegen tőlünk, pedig az elmúlt húsz év alatt megismertük és megtanultuk, mit jelent a kisebbségi sors idegen uralom alatt.

Huszonkét év keserves tapasztalatai megtanítottak bennünket arra, hogy lemérjük, mi a különbség a magyarságra jogtalanul és minden igazság ellenére rákényszerített kisebbségi sors és a Magyarországon élő nemzetiségek önként vállalt, a vendégjog alapján nyugvó életformái között.

De ez sem változtat állásponturnkon és magatartásunkon. Csak azt valljuk, hogy az idegen impériumok alatt jogtalanul, sokszor erőszakkal szerzett javak, hasznok és előnyök sohasem lehetnek a kisebbségi jogvédelem tárgyai.

Európa igazságos életének megteremtésén dolgozunk. Ezért hoztunk a múltban is annyiszor áldozatot.

Ezen az úton haladunk tovább és mondjuk Széchenyivel — : »Országunk minden lakosa hazafiak, akiket a sors, idő és a történelem eseményei egy testbe forrasztottak, nyujtsatok barátságos kezef... Igazítsuk el természeti jogainkat férfiakhoz illő igazsággal és mérséklettel.«

Közvéleményünk és a nemzetiségi kérdés

Nemzeti eszme, nemzeti öntudat, faji hovátartozandóság és — utóljára hagytam, de nem utolsóként: — *nemzetiségi kérdés*: oly fogalmak, melyek ma közszájon forognak, melyeket tudós szakértők boncolgatnak, melyekről képzett, vagy kevésbé képzett laikusok előadása ítélt, s amelyek mégsem állnak tisztán a közvélemény előtt. Különösen nálunk, Magyarországon nem. A nagy európai nemzetek, németek, angolok, olaszok, franciák tudatosították a maguk *egységes* nemzetfogalmát;¹ a magyar nemzetfogalom állandó jegyei mind a mai napig nem tudatosodtak a *magyar közvéleményben*, annak ellenére, hogy multjuk nagyobb, mint az említett nagy európai nemzetek sajátos nemzetfogalmi jegyei.

Ha történelmi szemüvegen át vizsgáljuk a kérdést, akkor ennek az előbb megállapított ténynek meg is találhatjuk az okát. A magyarság nemzetfogalmában a XVIII—XIX. század döntő jelentőségű fordulóján olyan törés állott be, amelynek jelentőségét csak ma kezdjük s ma sem tudjuk teljes egészében, egész közvéleményünket átható, egyetemes érvénnyel felmérni. A magyar nemzettudatban a XVIII. század végéig a *patrióta jegy* volt elsősorban uralkodó jellegű.² Hungarus-öntudatnak nevezem ezt a patrióta érzést, melynek az akkor érvényben lévő rendi alkotmány szerint mindenki tagja volt, aki a három rend valamelyikéhez tartozott, faji, anyanyelvi különbségre való tekintet nélkül. A XVIII. század vége előtt ennek alapján tehát nem volt, de nem is lehetett Magyarországon olyan természetű kérdés, melyet ma *nemzetiségi* kérdésnek nevezünk s mely Magyarország történelmi egységét bármilyen szempontból is veszélyeztethette volna. E *patrióta-jellegű* s a rendi-nemesi alkotmányon alapuló, az ország valamennyi fajtáját egyesítő nemzeti érzésnek két, az egyéb európai nemzettudatoktól erősen elütő jellemvonása volt: 1. a *jogi* jelleg, a joghoz, jogszerűséghez erősen ragaszkodó magatartás és 2. a *történelmi hagyományok* ápolása, az évszázadok alatt kialakult szokásokhoz, szellemi kincshez való föltétlen ragaszkodás. Az „ösi juss” mai napig bonyodalmakat, pereket, ellenzéki magatartást felidéző hangoztatása fejezi ki a legjobban a régi hungarus-patriotizmus jogi-történelmi jellegét. Nemzetiségeink, melyektől azóta mind érzés-, mind gondolatvilágban, — sajnos, — oly távol kerültünk, a XVIII. század végéig ugyanennek a jogi-történelmi patriotizmusnak a viselői. Két példával világítom meg ezt az állítást: a szlovák irodalom fejlődése a XVI. században históriás énekekkel indul el, melyekben a török-elleni harcokról van szó ugyanolyan elszántsággal és hazai földhöz való ragaszkodással, mint a mi irodalmunk hasonló műfajú, hasonló témájú és hasonló hanghordozású darabjaiban. Ismétlem, a szlovák irodalom fejlődése *ezzel indul el*, tehát döntő módon kifejezi a szlovák patrióta érzés „ösi juss”-hoz ragaszkodó, a magyarral szoros kapcsolatban lévő jellegét. Bél Mátyás, az ocsovai szlovák paraszt-ivadék, *Magyarország* történet- és földrajzírója lett: a két nép nemzeti érzésében tehát nemcsak hogy ellentét sincs ez időben, de *lelki magatartásuk* is közös.

Mi történt abban a korszakban, mikor a modern *nemzeti eszme* lett európaszerűen uralkodó? Magyarországon már a szellemi élet külső, látható *eseményei* szempontjából is döntő jelentőségű változások következnek be. A *nemzeti nyelv*, mely irodalmunkban akkor már négy évszázadon keresztül csiszolódott s emelkedett mind jobban és jobban az általános európai színvonal felé, az egész magyar szellemi és politikai élet középpontjába került — nyelvújítás és a vele szorosan kapcsolatban lévő névmagyarosítások jelzik e középponti szerep tévét³ — annvira, hogy az ország hivatalos nyelvénél vált. E külső és inkább jogi, mint szellemi-

irodalmi ténynek kétségtelenül messze kiható következményei voltak, s mind a magyarországi nemzetiségek, mind pedig a magyarság részéről elsősorban benne látjuk a nemzetiségek s a magyarság egymással szembe-fordulásának egyik alapokát. Mily sok szemrehányás ért már bennünket szlovák, román, szerb, stb. részről azért, hogy a magyar nyelvet teltük meg államunk hivatalos nyelvénél a XIX. század folyamán! Pedig ezt ma, mikor már történelmi szemüvegen keresztül tudjuk vizsgálni a mult század eseményeit, egészen természetesnek találhatjuk. Szekfű Gyula állapítja meg,⁴ hogy a nemzeti eszme s a nemzeti nyelv diadalrajtásának korában minden európai nemzet s így a magyarság is elsősorban a *saját* nemzeti öntudatát építi ki; e korban u. n. kisebbségekre való tekintetéről sem kulturális, sem jogi szempontból nem beszélhetünk; ez anakronizmus volna. De eltökélte a XIX. század sajátos, öncélúan nemzeti jellegű: Széchenyi István, aki nemcsak korának gondolatvilágát fejezte ki, hanem hatalmas géniuszával a magyarság egyetemesebb, általánosabb érvényű szempontjait tudta szem előtt tartani, világosan megmondta, hogy a magyar nyelvnek, mint az egész ország hivatalos nyelvénél nem lehet semmilyen szempontból nemzetiség-ellenes, az egyéb Magyarországon élő népek életére törő, azokat megfojtó szerepe. Hallgassuk csak meg Széchenyt: „Törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek (t. i. elnyomást) . . . törvényeink egy hajszállal sem rendeltek többet, minthogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, melytől nemcsak az ország vevé nemzetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsoke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önamígtatásilag, ennél marad a magyar és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatú színen még — mi semmi esetre sem lehetne egynéhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejtett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyeivel szemközt úgy, mint ma.”⁵ Milyen jól jellemzi Széchenyi a magyar nemzeti érzés sajátos jogi színezetét ez idézetben. De milyen jól világlik ki szavaiból az is, hogy az elmúlt időkben, a sajátos nemzeti eszme korszaka előtti Magyarország patriotizmusában a nemzeteket összefogó latinítás ellenére is a magyarság uralkodik, mint az ország szervezője, vezetője, s mint a többi nemzetet is egy államba, egy jogi struktúrába, egy szellemi közösségbe összefogó hatalmi tényező! A sajátos nemzeti korban tehát saját nyelvét teszi meg hivatalossá, uralkodóvá az egész országban, — ezzel Széchenyi szavai alapján nem akarja széttepni a tágabb értelemben vett hungarus-nemzet egységét. Sőt Széchenyi fönt említett szavaiból világosan következik, hogy a magyarság még akkor sem feledkezett meg teljesen sajátos, szinte azt mondhatnók: nemzet-fölötti, országfenntartó hivatásáról, mikor a korszak a csak magára tekintő nemzeti önkifejlést parancsolta. S ha mégis volt hang, amely tüzzel-vassal akarta másra is reakényszeríteni a magyar nyelvet, annak Széchenyi a következőket mondotta: „*Örizzük nyelvünket, de . . . ne kényszerítsük tüzzel-vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint ismét visszaveretessünk és megsemmisítettessünk.*”⁶

A nyelv-kérdés és következményei: az alkotmányjogi, iskolaiügyi és egyéb harcok — legalábbis a mai kor gyermeke úgy látja — mégiscsak eltávolították egymástól a magyarságot s a hazájában élő egyéb népeket. Lassan, fokozatosan fejlődtek ki az ellentétek, 1848-ban már valóban megvoltak s Bécs nagyszerűen ki tudta őket használni a magyarság legyöngítésére, hogy azután a Bach-korszakban

¹ L. e. kérdésről: „*Magyar nemzetfogalom és danaiság*” c. tanulmányomat. Új Elet (Kassa), VIII. évf. 5—6. sz. 314—320. l.

² V. ö.: Jókai Tibor: *Széchenyi nemzetiség-szemlélete*. Látvány, IX. évf., 11. sz. 278. l.

³ V. ö.: *Az asszimiláció kérdéséről* c. cikkem idevonatkozó részével. Látvány, IX. évf. 10. sz. 250. l.

⁴ V. ö.: Hóman—Szekfű: *Magyar történet*. Bp., Egyetemi nyomda, IX. 356—357. l.

⁵ Csapodi Csaba: *A legnagyobb magyar*. Nemzeti Könyvtár, 38—39. sz. Bp., 1941. 198. l.

⁶ U. o. 106. l.

mind a magyarságot, mind pedig a többi hungarus-népet el tudja nyomni. Teljes elmérgesedés, az ellentéteknek már határozott gyűlölettel s a nemzetiségeknek az ország testéből való elszakadás-vágyává való átalakulása a század utolsó három évtizedében következett be: ez készítette elő aztán a világháborút követő szomorú bukást, Trianon gyászos eredményeit.

De ha *mélyebbre* tekintünk s nemcsak a történelem külső eseményeit vizsgáljuk, hanem megkeressük mindennek a *szellemi alapokat*, akkor azt kell mondanunk, hogy a magyarságnak s nemzetiségeinknek egymástól való eltávolodásában nemcsak a nyelvi kérdés s a körülötte dúló harcok játszottak szerepet, sőt, nem e harcok az elidegenedésnek s az ellenszenv, majd gyűlölet kifejlődésének lényeges alapjai.

Mint mondtam, a XIX. század folyamán az egységes, hungarus patrióta érzés helyébe a sajátos, egész Európában diadalra jutott *nemzeti eszme* lépett. E nemzeti eszme Magyarországon mind a magyarságot, mind a többi magyarországi népet hatalmába kerítette: mi, magyarok, neki köszönhetjük modern államberendezésünket, szellemi életünknek szinte gigászi fellendülését, lelkiségünk örökéletű megtestülését a magyar klasszicizmusban. De ugyanez a nemzeti eszme teremti meg a már modern értelemben is irodalomnak nevezhető szlovák irodalmiságot, neki köszönheti a szerbség az itt, Magyarországon feállított Srpska Maticát és i. t. *Uganyaz* az eszme külön-külön öntudatos nemzetekké fejlesztő Magyarországnak az eladdig a rendi patriotizmusban egységes népeit s elindítja azt a folyamatot, melyet a magyarságtól való differenciálódás folyamatának nevezhetünk. Annál is inkább, mert, bár a magyarságnak s nemzetiségeinek sajátos, XIX. századi *nemzeti* öntudatosodása ugyanannak az általános európai szellemi áramlatnak a hatására történt, a *kialakult magyar és szlovák, magyarországi román, szerb, stb. nemzeti eszme és nemzet-szemlélet között igen lényeges, mélyreható különbségek* vannak. A magyar nemzeti eszme sokkal *konkrétabb*, *kézzelfoghatóbb* valami, mint az egvéb, különösen a *szláv fajú magyarországi nemzeteké*. Ez már a magyar és szláv lélek sajátosságaiából is folyik,⁷ de más oka is van. A magyar nemzeti eszme *első* harcosai: az a nemesség, amely a rendi és patrióta érzésben egységes Hungáriának is vezetőrétege volt. A magyar nemzeti élet irodalmi, szellemi fellendülését a fő- és köznemesség tagjai munkálják először: Besse-nevei, Kazinczy, a két Kisfaludy, Fáy, Vörösmarty, (hogy épen csak a legnagyobbakat említsem) ősei a rendi korszak vezetői között is ott szerepeltek, — csak a második nemzedékben jutott szóhoz a polgári és népi réteg: Petőfi, Arany, Tompa szemlévében. A politikai élet vezetése — egy-két kisebb jelentőségű névtől eltekintve — az egész századon keresztül a fő- és köznemesség kezében van; ez a fő- és köznemesség — nemzetünk objektíven nemes és mindég a méltánvosságot szem előtt tartó lelkületére milyen méltó dokumentum — saját osztály-érdekeit félretéve hozza meg a jobbágyfelszabadítás törvényét. Miért mutatam be a XVIII.—XIX. századforduló *előtti* korszak vezető-retegének, a nemességnek, a magyar eszmevilág kiérettésében játszott vezetőszerepét tárgyamhoz képest ilyen hosszasan? Azért, mert ez a magyar nemzeti eszme sajátos, minden más európai nemzet öntudatától merően különböző jegyeit is meghatározta. Ugyanakkor, amikor programjába átvette a XIX. század demokratikus nemzeteszmejének legfontosabb jegyeit, a rendi nemesség a modern magyar nemzeti eszmét addigi hungarus-patriotizmusa *egyeses folytatásának* tekintette s így átmentette belőle a *joonak*, mint sajátos magyar fogalomnak a vezetőszerepét, Magyarországnak, mint *politikai egységnek* a szem előtt tartását, *kötelezettségnek* érezte, hogy továbbra is ő maradjon a *nemzeti élet kormánykerekénél* és az „*ösi juss*” sajátosan magyar nemesi fogalmát állandóan szemé előtt tartva a nemzet politikai, szellemi, sőt gazdasági életét sem tudta másképp el-

képzelti, mint a *multra támaszkodva*, *ösi hagyományai* alapján. A multnak, mint buzdító mintaképnek a hangoztatása más európai nemzetek romantikus irodalmában is uralkodó, de sehol sem játszik olyan nagy szerepet a nemzeti öntudat fölbresztésében, mint a magyar romantikus irodalomban. Természetes, hogy a magyar nemzeti eszme kifejlődésének és diadalrajutásának sajátos *nemesi* jellege teljes mértékben rányomta bélyegét a magyar életre azután is, hogy a nemesi osztály vezetőszerepe megszűnt. Ennek a nemzet továbbfejlődése szempontjából kétségtelenül megvoltak a hasznos és káros következményei, — de a következményekről itt már nem akarunk megemlékezni, ez szétvetné rövidre szabott tanulmányunk kereteit. Annyi azonban bizonyos, hogy épen azért, mert a nemesség a modern magyar nemzeti eszmét a rendi korszak patriotizmusa egyenes folytatásának tekintette, nem magyar származású, tehát: nemzetiségi, szlovák, szerb, német, stb. fajiságú tagjai is csatlakoztak hozzá. Ez és semmi egyéb az oka annak, hogy a Szmracsányiak, Polinszkyak, Johnyak, Stansithok fenntartás nélkül a magyar nemzeti eszme hordozói lettek — s ezzel a XIX., sőt a XX. században is tápot adtak a magyarságtól differenciálódott nemzetiségek magyar-ellenes hangulatának.⁸

Nemzetiségeink nemzeti eszméjére egészen más jegyek jellemzők, mint a magyarra. S itt elsősorban a magyarországi *szláv fajú* népekre gondolok, amelyek először indultak meg a közös patriotizmusból való kiválás útján. Mint Európa valamennyi szláv nemzetét, őket is Herder romantikus lelkesedése ébresztette nemzeti öntudatra. Alaplelkületükben amúgy is inkább van meg a *diszpozíció az érzelmes és elvont dolgok*, mint a konkrétumok iránt: nemzeti eszméjük is inkább költői, a mindennapi élet valósága, a szülőföld konkrét fogalma fölé szárnyaló, szenvedélyes és patetikus érzelmekkel átszőtt valami, mint államot építő konkrét program. Kollár János, a pánszlávizmusnak hazánkban és egész Európában első népszerűsítője, kiemeli, hogy az ő hazája nem a megfogható és látható szülőföld, hanem országokon felül áll. Ebben a nemzeti eszmében a *morális ítélkezés* attitűdje az uralkodó, par-excellence irodalmi műfaja a líra a magyar epikus nemzeti megnyilvánulásokkal szemben. Ugyanakkor, amikor Vörösmarty a Zalán futásával akarja fölrázni nemzetét, Kollár Slávy de-rájában a Vörösmartyval sok tekintetben rokon „Prejznev” (Előhang) után lírai szonettekben akarja elérni ugyanazt a hatást. Ennek, a magyar s az egvéb magyarországi szláv népek nemzeti eszméje között meglévő mélyreható különbségnek megvan — Herder ösztönző szerenétől eltekintve — a maga sajátos társadalmi oka is. Mint mondtam, a nemesség, épen azért, mert a magyar nemzeti eszmét igazzal a hungarus-patriotizmus egyenes folytatásának érezhette, faira, származásra, anvanvolvre való tekintet nélkül — és igen csekély kivételtől eltekintve — a magyar nemzeti eszméhez csatlakozott. Főleg ezért — nemzetiségeink és főleg a szláv fajú népek nemzeti eszméje elsősorban a polgári réteg és a név fiaira támaszkodott, innen a magyarhoz képest demokratikusabb, népiesebb jellege. S ezért tudta minden fenntartás nélkül átvenni Herder telkesedését a „gyöngye, elnyomott, de nagy jövő előtt álló” szláv népek iránt, amelyek a herderi koncepcióban épen azért tekint-hetnek nagy jövő felé, mert nincs kiművelt rétegük, mert maradék és minden „romlottság” nélkül él bennük a friss, szűz népi erő. Ennek a nemzetfogalomnak már természet-től fogva sem lehet annyira élméneve a rendi-nemesi mult, mint a magyarnak. Félreértés ne essék! Ezzel egy szóval sem mondtam azt, hogy akkor, amikor a kulturpánszlávizmus első nemzedéke után a második generáció, — a szlovákoknál pl. Stúr iskolája — megalkotja az önálló népi-nemzeti irodalmiságot, ez az irodalmiság teljesen elveti a multat. Sőt, épen azzal biztosítja, — ha csak ösz-lönösen is, — hogy mégsem szakad el teljesen a magyar szellemi fejlődéstől, hogy a maga *nemzeti kultúrájába* be-

⁷ Ezt Boda István emelte ki a kassai Nemzetpolitikai Társaságban 1941. május 29-én elhangzott: „A szlovák lelkiség kérdése” c. előadásában.

⁸ V. ö.: i. tanulmányommal: *Az asszimiláció kérdéséről*. 250. l.

lépíti a közös multat, hogy például Sládkovič, a szlovák népi-nemzeti romantikának reprezentáns költője, Mátyás királyt teszi meg ítélőbírául, mikor a szlovák ember mintaképet rajzolja meg Detvan-jában. És tovább megyek; a magyar szellemi életben is a nép, korizlésében a népiesség játssza a vezetőserepet, alapjában véve tehát a törekvések alapja még mindég egy. Csak a szemléletmódban van különbség, épen a kétféle nemzeti eszme sajátos jegyei alapján. Ezt egy példával szeretném érzékeltetni: Arany Toldi-jában épen úgy népi hőst, mondai hőst állít oda a magyarság elő eszményképül, mint ahogy Sládkovič már említett Detvan c. költeményében. Mégis megvan közöttük a kétféle nemzeti eszméből adódó különbség. Eltekintve attól, hogy a magyar lélek konkrétabb jellege folytán Arany tisztán epikus költeményt alkotott, melyben az ideális magyai ember teljes lelki arcát a cselekvény tervszerű fölépítésével alakította ki, ugyanakkor Sládkovič a puskinii barokk romanticizmus útján haladva inkább lírai módon, az érzelmeik mindent elárasztó líraiságával és idillizmusával rajzolta meg szlovák ideális típusnak szánt Márton-ját. — mondom, eltekintve ettől a két nép lelkivilágában önként adódó különbségtől, — Toldi, a magyar népi hős mégis csak „úrjobb” típus, a király első vitéze lesz belőle, mikor jótulajdonságai végre érvényesülni tudnak, Márton, a szlovák nép ideális alakja révbejutásakor is megmarad parasztnak, közember lesz a király seregében.⁹

A magyarországi nemzetiségek a XIX. század folyamán a kétféle nemzeteszmé e röviden bemutatott különbsége miatt válnak el a magyarságtól s differenciálódnak a hosszú évszázadokon keresztül kialakult egységes hungarus-patriotizmustól. A nyelvi s az azt követő közjogi harcok e szétválásnak, differenciálódásnak kísérő jelenségei csupán, és semmiesetre sem történelem volna meg, hogy ha a kétféle nemzeteszmé között nem lett volna meg a mélyreható különbség.

A századvégnek s a huszadik század elejének mind a magyarság, mind pedig e nemzetiségek fejlődése szempontjából oly sok káros, ferde jelensége pedig teljesen elmergesztette a szétszakadást. Idézett tanulmányomban¹⁰ bemutattam, hogy a magyarság 1867 után hogy felhigult: az a tömeg, amely a konjunktúra éveiben aránylag rövid idő alatt egyszerű névmagyarosítással, vagy esetleg csak anélkül beleolvadt a magyarságba, megérezte a magyar nemzetfogalomnak a környező népekéhez képest „úrjobb”, „nemesibb” jellegét, — de épen azért, mert annak ezeréves történelmünkbe visszanyúló lényege nem volt, mert nem is lehetett élménye, — csak külsőségeiben utánozta, nemes tartását sallanggá, kinövésekké torzította, jogi alapformájából meddő közjogi harcokat csinált, az „ösi juss” mely hagyomány-kultuszából pedig frázisokkal teli délibábos történelemszemléletet. Félreértette Széchenyi nemes magatartását a nemzetiségekkel szemben — hiszen a hungarus-patriotizmus lelki közössége már nem élménye — és a magyarságnak ezer éven keresztül belöltött hivatását teljesen félreértve merev türelmetlenséggel, vagy ami még rosszabb, teljes nemtörődomséggel, közönnyel fordult velük szembe.

Ugyanakkor a nemzetiségek, — a kor mérgezett politikai levegőjéből táplálkozva, — csak ezt, a felhigított és a magyar történelemnek sokban ellentmondó magyarságot látták, vagy akarták látni maguk előtt: — legtúlzabb képviselőik egyenesen tagadni kezdték a tiszta magyar faj meglétét, az önálló magyar kultúrát.¹¹ Ami nemzetfogalmukban a magyarhoz képest népihb jegy volt, azt e korszakban a társadalmi vezetőréteget képviselő magyarsággal — vagy felületesen asszimilált, híg-magyarsággal — szemben a demokrata-szocialista jelszavak örve alatt politikai célokra tudták felhasználni. Így történt, hogy mindazt, ami eladdig a magyar állam kereteiben maradt meg

⁹ Erre a sajátos különbségre Milan Pířút hívta föl a figyelmemet Sládkovič András c. tanulmányomról (Debreceni Szemle, XIV. évf. 12. sz. 281—304. l.) írt bírálatában. (Mad'arska štúdia o Sládkovičovi. Elán, XI. évf. 5. sz. 15. l.)

¹⁰ Az asszimiláció kérdéséről.

¹¹ V. ö.: Andrej Mráz: Svetozár Hurban Vajansky. Stúdia, glosy, recenzie. Pozsony, 1926. 60—61. l.

ellentétként közöttük és a magyarság között, most áttolták a politika síkjára és vélt érdekeik megvédésére a külföld felé fordultak. A politikai történelemre tartozik, de itt meg kell említenünk: mikor aztán a külföld és, természetesen, elsősorban az ántánt-államok nemzetiségeinknek ez érdekvédelmi „barát”-keresését ki tudták használni a maguk politikai céljára, az egységes Magyarország sorsa meg volt pecsételve, bekövetkezett a háború és bekövetkezett Trianon.

A trianoni Magyarországon aránylag igen csekély mértékben volt kérdés a nemzetiségi kérdés. Hiszen nemzetiségeink épen a megcsonkított ország elszakított területein élnek; — mint bemutattam, Trianon elsősorban épen azért következett be, mert a magyarság s nemzetiségei között a differenciálódási folyamat teljesen befejeződött s az ősi patrióta érzésből két, tulajdonképpen egy alaptól kiinduló, mégis egymástól lényegesen különböző s egymással immár mereven szemben álló nemzeti öntudat lett. Voltak, akik már a trianoni korszakban rájöttek: ez az állapot egészségtelen s ha végleges marad, az ezeréves Magyarországnak épen lelki alapja veszett el. De az ország közvéleménye — közvélemény alatt nem egységes itt-ott felbukkanó véleményét értem, hanem a tömegekét, — annak ellenére, hogy sok szempontból belátta a mult század utolsó évtizedeinek ferde fejlődését, a nemzetiségi kérdés szempontjából megmaradt azon a vonalon, amelynek, mint láttuk, nem az ezeréves magyar multban, hanem mindössze 60—80 évre visszanyúlva lehettek meg a gyökerei. Merev ellenszenvvel, mely gyűlölettel fordult az elszakadt s önálló állami létre berendezkedett nemzetiségek felé, a velük való törődést nem szorgalmazta, kultúrájuk, új politikai irányuk iránt nem érdeklődött, mert ezt egyszerűen „hazafiatlanság”-nak bélyegezte.

Annál is inkább, mert, természetesen, a nemzetiségek is az „új” vonalon haladtak tovább. Ők sokkal inkább látták, mint a magyarság, hogy a Magyarországtól való elszakadásuk, az ún. „utóállamok”-ban való elhelyezkedésük a XIX. század harcainak az eredménye. Csakhogy, persze, a mélybe ők még kevésbé tudtak behatolni; a mult harcainak okát egyesegyedül azokban a „sérlemek”-ben keresték és találták meg, amelyek állításuk szerint a magyarság részéről érték őket; hogy a „sérlemek” semmiképpen sem nyulnak vissza az ezeréves multba, mert hiszen a XVIII. század végéig nincs nemzetiségi probléma Magyarországon, hogy a sajnálatos differenciálódásnak elsősorban nem a nemzetek harcában, hanem a kétféle nemzeteszmében van meg az oka s hogy mindaz, ami szerintük „ezeréves magyar elnyomás”, mindössze 60—80 esztendő, — azt, természetesen nem tudták s jelentős százalékban ma sem tudják belátni. Ezt a jelenséget társadalmi szempontokkal magyarázhatjuk meg elsősorban. Mondottam, hogy a XIX. századi nemzeti eszme fejlődésének kettősségét épen az okozta Magyarországon, hogy nemzetiségeink elsősorban népi, kisebb mértékben, polgári erőkre támaszkodtak, — a nemesi réteg szinte kivétel és mindenesetre fenntartás nélkül csatlakozott a magyar nemzeti eszméhez. Nos, az a réteg, amely a trianoni békeszerződés folytán új államokba került nemzetiségek szellemi és politikai vezetését átveszi, csaknem teljes egészében ú. n. „első generáció”, amelynek épen ezért nem lehet a mult gyökeres élménye s amelyben friss és átütő erővel buzog a türelmetlen nemzeti öncélúság. Ez a vezetőréteg kiadja a végzetes jelszót: el a multtól, s nem veszi, mert szűk látóköre miatt nem is veheti észre, hogy az új utak keresése s az új irányokba való elindulás a maga nemzeti szempontjából is milyen káros, mert hiszen teljes mértékben elvágja sajátos nemzeti gyökereit. Nemzetiségeink részéről az 1918—20 táján Európaszerte divatozó nyugat-imádatnak, amerikaias-nagyvárosi életstílusnak az ápolása ez, — amely épen népi-kispolgári jellegükkel állt szöges ellentétben, — másrészt pedig azoknak a mondvasinált és inkább költői eredetű, mint tudományos, történelmi alappal bíró mítoszoknak a kultusza (a szlovákoknál a Cyrill és Metód-kultusz, a románoknál a dáko-román elmélet) amely mindenképpen alkalmas arra, hogy elvesse magától a magyarral közös,

egyik-másik nemzetiségünkönél több száz ismét másoknál ezeréves multat, de amely épen ezért hosszú időre megakadályozza, hogy az új helyzetbe került nemzetiségek tárgyilagosan, a fejlődés tényeinek megfelelő módon le tudjanak számolni önmagukkal.

Természetes, hogy ilyen körülmények között az elidegenedés s az ellenszenv még jobban elmélyült. S ezt főleg a magyarság szellemi vezetőrétegének azon része látta be, amely nemzetiségekkel együtt az új államokba, — kisebbségi sorsba, — került. A kisebbségi sorsra jutott magyarság mély fájdalommal látta azt is, hogy az anyaország *közvéleménye*, — egy-két lelkes, odaadó kultúrunkást és tudóst nem számítva, — mily kevésbé törődik elszakított magyar testvéreivel,¹⁹ — de elég hamar annak is tudatára ébredt, hogy az ezeréves magyar birodalom regenerációjának egyik alapfeltétele: a *nemzetiségi kérdés megoldása*.

Azóta vezetőegységünk kitaró munkásságának és az európai újjárendeződés feltartóztatathatlan erővel megindult új folyamatának következményeképpen boldog örömmel öleltük keblünkre felvidéki, kárpátaljai, keletmagyarországi, délvidéki testvéreinket. Közvéleményünk, — pártállásra, világnézetre való tekintet nélkül, — mámoros örömmel fogadta a felszabadult területek visszatérését. A húsz, vagy még annál is több évig kisebbségi sorsban selymődött magyarság-részek és az ú. n. „anyaország” magyarsága között voltak árnyalati különbségek, ezek azonban jól érthetőek a húsz éves különélés kettős fejlődéséből s, természetesen, az egymásra-találás bizonyos időszaka után el is számolnak. A kisebbségi sors *tanulságai* fokozatosan frissítik fel a magyarság egész életét, társadalmi, gazdasági és kulturális szemléletmódját: s a már az anyaországban megindult mozgalom a liberális korszak anyagiasság szemléletének kiküszöbölésért, a szociális-népi nemzeti megújulásért az új, kisebbségi sorsban megedzett erők közreműködésével a teljes kibontakozás felé halad.

Annál nagyobb kérdés marad azonban a felszabadult területekkel részben visszatért, az ezeréves Magyarország-hoz hozzátartozó nemzetiségek kérdése. Kétségtelen, hogy az 1918-as állapothoz képest még nagyobb *nemzeti öntudattal* s kétségtelen az is, hogy nem ritkán az elszakított-ság ideje alatt kifejlődött, erős és öntudatos magyar-ellenes szemlélettel rendelkeznek. E magyar-ellenes szemléletmód oka világosan előttünk állhat, ha alaposan végiggondoljuk mindazt, amit tulajdonképeni mondanivalóm történelmi alapvetéseként elmondottam. Visszatért nemzetiségeink nemzeti öntudata arra a XIX. században kifejlődött s a magyartól sokban különböző nemzeti eszmére épült, amelyről részletesen beszámoltam; e nemzeti eszme a liberális-demokrata színeződése az ú. n. utóállamokban — az elszakított-ság idején — még jobban elősegítette a magyarságtól való teljes szellemi és érzelmi elszakadást és magyar-ellenesszenvet.

Mielőtt tovább mennénk, egy kérdést föltétlenül tisztáznunk kell. — Az újjászülető Európa meghozta számunkra a trianoni megcsontíttóságunkban is állandóan hangoztatott revíziót, — ha egyelőre csak részleges formájában is. Nincs magyar ember, aki ne érezné, hogy a folyamatnak folytatódnia kell. Hiszen, ha megfigyeljük, hogy a szemünk előtt lezajló második nagy világháború, melynek hozzánk elérő hullámai nagyon is megérezzük, máris hogy alakítja Európa térképét, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az új Európa lényege: a versailles-i békeszerződések utáni államokhoz képest *nagy államok, birodalmak* kialakulása. Magyarországnak is meg kell tehát teremtenie a föltételeket arra nézve, hogy itt, Keletközépeurópában, Kelet és Nyugat e fontos határpozícióján, megteremthesse a maga birodalmi, nagyhatalmi állását. E birodalmi helyzet felé menetelünk akkor, amikor újra és újra vissza-visszatér Szent István koronájának egy-egy drága földdarabja a

csonka országhoz, — érezzük, tágul az eddig nagyonis szorongató bilincs. Magyar szempontból tehát ez a kérdés létünk vagy nemlétünk *alapja* a kialakuló új Európában. S épen ezért: egy pillanattig sem szabad megfedkezünk róla, hogy *már a bekövetkezett területgyarapodás sem lehetett pusztán katonai, gazdasági, közigazgatási probléma*. Hogy *magyar szempontból is több*, azt akkor tudjuk a legjobban érzékelni, ha megfigyeljük, hogy a kialakuló új európai vagy országok, birodalmak milyen *eltekre* épülnek föl. A *német* birodalom renaissance-ának, mai és így jövőendő nagyhatalmi helyzetének leglényegesebb alapja: a *népi* elv, amelynek első és legsarkalatosabb tétele a német nép *felsőbbrendűsége*. A németiség végérvényesen le tudta bontani magáról a XIX. századvég liberális-kapitalista elveit, le tudott számolni azzal a sok ferdeséggel s nemzete számára káros kinövésével, melyeket az említett korszak okozott. Az *olasz* regenerációban már lényegesen több a szerepe a *birodalmi* gondolatnak, de az kétségtelen, hogy benne is a népies alapnak van igen nagy jelentősége: ezzel tudta megsemmisíteni mindazt, amit a múlt század végének kóros fejlődése az egészséges nemzeti kibontakozás szempontjából lerombolt. Természetes tehát, hogy a kialakuló, a trianoni állapotokhoz képest új, de az ezeréves Magyarország-hoz visszatérő magyar birodalmi gondolat is csak akkor tud e hazában végleges, tartós rendszert teremteni, ha felszámolja azokat a múlt század végén kialakult hibákat, amelyek, mint láttuk, a belső fejlődés szempontjából a trianoni tragédiát előidéztek. Közvéleményünk a legtöbb ú. n. „századvégi” hibát kidobta már magából s el is itéli őket, — a zsidóság szétözönlése egyes pályákon, a magyar klasszikus izlés esleklényesedése a túlzott mértékű asszimiláció folytán és i. t.: olyan tények, melyekről ma már minden felvilágosodottabb magyar ember tud és melyek ellen küzd is hol kisebb, hol nagyobb mértékben, — de közönségünknek csak igen-igen kicsi rétege veszi észre, hogy míg tömegeink az egyéb kérdések ügyes s a mai időkhez illő megoldását követelik, — a nemzetiségi kérdésben szoros odatapadnak a századvég stílusához, véleményéhez s annak az állapothoz a lerögzítését kívánják, mely mindössze 60—80 esztendő, tehát igen kicsi és felületi réteget képvisel az ezeréves magyar történelem humuszához képest s mely *jórészt tragédiánkat is okozta!*

Hogy a kérdést, melyet az előző mondatban vetettem föl, — teljes mértékben tisztázni tudjam, először egy másik kérdésre kell feleletet adnom. Általában véve *miben* áll a múlt század végének kóros fejlődése az *egész* magyar élet területén? Azt hiszem, a legkifejezettebben akkor tudom e kérdésre megadni a feleletet, ha azt mondom: a magyar polgári rend hirtelen megnőtt, idegen elemek csaknem elfojtották benne a kicsi magyar alapot, ezzel az idegen eredetű, többé-kevésbé asszimilált többséggel átvette az állam vezetését a nemességtől; a gyökeres magyar hagyományokat elfelejtette, vagy pedig meg se értette. Új, hamis, külsőségeiben talán díszesebb, de tartalmában annál felületesebb és idegenebb magyarság épült a régi helyére. A *politikai élet* régi magyar hagyománya: az „ösi juss”-hoz való ragaszkodás, a század végén közjogi harcok sorozatává fajult, melyek a politikai pártok torzalkodása mögött a nagy magyar kérdések százait hagyták megoldatlanul. A *gazdasági élet* magyar hagyományait, igaz, a török-Habsburg megszállás már amúgyis megölte, vagy legalábbis nagyon megrikkította, — a századvég hatalmas gazdasági konjunktúrájában csaknem kivétel nélkül idegenek — főleg zsidók — veszik át a vezetést. A *szellemi élet* teljesen lecsúszik az egészséges fejlődés útjáról: az *irodalom* a magyar klasszicizmusból már csak a népies formát értékeli és sallangossággá sekélyesíti; a *zene* mintha teljesen elveszítette volna magyar jellegét, új „müdalok”-at dobott a „piac”-ra, amelyek hacacérés stílusukkal, ernyedtt szentimentalizmusukkal, cikornyás futamaikkal szöges ellentétben állottak mind a nép, mind pedig a régi magyar nemesi-úri zenével. A *társadalmi életben* mindabból, amit a XIX. század ismertetésével kapcsolatban *nemesi*, úri magyar életformának nevezünk, jórészt csak a *külsőségek* ápolása maradt meg a század végére. A történelmi osztály nemes „tartása” üres

¹⁹ L. a szerzőtől: *Kisebbségi nyilatkozat rólunk*. Szabolcsi Szemle, IV. évf., 5—7. sz. 185—187. l. — *Önvizsgálat és tennivalók*. Szabolcsi Szemle, V. évf., 5—8. sz. 124. l. — Hegedűs Nándor: *Nincs béke igazság nélkül*. Nagyvárad, 1941. *Jubileumi levél Jakabffy Elemérhez*. 167—170. l.

göggé, festuvalkodottsággá lett más társadalmi osztályokkal szemben, — a pompa szeretete léha cicomázkodással, címkórsággal és i. t.¹³ Mai s az általános európai ujjaszüléssel kétségtelenül összefüggő regenerálódásunk éppen arra irányul, hogy mind *politikai* mind pedig *gazdasági, szellemi, társadalmi* téren visszatérjünk magyarabb mielőttünk, ahhoz tehát, amit a századvég kóros fejlődése rontott el, tett sekélyebbé s szőtt át meg át idegen elemmel. Természetes, hogy a magyarabbá-válás e századéka már nem jelentheti a régi úri-nemesi életformákhoz való visszatérést: az új magyar élet forrását a *népben* keressük; — a nép felemelése az élet minden síkján: a ma jelszava s ha teljes mértékben sikerül, akkor valóban erős alapokra rakhaljuk a Magyar Birodalmat. Az új, *népi* alapokra épülő *Magyar Birodalom* pedig valóban erős tényezője lesz az új Európának, mert új, tisztultabb formájában tudja majd érvényesíteni mindazt, ami az ezeréves magyar fejlődés eredménye s amit csak az utolsó 60-80 év nyomott el.

Azok, akik a magyar nép felemelését akarják s rajta keresztül akarják lebontani a liberális korszak kinövésait, a nemzetiségi kérdésben sokszor a legmerevebb álláspontot foglalják el. Az *idegenek* nem érvényesülhetnek a *magyarság* kárára: *előtérbe* jutásukat vissza kell szorítani, hogy a magyar nép érvényesülhessen: a közvélemény ma mindinkább előtérbe jutó álláspontja. A nemzetiségeknek való „kedvezéssel” saját fajtánkat toljuk háttérbe, — folytatja ez az új álláspont.

A megoldás *módját* már nagyon kevesen hangoztatják: a legtöbben megmaradnak a bemutatott elvi álláspontnál. Aki tovább megy és reális megoldást keres, az két módot ajánl a nemzetiségek háttérbe szorítására: 1) a kitelepítést; 2) a magyar iskolát s rajta keresztül az idegen tömegek asszimilálását.

Az elsővel, azt hiszem, nem is kell bővebben foglalkoznunk. 10—20 ezres tömegek áttelepítése Európa egyik helyéről a másikra aránylag könnyű, — kb. ennyire rugótt bukovinai magyar testvéreink száma, kiket, — nagyon helyesen, — magyarságunk felerősítése céljából a Délvidékre betelepítettünk. De *több száz ezres*, a milliót is meghaladó tömeggel vajon végrehajtható-e ez az operáció? A dolog nemzetközi jogi háttérét most nem is veszem figyelembe, kérdésként mindössze a technikai megoldás lehetőségét vetem föl s azt mondom, hogy ez, — minden egyéb szemponttól eltekintve, — oly megerősítéssel járna, mely bennünket, magyarokat, viselne meg elsősorban! A kitelepítésnek, mint az ország tiszta magyarrá-tétele egyik eszközének a gondolata, — oly fantazmagória, melynek kivitele teljes lehetetlenség.

Telepítsük ki akkor csak a *vezetőket!* Akik megakadályozzák, hogy a tömeg a magyarsághoz vonzódjék! — A nemzetiségi kérdés *lényegét* mennyire nem ismerő indítvány ez is! Általában miért magyar-ellenes beállítódású ma is nemzetiségeink legnagyobb részének vezetői, intelligens rétege? Mert, különösen, 1918-utáni, önálló fejlődése folyamán nemzeti öntudatában még jobban megerősödtek azok a jegyek, amelyek — mint bemutattam — a közös, hungarus-patriotizmusból való kiválását is okozták. Nem egyes emberek politikai propagandájáról van itt szó, — mint ahogy azt a felületes liberális korszak képzelte, — hanem oly nemzeti öntudatról, amelyet a vezetők kitelepítésével és elhallgattatásával nem lehet egyik napról a másikra megszüntetni, de amelyet a régi patriotizmushoz visszavezetve a magyar nemzeti öntudattal össze lehet hangozni.

S elsősorban ezért meddő és felületes a magyar nyelvű iskolán keresztül való asszimilálás kísérlete is. Felületes, mint a mult század végének csaknem minden nemzetiségi elképzelése. Azt már Széchenyi is megmondta, hogy a magyar nyelv *tudása* még nem jelent *magyarságot*: más nemzeti öntudatot a mi nyelvünk intézményes elsajátításával

¹³ A századvég szintézisét már igen sokan elvégezték több szempontból; elsőkélyesedését éppen az idegen beolvadás miatt a legszébben Farkas Gyula mutatta be: *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban*. Bp., Magyar Történelmi Társulat.

még nem lehet lebontani! Ellenben annál inkább lehet elérni azt, amit a századvéggel kapcsolatban „felületes asszimiláció”-nak neveztünk; sokan sajátítják el a magyar nyelvet, válnak *bifelé* „magyarokká”, de csak addig, amíg az érdek úgy kívánja. Epen a Trianon következményeképen lejátszódott szomorú események mutatták, hogy *erre* a magyarságra mennyire nincs szükségünk. S ha még az elmondottak ellenére is fejtesszük, hogy nemzetiségeink részéről bekövetkezhetik egy bizonyos magyarosodási folyamat, vajon a magyar *fajnak*, amely az utóbbi időben amúgy is túlszaporított idegen fajokkal, hasznára lesz-e belőle? Igen súlyos és megfontolandó kérdés!

Ami egyesek előtt paradoxonnak látszott, az az elmondottak egyenes következménye: a magyarosítás, a magyarságba való asszimilálás erőszakolása *nem magyar érdek*, hanem éppen ellenkezőleg: *a magyarság érdekei ellen való*.

Aminthogy maga a módszer is: az iskola *nyelve*, mint asszimiláló eszköz, *felületes* módszer és a századvég kóros tüneteinek egyike, melyet *éppúgy le kell bontani, mint azt*, amit már közvéleményünk is lebontandónak, megjavítandónak véli.

Hogyan oldjuk meg hát akkor a magyarság előtérbejutásának kérdését ott, ahol eddig valóban túlságosan és jogtalanul volt előtérben az idegen elem?

Egyesek szerint a „kisebbségi jog” merev szabályai szerint kell rendezni a kérdést. Minden egyes „kisebbségnek”, vagy még divatosabb szóval: „népcsoportnak” teljes autonómiát kell adni a politikai, gazdasági, szellemi, társadalmi élet minden területén, — így aztán tisztázva a kérdést kell meghúzni a határt: itt te vagy az úr, aztán ennél ne tovább! Ez a megoldási javaslat az ellenkező végletbe csap át, — de nem csak ezért rossz, hanem azért, mert, akár csak az első, semmi összefüggésben sincs a sajátos magyar történelmi fejlődéssel. Az előbbi pusztán a 60—80 év óta kialakult szemléletet viszi még mindig tovább, ez az utóbbi pedig a ma Európában divatozó „kisebbség”, „népcsoport”-megoldásokat akarja átültetni a magyar talajba, anélkül, hogy itthon pillantana először mélyebbre. Nem veszi tekintetbe a sajátos magyarországi fejlődést, történelmünknek e tanulmányunkban is kifejezett nagy tanulságtételét s akkor, amikor az *autonómia* szó emlegetésével s a mögötte rejlő teljes közcseti önkormányzat megalkotásával Magyarországot mozaik-állammá akarja tenni s nemzetiségeinknek immár kifejlődött nemzeti öntudatába nem akarja a *patriotizmust* beleplántálni, az ezeréves hungarus lelki közösség történelmi tényével szöges ellentétben áll s amelyet éppen úgy nem tudja kihúzni a nemzetiségi „kérdés” méregfogát, mint az ellenkező véglet, minden jog teljes megvonása. Nem tudja kihúzni, mert továbbra is *idegen* nemzeteknek tekinti a nemzetiségeket, s ezért, ha meg is adja nekik az önálló nemzeteknek járó valamennyi jogot, a magyarsággal való szemben-állásukat, a magyarságtól való érzelmi elkülönülésüket, idegenkedésüket, sőt: ellenszenvüket nem tudja megszüntetni.

S ez természetes is. A mai fonák helyzet teljes megszüntetése *csak* akkor következhet be, ha közvéleményünk a nemzetiségi kérdés vonalán is fel tud számolni azokkal a kinövésekkel, melyek a mult század végének maradványai a mai köztudatban. S ha e századvégi kinövésekkel való felszámolás új, népi magyarságot, *mélyebb* magyarságot eredményez: — akkor ennek a mély magyarságnak a nemzetiségi kérdés megoldásában sem lehet más útja, mint: levetni magunkról minden *idegen, kölcsönvevett* megoldási módot és visszatérni arra az útra, melyet ezer éven át követtünk.

S mi ez az út? A régi, egységes *hungarus-patriotizmus visszaállítás*a. Ez magyar szempontból azt jelenti: nagy különbséget kell tennünk a hazánk területén lakó *teljesen idegen* (tehát: *külföldi származású*) *egyének* között, kiknek a magyar táj, a magyar történelem, a hazai levegő nem jelent semmiképen élményt és *nemzetiségeink* között, kikkel évszázadok együttélésének emlékei kapcsolnak össze. Míg az előbbiket csakugyan nem tekinthetjük az ország teljes jogú tagjainak, kiknek növekedése, gyarapodása a magyarság rovására megy, — addig nemzetiségeink már

egészen más elbírálás alá esnek ebből a szempontból. Ne tévesszen meg senkit az a körülmény, hogy azok az *idegenek*, kik itt élnek bár egynéhány esztendő óta, de nem nevezhetők Hungária fiainak, esetleg kedvesebbek, előzékenyebbek a magyarsággal szemben, mint nemzetiségeink, talán befelé, magukban is kedvezőbb véleménnyel vannak róla. Mondottuk, hogy a századvég áldatlan helyzetének csökevénye: nemzetiségeink magyar-ellenzenve, ma is megvan. Paradoxonnak látszik, mégis igaz: — nemzetiségeinket *épen arról* lehet megismerni, hogy hozzánk tartoznak, hogy életünk kísérői itt, Hungáriában s hogy nélkülük az új Magyar Birodalmat felépíteni nem lehet, hogy: — Európa egyéb idegen nemzetek teljes közönyével, legfeljebb udvariaskodó ál-érdeklődésével szemben ők, — még ha ma esetleg határainkon kívül élnek is, — állandóan felénk kacsintgatnak, szenvedélyes gyűlölettel ostoroznak és „történelmük” sokszor nem is áll egyébből, min a magyarokkal való együttélés merev negációjából, az „ezeréves magyar elnyomás” emlegetéséből. Mindez, persze, annak a 60—80 éves ellenszenvnek az eredménye, amelyet már épen elégszer emlegettünk. De vajon megvolna-e, vajon nem tűnt volna-e el teljesen a nemzetiségekből a magyarság iránt való érdeklődés, ha lelkük legbelsejében, tudat-alatti énjükben ezer és ezer ma még láthatatlan rétegek között nem maradt volna a magyarsággal való együttélés gazdag maradványa? A kérdésre feltétlenül *nem* kell felelnünk. Ha a szóban forgó nemzetiségek teljesen elszakadtak volna, — lelkileg, szellemileg is, nemcsak politikailag, — a magyarságtól, akkor nyilván éppolyan érdektelenséggel kezelnének bennünket, mint Európa többi nemzete s rokon-, vagy ellenszenvüket *tisztán* külpolitikai érdekeik irányítanák felénk. De az ő részükről, — már t. i. a nemzetiségek részéről —, sokszor a jól felfogott külpolitikai érdekek ellenére is tapasztalható ez a bemutatott magyarság-ellenes magatartás. Mély, letagadhatatlan kevesebb-értékűség-érzés következménye ez a magyarsággal szemben, a régi jobbágy érzéséé régi földesura iránt. Azóta nagyon változott az idő, közvéleményünk már a liberális korszak demokratio-feudális társadalmi rendszerét is döngeli, a népi magyarsághoz fordul. Szilárd meggyőződése, hogy a magyarság népi regenerálódásával egy időben a nemzetiségek kevesebb-értékűség-érzésének s ezzel együtt gyűlölködésének is el kell tűnnie; mert ahogy a századvéggel való leszámolás útján az új, népi Magyarország mind jobban és jobban az ősi, priméribb magyar létformákhoz tér vissza, úgy kell a nemzetiségi kérdésben is az ősi, *hungarus* álláspontra visszatérnie.

Ehhez elsősorban a már említett s a nemzetiségek részéről tapasztalt *gyűlölködés* és — *kevesebb-értékűség-érzés* megszüntetésére van szükség. Nehéz munkát igényel és ha csak a napi események múlt hatásainak a befolyása alatt állunk, szinte lehetetlennek is látszik. De: — ha nemesak kormányzatunk, — ki rég' belátta mindannak a lényegét, amit itt elmondok, — hanem *egész közvéleményünk kivétel nélkül és következetesen* mindég a történelmi hungarus-álláspontra helyezkedik a nemzetiségi kérdésben, lassan meg is lesz a sikere. Ha „odaát” gyűlölködő frázisokat ha figálnak felénk, „vad csendőrterrorról”, „magyar mészárszóról” fantáziálnak, bántják az ott élő magyarságot, — meg ne feledkezzünk róla: ez mind annak a *negativumnak* az eredménye, mely csökevényként itt maradt a liberális korszakból s amelynek lélektani eredetét is megkíséreltem megmagyarázni. E negativumoknak pozitív előjelű lelki tényezőkké való átalakítása a Magyar Birodalom újjá-építésének Alfa ja és Omega ja. Mindazt, ami a közelmúlt ferde fejlődése folytán bizalmatlansággá, ellenszenvvé, gyűlöletté fajult, — vissza kell vezetni a *regi patriotizmushoz*. Azzal egyszer s mindenkorra számot kell vetnünk, hogy ma már fejlett öntudatú nemzetekkel állunk szemben, — mégis: sajátos, láttuk, a magyartól már eredeti állapotában különböző nemzeti öntudatukat a *haza* ezeréves élményével összekapcsolva (— s mint láttuk, ez az élmény, mint a velünk való együttélés élménye ott van a lelkük mélyén s a legelfogultabb gyűlölködés sem tudta teljesen kiölni —) új, modernebb, *népi* formájában mégis csak vissza lehetne

állítani a régi hungarus-patriotizmus egységét, az egységes és bármely szempontból is ozthatatlan Magyar Birodalom egyetlen alapját.

Csak hogy ehhez nekünk is önfegyelmre van szükségünk. Ne a pillanatnyi impressziók benyomását vezessenek, hanem a *lelkileg* is kiépitendő Birodalom egysége. Mikor kormányzatunk nemzetiségeinket mint testvér-nemzeteket kezeli, gondoskodik iskolázatásukról, biztosítja kulturális életük és ezzel együtt sajátos népi-nemzeti öntudatuk fejlődését a magyar haza keretein belül, akkor *ne* azt mondjuk, — ime, a másik oldalon szídnak bennünket, bántják véreinket és mi mégis *kedvezünk* nekik, — hanem gondoljuk meg, hogy mint Hungária vezető-nemzetének, nekünk kell elsősorban belátunk: csak a teljesen közös nevezőre hozott *patriotizmus* biztosíthatja újra az Országnak — nemcsak politikai, földrajzi, — hanem lelki egységét is! Nem *kedvezés* tehát, amit a magyarság a *nemzetiségek*, mint *idegenek* számára nyújt, — hanem a történelmi hivatás-érzetből fakadó egészen természetes következmény.

És itt az egész nemzetiségi kérdés *lényege*: amikor a XVIII. századvég előtti hungarus-patriotizmus egysége megbomlott, helyét mindenütt a nemzeti eszme váltotta fel, a nemzetiségeknél csaknem semmi országhoz ragaszkodó, patrióta jeggyel. A mai *feladat*: *visszavezetni* a ma már *öntudatos nemzeteket* a közös *patriotizmushoz*, persze, úgy, hogy nemzeti öntudatuk megmaradjon. Nehéznek látszik, de nem megoldhatatlan. Sőt, megoldható abban a pillanatban, amikor világossá válik, hogy a századvég ferdeségeinek lebontásához ez is hozzátartozik, — a népi-nemzeti, szociális alapokra fektetett új Magyarországnak ez épüget szerves tartozéka, mint a nagybirtok, a zsidókérdés, a falu nagy problémáinak a megoldása és i. t. (A magyar faj védelmét pedig *soha* ne a nemzetiségek *ellenében* hangsúlyozzuk: oldjuk meg a szociális kérdést minden vonalon s akkor ezen a területen se lesz probléma!) S megoldható akkor, ha ezt a fölismerést a magunk közvéleményébe való beleplántálás után át tudjuk vinni nemzetiségeink köztudatába is, közvéleményébe is. Ha meg tudjuk érteni, hogy mindaz, ami, — mai beállítódásukban, — *elválasztja* őket a magyarságtól, énjük legbensőbb, legalapvetőbb sajátosságait tagadhatja meg velük, mert több száz éves fejlődést akar kitérni az életükből 60—80 év fura, ferde helyzetének politikai tévedései miatt! Ezt a megértető munkát azonban a magyarság *soha* se fogja tudni elvégezni, ha közvéleménye át nem érzi mindazt, amit eddig elmondottam, ha be nem látja, hogy a Magyar Birodalomhoz *nem* a nemzetiségekkel való türelmetlenkedésen, hanem, éppen ellenkezőleg a régi megértő, közös patriotizmusra támaszkodó, — de valóban magasabbrendű, — *vezetőszerep* újra-vállalásán keresztül vezet az út!¹⁴

Sziklay László

¹⁴ Nem utaltam a kérdésekre vonatkozó valamennyi munkára. Csak arra hívtam föl a figyelmet, ami fejtegetéseimet *kiégszítheti*.

ADLER IRÓGÉPEK VASS JÁNOS

Portable és egyéb irodalmi gépek
vezérképvisellete.

IV., Irányi utca 4 szám.
Telefon 183-628.

Külföldi magyar iskolák

Megjegyzés. Az esetleges, s nálunk sajnos, szokásos gyanút megelőzve sietek kijelenteni, hogy nem szándékom a külföldi magyarság gondozása terén elhelyezkedni. Nem létrának szerkesztem a fenti cikket. Nagyon meg vagyok győződve arról, hogy a magyar jövő otthon dől el s az idegenben élők sorsa függvény csupán. Mindenféle külföldi munka sikerét belső viszonyaink rendeződése (és hadseregünk ereje) föltételezi. Aki ma magyar, ott vállal munkát. Én is arrafelé igyekszem. Viszont a véletlen olyan helyzetbe hozott, hogy hosszan figyelhettem a franciaországi magyarok életét. Gondoltam, nem lesz haszontalan, ha azok számítra, akik foglalkoznak e kérdésekkel, beszámolókat írnak a taimról.

A változó viszonyok szeszélyesen módosítják elvándoroltjaink helyzetét és létszámát. A kérdést azonban nem törlik el, inkább élesre hegyezik. A feladat is érvényes marad: a szétszórt honfitársakat meg kell tartani a nemzeti közösségben; ha kisodródtak onnan, vezessük vissza őket; államhatárok felett és ellenére éljen tovább a szellemi haza. E cél felé legjárhatóbb út az iskola.

„A külföldi magyarságot — írta a kérdés kitűnő ismerője, vitéz Nagy Iván — attól, hogy utódaikban fel ne szivódjanak az idegen állam többségi népébe, a családon kívül leghathatósabbban az iskola óvja meg, a magyar iskolák és tanfolyamok, ahol anyanyelvükön tanítják a gyermekeket s eléjük tárják az őhaza történetét, földrajzát és társadalmi, közművelődési viszonyait.” (Őt világrész magyarsága, 65. l.)

E lehetőséget eddig nem ápoltuk eléggé. 1935-ben (Nagy Iván idézett könyvének adatai szerint) közel százezer volt azon magyarok száma, kik hazánkban s az utóállamokon kívül éltek Európa országaiban. Magyar oktatás viszont csak Bécsben, Berlinben, Münchenben, Szófiában, Milánóban, öt belga városban és Párisban folyt s mindenütt csupán elemi fokon és kevés tanulóval. (Bécsben 80, Berlinben 46, Párisban 71, Szófiában pedig 22 volt a növendékek száma.) Ezekon kívül Roubaix-ban, Lensben, Grenobleban, Lyonban és Drancyban volt ifjúság-gondozás.

A franciaországi példa élénken szemléltető: itt „az 1926. évi összeírás 13.577 magyarról szerzett tudomást, akik közül mintegy 1.000 volt iskolásgyermek” (Nagy Iván i. m. 24. l.), — a párisi iskola mégis csak 1929-ben létesült egyéni kezdeményezés eredményeként. S annak ellenére, hogy párisi képviselőink illetékesei s az iskola vezetői mindent megtettek és megtesznek a magyar oktatás előmozdítására, a tanulók száma 100—110 körül váltakozott, holott 1930 és 1940 közt Franciaországban már kb. 40.000 honfitársunk élt, az iskolaköteles magyar gyermekek száma tehát kb. 3.000-re volt becsülhető.

A megoldást nemcsak szervezési nehézségek hátráltatták, hanem — főleg — az általános rendezés hiánya. *Központilag kellene intézményesíteni és természetesen irányítani a külföldi magyarság iskolaügyét.* A feladat azonban sietős: népi szövénysorsát a második nemzedék magatartása dönti el. Idegenbe szakadt magyarjaink válságos évek elé néznek, most lép életbe a második nemzedék, hű marad-e nemzetünkhöz? A párisi polgári iskolai tanfolyam 1940—41. i. növendékeinek több mint kétharmada már Franciaországban született; mit várhat tőlük és kortársaiktól az őhaza?

A kérdés veleje ép ebben lappang, mert bárhogyan fordul is vajdó Európánk s a világ sorsa, külföldön maradni fognak magyarok; a visszatelepítés csak részleges megoldás, mely a létszám-csökkentéssel a pedagógiai munkát megnöveli, fontosságát aláhúzza. Példának ismét a franciaországi tanulságot említem: a jelen háború kitörése előtt és óta sokan vándoroltak haza, mégis kb. 14.000-re becsülhető azok száma, kik nem mozdultak, szilárd keretek közt élnek s csak kiűzés esetén távoznának, vagy némelyek — a gyermektelenek — öreg korukban, meghalni. A kötelesség tehát változatlan, sőt fokozott: hozzá kell segíteni őket ahhoz, hogy „mindig mindenütt magyarok maradhassanak.”

Az iskola az egyetlen intézmény, mely gátat állíthat a beolvadás elé. Eddig főleg egyesületekkel kísérleteztünk, ezek azonban még az első nemzedék magtatására is erő-

lenek voltak. Nem vagyunk egyesületező nemzet; az önként vállalt fejelem nem vonz bennünket. A külföldi németek, — vagy akár a csehek is — lelkesen tömörülnek énekkarokba, tornacsapatokba, társadalmi alakulatokba, a magyarok azonban, épúgy mint pl. a lengyelek is, idegenkednek az ilyenfajta közösségi cselekvéstől; talán, mert — nehéz történelmi nyomás hatására — magasra fejlett bennünk az emberi méltóság érzete; vagy talán, mert hiúak vagyunk, önfejük, egyénieskedők, csoportöntudat ritkán ébreszthető bennünk; nem az egyesület a fontos, hanem, hogy ki legyen az elnöke s vezetőségének tagjai. Legfeljebb énekkar működhet több-kevesebb sikerrel, főleg, ha a karmester tanult ember, tekintély.

Viszont a legelvontabb közösségi érzés, a nemzeti tudat indulatosan, bár kiegyensúlyozatlanul él külföldi magyarjainkban, legalábbis az első nemzedék tagjaiban. Hónapokon át alig vetődnek honfitársak közé s magyar beszédükbe előszeretettel vegyítik a befogadó nép nyelvének szavait, pl. gagnézni, szortézni stb., — ám vigyázz-állásba merevednek, ha a rádió a Hymnust közvetíti és sirva fakadnak a Szent István napi díszmisén. Az első baloldali hullám idején, 1924-ben, a vasmunkások külön magyar segélypénztárt létesítettek és büszkéek voltak rá, támogatják, még most is emlegetik. Csak világnézetiileg — a fölszínen — hasonulnak a környezethez, érzelmileg más világban élnek, elkülönülnek, magyarok. Láthatatlan szálak kötik őket egymáshoz. Munkahelyeiken feltűnően összetartanak, nem vegyülnek, „átkiabáltunk egymásnak a szürkék feje fölött” — mondják a Renault-gyár emberei. S az egyesületek még ezeket az érzelmes magyarokat sem tudták lelkileg lekötöni. (Persze nemcsak a hivatalos intézményekre érvényes ez, hanem mindenféle társas alakulatra, ami nem érint látható érdekeket.) Szervezhetetlenek vagyunk, testületeink csak papíron működnek.

Mi él mégis elvándorolt honfitársainkban, s ép a legjobbakban, nem a salakban, de azokban, kik a munkapadoknál s a bányák mélyén becsülést szereznek a magyar névnek, kik híresen jó szakmunkások, legmegbízhatóbb gépkezelők? (Fontos szempont: a külföldi magyarság összetétele fölöttébb vegyes. Emberanyagunk legszebb példányai, kik ép azért jöttek el, mert szűknek érezték földmívelő hazánkat, keverednek kalandorokkal és hazulról kiverettekkel.) A legjobbakban, de sokszor a kalandorokban is, mi őrzi a magyarságot? Két művelődés közt hányódnak, a befogadó erősebb, mert a gyermekek is már annak nyelvét beszélik, a beolvadás lehetőségei csábítják őket, de nem mozdulnak, magyarok maradnak; mi köti őket? Karcag köti őket, a magyar vidék, ahonnan mindnyájan jöttek (mégha Budapesten állomásotak is utójára), a magyar élet mássága, sajátos légköre, és árva nyelvünk és testvértelen kultúránk. A külföldi magyar — az első nemzedék — Párisban is Karcagon él. Ez folytatódik gondolkodásukban, beszédükben, konyhájukban és szokásaikban; a vasárnapi mise után csoportba verődve tanakodnak a templom előtt, aztán a sarki kocsmába vonulnak, mint Tallóson vagy Vágfarkasdon. Akik nem járnak misére, állandósult találkozóhelyeken gyűlnek össze, például Billancourt főterén.

Gyermekeik is velük vannak: a második nemzedék. Ezek azonban már a befogadó nép nyelvén beszélgetnek egymás között is. Csak ismeretlen felnőtteknek válaszolnak — udvariasságból — magyarul. S milyen magyarsággal (ez külön vizsgálódást igényelne); az egyik kislány torzul palóc kiejtéssel mond néhány szót; hol született? Párisban. Kitől tanult magyarul? Szüleitől. Hát szülei hol születtek? Füleken. — Így él tovább a magyar vidék, nemzeti erőnk, satnyulva, de löretlenül, Európa csúcsai alatt, körüti kocsmában. A mise utáni beszélgetés társadalmi szertartás, nem kicsapongás. Külföldi magyarjaink takarékosak és józanok, nem igaz, hogy tékozló nép vagyunk. Legtöbbjük gondosan gyűjti a garasokat; titkos vágyuk, hogy hazamenjenek, házat és földet vegyenek, hol? — nem Budapesten, hanem a szülőfaluban, hogy lássa a rokonság. Párisi kö-

vetségünkön keresztül 1933 óta 23 millió frankot küldtek haza franciaországi honfitársaink.

S ép ez az a pont, hol megkönyezhető a külföldi magyar s ahol — talán — elháríthatók az iskolaszervezés akadályai is. — A taníttatás hízeleg a hiúságnak és hat az érdekekre. Ezért — mint Nagy Iván írta (i. m. 66. l.) — „a kivándorlók gyermekeik iskoláztatására szívesen áldoznak.” Kielégítik társadalmi és szellemi vágyaikat. Gyermekeik a befogadó nép iskoláiban idegen nyelvet, idegen műveltséget ismer meg, tehát, ha kint (még mindig így mondják: *kint*, nem pedig: *itt*, mert Magyarország a hazájuk), ha idegenben helyezkedik el, nem lesz gát előtte, érvényesülhet, ha viszont otthon talál megélhetést, szintén „lesz írás a kezében”. Számításait mindig e kettős szempont vezeti: ha lehet otthon előre törni és emelkedni, de ha kell, külföldön biztosítani munkát és jövőt. Az érdek (s a társadalmi ösztön) azt kívánják, hogy a gyermek, a második nemzedék, ne kallódjék el a magyarság számára. A példák is erre ösztökélnék: a hazaköltözött családok gyermekei előnyösen helyezkednek el. Nyelvtudásuk és magyar iskolai bizonyítványuk segítségével kitűnő állásokba jutnak, szállodaportások, levelezők, idegenvezetők, banktisztviselők lehetnek.

Igy az iskola híd a valóság és a vágy között, kapocs az elhagyott haza s a kivándorolt magyar között. A társadalmi emelkedés mozgatója, a szellemi folytatódás biztosítója. A hazatérés útja belőle indul s az elképzelt kedves célok felé is ő lendíti a gyermeket.

Körülbelül így viszonylik az iskolaügyhöz a külföldi magyarok első nemzedéke. *S a második, a fontosabb, a sorsdöntő nemzedék?* Örök és bohó fiatalok: számukra a tanulás nem hasznos ismeretek szerzése és gazdag tapasztalatok gyűjtése, hanem nehéz teher és fárasztó munka. S a magyar tanulás kétszeresen az. A párisiak délután ötig francia iskolában gürcölnek, akkor a földalatti villamoshoz rohannak és hosszan utaznak, míg távoli külvárosokból a Magyar Házba érnek. Csütörtöki szabadnapjukat szintén a magyar iskola veszi igénybe. Pedig nemzetünkhöz csak rokoni szálak fűzik még őket, szüleik kedvéért, az ő unszolásukra tanulnak magyarul, de már a befogadó nemzet nyelvén gondolkodnak, a magyar kifejezéseket erőlködve keresik, és franciából fordítják, az „anyanyelvük” csak második nyelv számukra, s a magyar iskolában, magyar felelős közben franciául szólnak egymásnak. Tanárnőjükhez ilyen mondatokban szólnak: „Kérek egy épingle-nourrice-t, brisezott a corset-m.” Fogalmazásaikban sűrűn ismétlődnek a franciából fordított kifejezések, így írnak: „Van két éve, hogy nyaralásra Magyarországon nem voltam”, (il y a deux ans . . .), vagy Nagycsütörtök helyett Szent Csütörtök (Jeudi Saint), stb.

Azért idézem e színes részleteket, hogy éreztessék a nehézségeket és jellemezzék a bonyolult helyzetet. Ne mondjunk le a nemzedékről s ne vádoljuk őt magyartalanodással. De nem is vádolhatjuk: még mindig csak a felszín változik, a lélek mélye érintetlen, egy-egy magyar dal, tánc, vers felkavarhatja a lappangó lényeket és másíthatja a felszínt is. Az „elvilágiasodás” csak azt jelenti, hogy a magyar képzetek tudatuk hátterébe szorultak, elhomályosodtak. A tágabb környezet előntötte a szüket; a nevelődés eredményesebb volt, mint a nevelés, az utca, a játéktér, a pajtások és a francia iskola több lelki göcöt kötöttek le, mint a magányos család, a dolgozó szülők s a távoli haza. Így aztán a Patonyból Párisba szakadt magyar munkás gyermeke világvárosi komplett kamasszá serdül. — S ép itt van az iskola nagy hivatása: a hibát előnyé, az egyszerű dalúságot sokrétűséggé kell változtatnia. Egészítse ki és ellensúlyozza, tervszerű munkával bentsa meg az idegen környezet elnevelő hatását. E cél csak körülményesen közelíthető meg, de nem elérhetetlen, mert legtöbb esetben a szülők is segítenek. Érdeklük ez: *a magyar nevelés állítsa vissza a meglazult viszonyt köztük és gyermekeik közt.* Nélküle az eltávolodás szükségszerű s furcsa szellemi képLETE áll elő: a két nemzedék alig érti egymás szavát, csak valami ősi ösztön váltja ki a kölcsönös megértést.

A magyar iskola elsimíthatja e válságot. Belső tartal-

met adhat (s csak ő adhat magyar tartalmat) a második nemzedék tagjainak. Megnyerheti, visszahódíthatja és hazavezetheti a fiatalokat, kik elsősorú emberanyag lehetnének nemzeti jövőnk építéséhez: Szopora kisebbségeink számbeli és minőségi ellensúlyozására kiválóan alkalmasnak látszanak. Megszokták az idegen környezetet, látókörük széles, ismereteik sokrétűek, fölényük bizonyos; már helyzetük miatt is tapasztaltabbak, műveltebbek, gondolkodóbbak, versenyképesebbek, mint a hasonló korú és állapotú óhazai ifjak.¹ Csupán nemzeti tudatuk hiányos. Ezt kell beléjük oltania a magyar iskolának.

Érezzék meg és legyenek büszkéek rá, hogy „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”. S ami a befogadó közösséget (szellemileg) nagyra és vonzóvá teszi, megvan az nálunk is, bennünk is, csak más változatban, történelmibb köntös alatt. Nemzeti sorsunkat a lehetőségek széplítik. A küldetés és a feladatok miatt érdemes a hűséget elvállalni. A kérdés, melyre a külföldi fiatal magyarnak válaszolnia kell, átlátszón világos: másodlagos idegen akar-e lenni, vagy európai magyar? Tudja meg, hogy más néphez hasonulva csak lelki rokkant lehet, megvetett, jöttment, felemás, „sale métèque” — mondják a franciák. És tanulja meg, hogy a nemzeti egyéniség a lélek mélyén szunnyad s bár szunnyad csak, becsapni nem lehet, sem a befogadókét, sem a sajátunkat. Viszont, *aki hű marad a magyarsághoz, nemcsak hivatás hordozója lehet: népünknek előre töltő védője és képviselője, értékeinek közvetítője, szellemének sugárzója*

¹ A külső figyelmet is meglepi, hogy föllépésük biztosabb, mint otthoni kortársaiké. Általános műveltségük színesebb, szellemi tájékozódásuk többirányú. Anyanyelvi ismereteik viszont — természetesen — vajmi hiányosak. Idézem példának egy tízenhároméves közepesen tanuló kislány vizsgai dolgozatát; a gyatra helyesírás feletti értelmet és gazdag élettapasztalatokat takar. Bemutatja a második nemzedéket. A feladat címe: „Emlékeim az elmúlt év júniusából.” (Az átírásnál — tájékoztatás céljából — pontosan másolom a helyesírási hibákat is.)

„1910 június 12-én nagy felfordulás volt Párisban. Mindenütt azt lehetett halani, mindenki meneküljön mert a német légiócsapat meg fogja támadni Páris a fővárost. Édes apámnak a gyára is elmenekül. Délbe haza jön édes apám és megmondja nekünk a szomorú hírt. Délután nem is mentünk az iskolába mert mindjárt hozzá kezdtünk a csomagoláshoz. Junius 13-án volt kitérve az indulás napja. Egy szerdára esett. Szerda reggel már vártuk az autót a gyár előtt. Akkoriban nagyon melegek voltak. 12 órát ültünk az óra mikor még mi ott álltunk. Éhesek voltunk mind a négyen. Mit csináljunk hát elmentünk egy vendéglőbe és megébédeltünk. 4 orakkor érkezett be a kocsí, de nem fér fel mindenki. Az igazgató ur mikor ezt meglátta rögtön elment munkásokkal és feltörték egy kocsit üzetet de csak egy rozsz teherkocsit találtak az üzetben. Azzal is megelégedtek és eltolták a gyárral. Felültünk a kocsira, de nem juttott mindenkinek hely azok elmentek biciklivel. De tudták hogy édes apámnak fáj a térdje de ő mégis elfogadta a bicikli vándorlást hogy a franciák ne mondják hogy ő nem akkar semí áldozatot tenni. Ugy hogy 6 orakkor indult a kocsí. A Rambouillet erdőben megálltunk mert nem működött az auto amelyik minket húzott. Leültünk az ut szélére és kezdtünk enni és egyszerre egy szakasz repülőgépet láttunk a fejünk fölött. Mindenki fekdűjön a buzába vagy a fübe. Bombáztak és löttek a németek nekem 3 vagy 4 gojo süvítet a fülem mellett. És úgy megijedtem hogy apámra ugortam és sirtam.

Sajnos nem tudom az egészet leírni mert nagyon sokáig tartana.”

E dolgozathoz alig kell magyarázatot. Nyugtalan, érzékeny, sok hatás támadja és minden hatásra élénken rezzenő gyermeki lélek rögzíti itt életének egy mozzanatát. S milyen mozzanatot! Hasonló jelenetet — sajnos — otthon is átélhetnek gyermekek és le is írhatják hasonló drámaisággal, az átélés feszültségének éreztetésével. A fenti dolgozathoz azonban mélyebb tanulság is árad s ép ezért idéztem; a gyermek a maga módján tudatosítja, hogy a külföldieknek „áldozatot kell tenniük”. A külföldiek mások, gyanusak; az igazi élettapasztalat ebben van; magyarul hibásabban ír, mint franciául, de már tudja, hogy az idegenek — még ha beteg is — fájdalmas vállalkozásokkal kell igazolnia jószándékát. Országok omlanak össze körülötte, világ méretű változások sodorják, a magyar iskola adhat neki szilárd támaszt és irányítást, mely kivezesse a válságból.

Szép a szándék, magas a cél, elérhetők-e gyakorlatban? A szervezési nehézségek csúggesztően nagyok. Néhányra utaltam is már: a magyar családok szétszórta ének — rendszerint külvárosokban, gyártelepeken — az iskola megközelítése körülményes. S a másnyelvű tanulás (bár a nyelvet tökéletesen beszéli, de a civilizáció rejtett rétegeit, belső, majdnem az ösztönök táján felvő elemeit nem ismeri) ezért az előrelépés a gyermek minden idejét és figyelmét lekötöti. Tehát a magyar iskola csak kiegészítés lehet, szabadideji szórakozás, játék.

S az igazi nehézségek — a pedagógiai problémák — itt jelentkeznek csoportosan. Népiskolai tagozat még viszonylag könnyen szervezhető, a gyermekeknek több idejük van a tananyag mindkét iskolában játékosabb, közvetlenebb. A 10—18 éves fiúk-lányok azonban, akiknek pedig (életkoruk és fejlődési fokuk miatt) elsődlegesen lenne szükségük a magyar nevelésre, különböző típusú iskolákat látogatnak, polgárit, gimnáziumot, szaktanfolyamokat, vannak, kik korán kezdenek mesterséget tanulni. E korosztály szellemi életének súlypontja nem a magyar iskolában van, nem is lehet ott. Az igazi ifjúsági közösséget, „osztályt” nem a Magyar Házban találják. Ez a legsúlyosabb akadály, ezt kell a legtöbb gonddal elhárítani. Vendégként jönnek csak a magyar iskolába, fogadja hát őket olyan légkör és olyan belső gazdagodás, hogy élmény emlékéket őriznek meg róla. A magyar iskola legyen különb és kellemesebb, mint a másik, a magyar tanító legyen megnyerőbb és műveltebb, mint pályatársa, tudja, amit ez tud, de tudjon mást is, többet is, legyen élő példa, kívánatos eszménykép.

Igy a külföldi magyar iskolákkal kapcsolatosan két elsődleges feladat vár teljesedésre: egyik a tananyag beosztása, másik pedig a tanítók kiválasztása. Persze lényegesen könnyebb lenne mindkét kérdés megoldása, ha a magyar iskoláztatást valamilyen formában kötelezővé lehetne tenni, legalábbis az elemi fokon; vagy pedig ha egyenjogúsítani lehetne azt, tehát ha bizonyítványainak állami érvényességük lenne, a befogadó nemzetnél is és Magyarországon is. E sorok aláírója alig érti, miért ne lenne ez lehetséges, hiszen hazánkban aránytalanul több német, angol és francia iskola működik, mint amennyit a nálunk élő német, angol és francia gyermekek száma igényel. A kötelező külföldi magyar oktatásnak vagy a magyar iskolák egyenjogúsításának nemzeti jövőnk szempontjából felbecsülhetetlen lenne a jelentősége. Vitéz Nagy Iván szerint másutt is meg lehetne kísérni a bulgáriai és brazíliai megoldást; e két államban ugyanis „azáltal, hogy a magyar iskolában bulgáriai, illetve brazíliai tanár oktatja az állam hivatalos nyelvet és a tanrend nemzeti irányú tárgyait, sikerült elérni azt, hogy a magyar iskolák bizonyítványainak állami érvényességük van.” (I. m., 66. l.) — Ugyanilyen alapon működnek a legtöbb európai országban az orosz emigráció iskolái.

Egyelőre azonban számolnunk kell a vázolt adottságokkal. Ezek keretei közt mi látszik eredményesebbnek: különböző tanfolyam szervezése, tehát nemzeti tárgyak oktatása, magyar szellem ébresztése és ápolása, — vagy pedig a teljes otthoni tanterv követése? Azt hiszem, elemi fokon az egész tananyaggal kellene foglalkozni, hogy a gyermekek szokásos és számtani, földrajzi és természetrajzi ismeretekkel is bővüljön; polgári iskolában főleg nemzeti tárgyakat kellene tanítani, különös tekintettel a magyar föld és táj gazdasági és természeti jelenségeire és figyelembe véve azt is, hogy az általános ismereteket a befogadó nép iskoláiban sajátítják el a tanulók, az esetleges gimnáziumi tanfolyam pedig csak az érettségi különbözetre készítendő elő az alkalmasakat. — (Ez utóbbit is föltétlenül lehetővé kellene tenni. Minden fiatal külföldi magyar, aki idegen érettségi vizsgát tesz, ezzel egyidejűen és ezt kiegészítően szerezhesse meg a magyar bizonyítványt is. E két vizsgájú fiatalok hasznos képviselői és terjesztői lehetnének nemzeti kultúránknak. Pl. csak Párisban és csak az 1940—41. tanévben négyen érettségiztek olyanok, kik francia vizsgán második idegen nyelvnek a magyart választották, ketten pedig olyanok, kik ugyanezen tanévben a magyar polgári iskola negyedik évfolyamát is elvégezték. Bizonyára több magyar érettségiző is volt, róluk azonban —

a hiányos nyilvántartás következtében — nem tudunk.)

Akár teljes iskolák létesülnek, akár csak tanfolyamok, mindenképpen és minden fokon bizonyos, hogy az otthoni tanterv külföldön nem követhető. A külföldi magyar iskolák számára külön tantervet kell kidolgozni. Figyelembe veendő, hogy mások a nevelői munka személyi és tárgyi feltételei. Az emberanyag más, mint az otthoni; az iskola szervezete is más. A hazai tanterv mennyiségi követelményeit, eltérő módon, a legjárhatóbb úton kell megközelíteni, ezt az eltérő módot jelölje ki a rendkívüli tanterv.

Módszer-egyeztetést kell foganatosítani: a tanulók a magyar iskolával párhuzamosan olyan intézetekbe járnak, ahol a kiválasztási elvek szigorúbbak, tehát a kívánalmak fokozottabbak, mint otthon, az oktatás szelleme és módszere pedig különbözne a hazai iskoláktól. A tantervnek, mely a külföldi magyar nevelés elméletét és gyakorlatát szabályozná, összhangot kellene teremtenie a különböző felfogások közt; ha ez megoldhatatlan, legalább szempontokat kellene kitűznie, amelyek lehetővé tegyék, hogy a tanítók a saját hatáskörükön belül végezhessek el a módszer-egyeztetést. Otthon is volt már példa hasonló művelésre. Amikor a Felvidék visszatért, a gimnáziumok belső szükségleteik szerint osztották be a tananyagot és használták fel a rendelkezésre álló időt. Ezt a rugalmas elvet kellene érvényesíteni külföldön is, országonként és helyi viszonyonként módosítva.

A tantervnek csupán a keretét kellene kijelölnie, a főcélakat leszögeznie, a szellemi és szervezési irányvonalakat megvonnia, a valóra váltást azonban külön képzettségű és válogatott képességű tanítók végezzék. Hozzáértés és kezdeményező készség — ezek legyenek a külföldi magyar tanító tulajdonságai.

Feladata nehéz, a nemzeti nevelés problémái bonyolultabbak, mint otthon. Jellemzem az emberanyagot, mellyel foglalkoznia kell, vázoltam laza viszonyát a magyarsághoz. Ezt más úton kell nemzeti eszményeink közelébe vezetni, mint azokat a hazai fiatalokat, kik egységes környezetben élnek s akik előtt soha sem merült és nem is merülhetett fel az elszakadás lehetősége és csábítása. Módszertanilag ez azt jelenti, hogy például a párisi magyar gyermek számára az „ismert anyag” a francia iskola anyaga, a francia történelem, a francia irodalom, — és azon túl (és főleg) a francia környezet, játszótársak, utca. A keret-tantervnek ezt is figyelembe kell vennie s a nevelőnek ebből az „ismert anyagból” kell kiindulnia, állandóan és szemléletesen kell párhuzamot vonnia a két műveltség és a két környezet jelenségei közt; munkája csak így lehet hasznos és termékeny, tanítványait csak így vezetheti eredményesen az „ismeretlen” nemzeti anyag felé s a távolodó magyar világot így szeretetheti meg a külföldi fiatallal, kinek ez lesz (ez lehet) legfőbb útravalója, egyetlen támasza.

Számolni kell azzal, hogy mire iskolába kerül a külföldi fiatal magyar, már nem az anyanyelvén gondolkodik s mire ahhoz a fokhoz ér, ahol irodalmi műveltségen keresztül nemzeti tudatot nyerhet, már a befogadó nép iskolái és környezete eltérő (és eltérítő) szellemet, esetleg elfogultságot oltottak belé s már lázasan sodródik a táruközö bűvkör szédületébe. — Magyar eszmélkedésének csírája, melyet a család s esetleges gyermekkori emlékek táplálnak, elsatnyul, ha gondos nevelői kéz nem ápolja tovább. S e csíra — sajnos — már talajában is gyenge.

Fájó bajt érint e kérdés: otthoni (középsiskolás) ifjúságunk képzeletvilága sem magyar, miként kívánhatnánk szilárd nemzeti ösztönöket olyan fiataloktól, kik nyelvünket is már töredezően beszélik. Viszont igaz, hogy szüleik magyar ösztöne érintetlenebb, mert nőibb, mint például azoké a tízenhárom éves volt kassai tanítványaimé, kik huszonhat közül tízennégyen a „Szép vagy gyönyörű vagy Magyarország” című hamis dall neveztek meg legkedvesebb éneküknek s akik oroszos Mikulás bácsit és feltollazott indiánokat rajzoltak szabad foglalkozású órájukon.

Külföldi magyar iskolában természetesen módosul a nemzeti lényeg tudatosításának feladata, csupán a cél és

A. M. N. MUZEUM
BUDAPEST, 1944

az alap maradnak azonosak. Említettem már, hogy az idegenben élők viszonya az anyaországéhoz más, mint az otthoniaké; s a második nemzedék viszonya más, mint az első. A „haza” valódi képe ködbe vész, legendává minősül, egyre inkább csak hallomások és olvasmányok alakítják; és kevés esetben homályos gyermekkori emlékek. Ha a befogadó közösség környezete és iskolája nem tépik szét ez érzelmek elképzelését, a távolság és a távolodás csak szépítik és sokszor meghatóvá színezik azt. Érdemes és tanulságos lenne külön megfigyelés tárgyává tenni a második nemzedék ismereteit és elképzeléseit Magyarországról.

A nevelő itt nehéz munkára vállalkozik, merev tantervi utasítás alig segítheti szándékát. Annál is kevésbé, mivel (legalább egyelőre) szükségszerű önkéntesség következtében a fegyelmelés laza, az egész napi foglalkozás után a tanulók fáradtak, megterhelés nem foganatosítható. A tanítás sikere — mindenütt, itt azonban fokozottabban, mint máshol — a tanító egyéniségétől függ. Szervezési elgondolások csak egyszerűsíthetők, de nem könnyítik munkáját.

Legcélszerűbb egyszerűsítésnek az látszik, hogy osztályok helyett, illetve évfolyamokon belül apróbb csoportok alakuljanak, négy-öt tanulóból álló munkaközösségek, melyeknek tagjai körülbelül azonos érettségük és képzettségük. Az ilyen megoldás lehetővé tenné az egyéni nevelést s az eredményesebb foglalkoztatást. Viszont megnehezítené az óra-elosztást és több tanerőt igényelne. Más mód azonban alig vezethető célhoz. Amíg ugyanis nincsenek és nem lehetnek teljesen önálló és független iskolánk külföldön, addig a mennyiségi tudásközlés csak másodlagos feladat, a minőségi nevelés a fontos; a nemzeti egyéniség fölébresztése, tudatosítása és megszilárdítása. Ezt kell elérni tanítással, énekekkel, játékokkal és példával.

Az oktatás — láttuk — kis csoportokban lehet eredményes. S egyképletű munkájában rövid idő alatt is képződhet közösségi szellem, barátság, mely ép a résztvevők kis száma miatt mélyebb, tehát nemzetileg fogékonyabb lehet, mint az iskolai osztályok bizonytalan telkisége. Az ének és a játék azonban az egész iskola eszelekvése legyen. Az idegenben született és nevelkedett gyermekekre megragadó és fölrázó erővel hathat — ép különlegessége s mégis (lelki) közelsége miatt — a magyar dal és játék. Alig értik a szavakat, lelkük mélyéről azonban melegség és meghatódás buzog fel a népi ütemek érintésére. Lapangó nemzeti énjük felszabadul.

(Észreveszem, hogy most szinte dicsérem a fiatalokat, holott előbb még keserűen hibáztattam magyartalanodásukat. Az ellenmondás azonban csak látszólagos, a beolvadás lassú folyamat, s a távolodás megszépíti a homályosodó képzeteket. Ismerek olasz származású franciákat, — második nemzedék tagjait — kik teljesen hasonultak már, ám a szüleik emlegette itáliai tájakról, melyeket soha nem láttak, úgy beszélnek, mint földi csodáról; a gyermeki kegyelet műve ez, nem változtat az azonosuláson, legfeljebb színezi azt. — Hasonló látszólagos ellentmondás mutatkozik Sebestyén Endre északamerikai megfigyeléseiben is. Egyrészt dicséri a fiatalok buzgalmát, kik „az egész évi középiskolákba járás után jókedvvel látogatják a nyári magyar iskolákat,” másrészt azonban elismeri, hogy „a gerinces magyar erő Amerikában az első generáció ereje. Addig, amíg ez megvan, s érvényesíti a multat a jövővel összekapcsoló erejét, az amerikai magyar élet biztosítottak mondható. Mihelyt azonban az első generáció kidől, az ifjabb generációk, ha csak erre a legintenzívebb munkával elő nem készítették, határozott magyar jellegüket semmiképp sem lesznek képesek megőrizni. Ez esetben számukra nem marad más, mint az oldott kéveként való széthullás.” (Magyar iskolázás Amerikában, Láthatár, 1941 június.) Sebestyén Endre dolgozata akkor jutott hozzám, amikor jelen megfigyeléseimet összeállítottam már; szomorúan lep meg, hogy Amerikában is hasonló a magyarság lelki helyzete, mint Európa országaiban; a jelenség tehát általános, ám van mód a mentésre s ez — Sebestyén Endre tanúsága szerint is — a nevelés, a nemzeti egyéniség személyenkénti felszabadítása.)

Vegye kézbe e felszabaduló serdülő lelket erős hatású, fejlett érzékű nevelő, könnyen irányíthatja a kitűzött célok felé. A magyarságnak szépszámban szállíthat értékes polgárokat, ügyes építőit nemzeti jövőnknek. A legjobb (fiatal) tanerőket kellene külföldre küldeni, azokat, kik kultúránkat magas fokon, heves sugárzással és élő példával képviselik; kik tájékozottak legyenek a helyi viszonyokban is, követni és vezetni (és ellensúlyozni) tudják tanítványaik más nyelvű és más szellemű tanulmányait. Önállóan és öltetesen idomítsák a magyar anyagot a gyermek ismereteihez s győzzék meg növendékeiket a magyarsághoz tartozás (erkölcsi) előnyeiről. Rugalmasak legyenek, foglalkozzanak a rájuk bízott ifjúsággal iskolán kívül is, kirándulásokon, játéktérren, családnál.

Tudom, majdnem lehetetlen ez eszmény elérése, ám bizonyosan megközelíthető, például így: kiválasztott jó hazai tanerők számára külön tanfolyamokat kellene szervezni, melyek képesítenék őket a külföldi munkára. (A német példák valószínűleg hasznosan alkalmazhatók.) A tanfolyamokon belül csoportok készülnének az északamerikai, a délamerikai, a franciaországi, a bulgáriai és a németországi oktatás vállalására. A cél megérné a fáradságot. Tanítóságunk szempontjából is hasznos lehetne e kísérlet; új és szép munkatér nyílnék meg előtte. A külföldön töltendő néhány év nemcsak egyéni szellemi gazdagodást eredményezne s a kiküldöttek nemcsak fontos magyar munkát végeznének, hanem sajátos és különös emberanyaggal ismerkednének meg. E külön kiképzett gárdán kívül minden országban fel lehetne használni az ott tanuló ösztöndíjas tanárokat, kik főleg az érettségi különbözetelek előkészítésénél segíthetnének hasznosan. Vitéz Nagy Iván azt ajánlja, hogy „azoknak a családoknak fiait és leányait hozzuk haza és képezzük ki itthon, tanítókul, kik végleg ott kinn telepedtek meg;” (i. m. 66 l.); e javaslat megvalósítása — ha lehetséges — valóban igen kívánatos lenne, főleg az említetted módszer-egyeztetés és párhuzam-vonás szempontjából és azért is, mert bizonyára megkönnyítené az önálló és egyenjogú magyar iskolák szervezését.

A külföldi magyarság iskolaügyének rendezése körül tehát mindenek előtt e két kötelesség látszik legsürgősebbnek: a tanterv-keret kidolgozása és megfelelő tanerők kiképzése, ez utóbbi természetesen fontosabb a tantervnel is, mert mit érnek a legszebb elvek, ha nincs ki megvalósítsa azokat. S az előírások — ép a változó helyi viszonyok miatt — engedjenek tág lehetőséget a nevelői egyéniség érvényesülésének.

Másrészt azonban mintaszerű *segédeszközök* kell a kiküldött tanerők és növendékek kezébe juttatni. E téren is versenyezzünk: ízlésben, módszerben, külsőben és tartalomban, kezelhetőségben és vonzerőben. Eddig ugyanis otthon használt — sokszor elhasznált — tankönyvekből tanultak a külföldi fiatalok is. Bizonyára fölösleges hangsúlyozni e fél-megoldás hátrányait. A magyar tankönyv csúnya, unalmas, nehézkés és rongyolódó; (például a franciáké mellett silányaknak látszanak). Iratni kellene tankönyveket (és nemcsak tankönyveket!) a külföldi magyarság számára, figyelembe véve a különleges viszonyokat, „az egyes idegen országoknak hazánkkal való kapcsolatát s ha vannak, történelmi és gazdasági összeköttetéseit”. (Nagy Iván, i. m. 67. l.) — Az amerikai magyar ifjúság háromévtizedes nevelése ugyanezt a tapasztalatot érlelte meg Sebestyén Endrénél: „Hazai körök is tettek kísérletet arra — írja idéztem tanulmányában — hogy az amerikai magyar iskolázás tankönyvvel való ellátásának súlyos feladatából részüket kivegyék. Az idénző hazai törekvések azonban mindenestől eredményteleneknek bizonyultak főként azért, mert nem számoltak azzal a sarkalatos ténnyel, hogy a szülőhaza magyar nyelve és az új haza magyar nyelve között nagy közbevetetés van. Ennek tudható be az, hogy egy kiváló gonddal, kitűnő pedagógiai érzékkel megírt és magas színvonalú hazai kiadásban nyújtott kézikönyv gyakorlati használatban teljesen értéktelennek bizonyult Amerikában.”

És nemcsak tankönyvekre van szükség: jól és e célra szerkesztett naptárokat kellene eljuttatni minden magyar

családhoz.² és énekeskönyveket, kézimunka-mintákat, mert mindez az „otthon” szerves folytatódása lenne s a gyermek lelki fejlődését is befolyásolná; magyar légkörbe helyezné őt. Idegenforgalmi központunk ötletes asztali naptárakat küld szét Európászerte, ám csak az utazási irodák kapják meg azokat, miért ne lehetne őket sok ezer példányban magyarokhoz is eljuttatni? Folytatni és szélesíteni kell a nyaralattási mozgalmat is: a külföldi magyar gyermeknek ez adta a legmélyebb hazai élményt. (Nagyon jellemzően és tanulságosan a párizsi magyar polgári iskola 1940. évi vizsga-dolgozataiból kétféle Magyarország-szemlélet bontakozik ki: az egyik azoké, akik már voltak az óhazában s egyéni emlékek alapján írták a Dunáról, a Balatonról és Budapestről, a másik pedig azoké, kik csak az olvasókönyv nyomán és Szabolcska Mihály-táplálta lelkesedéssel áradoztak a pusztáról meg az aranykalású rónaságról.)

Persze, e részlet-feladatok valóra váltása is szükségképp a háború utánra halasztódik. De hisz' egész mostani életünk alig más, mint készülődés a várható „jómúlatságra”. Számba vesszük a jelenlegi s a jövő magyar gondokat, őszintén és hamis pátosz meg fölösleges szépítgetés nélkül, a külföldi magyarság sorsa csupán részlete az egésznek s még e részleten belül is apró réseket fessegetünk; azért tesszük, hogy ne érjen meglepetés bennünket, amikor majd e kérdések is — sok egyébvel együtt — szőnyegre kerülnek és gyors megoldást követelnek. Jól tudom, hogy hiábavaló e készülődés, fáradozásunk eredménytelen marad. Magyar vállalkozáshoz azonban nem kell siker s a kitartáshoz (nálunk) nem kell remény.

A legfőbb tevévelők közt — a már említett tanterv-kidolgozás és tanerő-képzés mellett — más nem kevésbé fontos feladatok is mutatkoznak. Ilyen a *Szülők Szövetsége* megszervezésének szüksége. Mondtuk, hogy a gyermekek keresztiül lehet a szülőkhez is közeljutni és nem fordítva, amint azt általában hiszik. Ezentúl azonban a szülői testületnek azért lenne jelentősége és pedagógiai szerepe, mert szervezettebb tehetné a viszonyt az iskola s a család közt s így felfokozná a gyermekre sugárzó kétoldali magyar hatást. (Annak idején Csehszlovákiában is hasznosan bevált a Szülők Szövetsége intézmény.)

Egy más s talán a legelemibb előfeltétele az iskolák eredményes munkájának az egységes és tervszerű *központi irányítás* megszervezése. Ma az a helyzet, hogy szétszóródott honfitársaink művelődésének gondozása, tehát megtartásának biztosítása s így iskoláztatásának az ügye is szétforgácsolódik és elkallódik különböző minisztériumok és különböző ügyosztályok kezelésében. Ha nem tévedek, a kivándoroltak helyzetére és jövőjére vonatkozó kérdések négy minisztérium hatáskörébe tartoznak: a Külügy-, a Pénzügy-, az Iskolaügy, sőt a Belügyminisztérium is foglalkozik velük. Ennyi hivatalban — főleg ha mindenütt csak másodla-

² A Magyarok Világnaptára ezen téren második éve fontos feladatot teljesít, különösen 1942. évi kötetével, melynek közepontjában az első hazatelepítés áll. (Szerkesztőség.)

Az amerikai magyarság helye

I. MEGYÜNK HAZA!

Amerikába 1911 október 17-én érkeztem ki. A református egyetemes konvent küldött ki amerikai lelkészi szolgálatra. A megbízást örömmel fogadtam. Gondoltam, egy fiatal lelkésznek csak hasznára válhat az, ha pár évet az új világban tölt el, s ismeretekben, tapasztalatokban meggazdagodva tér vissza a szülőhaza földjére. Amerikai tartózkodásom idejét négy évben szabtam meg. A négy évből azonban négyszer hét év lett. Amikor szűkebb hazám, Erdélyország román kézre került, éreztem, hogy nekem ott semmi keresnivalóm nem maradt. Tökéletesen tisztában voltam azzal, hogy a román imperium nincs berendezkedve arra, hogy egy világotjárj székely embert szívesen fogadjon, s ha hazatérek, egy-kettőre olyan helyre kerülök, ahol a belőlem kitörni készülő szó a börtön négy fala közé szo-

gosak ez iratok — könnyen háttérbe szorulnak, „elfekszenek”. Egységesíteni kell az idegenben élő magyarság ápolását. Legcélszerűbb megoldásnak Külföldi Kormánybiztosság szervezése látszik s eselleg — ennek munkáját kiegészítően — a stuttgartihoz hasonló tudományos és propaganda-intézet létesítése.

A Kormánybiztosság a pontos és részletes nyilvántartásról gondoskodnék s a külföldi magyarok gazdasági, művelődési s esetleges hazavándorlási ügyeit intézné. Rendszeresen figyelne az illetékes országok viszonyainak változását, a törvényhozások újításait. Az iskolai ügyosztály jog- és hatásköre kb. a tankerületi főigazgatóságéval lehetne azonos, kidolgozná a keret-tantervet, törödnék a tanerő-képzéssel, s évkönyvek, körlevelek és találkozóak segítségével gyakorivá tenné az érintkezést s a tapasztalatok kicserélését, megszerveznék a fiatalok ismerkedését is, közös nyaralattások és egymásközi levelezések rendszeresítésével.

Az ilyen központi megoldás fejlődésnek lendíthetné a külföldi magyar iskolákat és csökkenthetné a szervezés mostani nehézségeit. Az idegen országokban működő szellemi gócek így erőteljesen járulhatnának hozzá nemzeti jövőnk sarkalatos kérdésének megoldásához: a középosztály egészséges felelősségéhez. Olyan népi elemmel gazdagíthatják polgárságunkat, mely külföldet ismer, nyelveket tud, történelmi viharokban edződött, versenyképes, életrevaló, ügyes.

Az elemi fokozaton túl melyik iskolatípus szolgálja leghasznosabban ezt a célt? Természetesen a polgári. Ezért lenne másutt is követhető a párizsi példa.

A párizsi iskola fejlődése és eredményei keresztmetszetben mutatják a külföldi magyar oktatás ügyének jelentőségét, nehézségeit, megoldhatóságát és elsőrendű hasznát. A problémák bizonyára másutt is hasonlóak és hasonlóak is maradnak, a külső viszonyok változása csak lassan módosítja az iskolák belső életét. A nevelői munka sok tekintetben független a politikai helyzetektől s a világnézeti divaktól. — Itt most nincs helyem és illetékességem sincsen, hogy e jelentős gócpontról részletesen beszámoljak; bizonyára megteszik majd vezetői, tapasztalataik tájékoztató útmutatás lehetnének az általános megoldás kísérleteinél. Az eddig közölt adatok kiegészítéseként csupán azt közlöm még, hogy a párizsi iskola tíz év alatt mintegy ezer gyermeket nevelt s ebből polgári iskolát végzett kétszázötven.

A növendékek száma viszonylag kicsi, másutt is az. Általános a baj, általánosnak kell lennie a megoldásnak is. A szervezési nehézségek nagyok, ám nem hiányzanak a fejlődés kedvező föltételei sem. Az eredmények pedig biztatók. A külföldi magyar iskolák szerepének fontossága nem kétséges, legfeljebb a mai időpont alkalmatlan a rendezésre. S talán ép ezért kívánatos, hogy addig is, míg gyakorlatban foglalkozhatunk a valóra váltás módjaival, töprengjünk a lényeg fölött, vitassuk a lehetőségeket s készülődjünk a cselekvésre.

Dobossy László

utánam a hír, hogy Romániában kőröznek. Felfogadtam, hogy Erdélybe addig, amíg a román megszállás tart, a lábamat nem fogom még egyszer betenni.

Három hónapos itthon tartózkodásom rendjén láttam, hogy kicsoda hatalmas erő kifejtést tesz az ország, hogy halálraítéltségének nehéz napjait kibőjtölve, megtartsa magát az életnek. Nem sokkal azelőtt jelent meg a „Daily Mail” hasábjain *Lord Rothermere* korszakos vezércikke „Hungary s place under the sun”. A szívekben magasra csapott a remény: a leányzó nem halt meg, csak alszik.

Hazalátogatásomnak legkiemelkedőbb eseménye egy negyvenperces kormányzói kihallgatás volt a budai királyi palotában. A kormányzó úr előtt néhai *Baltazár Dezső* püspök társaságában jelentem meg, s ma is fülemben csengenek a kormányzó úrnak a búcsúzás alkalmával mondott utolsó szavai: „*Esperes úr, mondja meg az amerikai magyaroknak, hogy bízzanak, mert hazahozzuk őket.*”

Aztán indultam vissza, hogy egy nem túlságosan kecsesgöndör ígérkező novemberi tengeri út árán újra visszakerüljek az új haza földjére. A tenger azonban megtérfált. Sohasem láttam barátságosabbnak, mint azon a novemberi úton. Felelőn lehetünk, amikor egy reggel a fedélzetre felmenve, a legesodálatosabb látvány fogadott. Tündöklő napfényben úszott minden, s a tenger, ameddig a szem ellátott, ragyogó, csillogó tükörré vált körülöttem. A „Columbus” olyan simán szelte a habokat, hogy haladását alig lehetett észrevenni. Az utasok felöltő nélkül sétáltak a fedélzeten, ami még nyár derekán is ritkaságszámba megy a tengeren. A tengeri út második fele, különösen kedvező időben, gyorsan telik. Nemsokára újra benne voltam New York eszeveszett ember és gép forgatagában. Hazaérkeztem újra, két haza hazátlan magyarjainak földjére. A gondtalan vakációnak vége, újra fel kell venni az igát és vinni és vinni, mert ilyen az élet.

Alig sejthettem akkor, hogy a vihar, amely a tengeren elkerült bennünket, a parton várt reánk, hogy aztán tíz teljes esztendőn keresztül alig láthassunk mást, mint ennek keserves dühét, alig halljunk mást, mint ennek vész morajlását.

A közelgő vihar első vészjelét már korábban, 1926 tavaszán vettem Detroitban, Amerika ifjú ipar-kolosszusának, az autópárnak székvárosában. Egy szép reggelen, mint derült égből jövő villámcsapás jött a hír, hogy Amerika legnagyobb autógyártóvállalatának, a *General Motors Co.*-nak, ennek a megingathatatlanul vélt óriásnak részvényei egyik napról a másikra hatvan pontot estek. Az ország gazdasági életének egész alkotmánya belemegégett a közelgő vész vihar jöttét jelző, rettenet csapásba. A depresszió félelmetes árja rászakadt az országra. Négy év alatt az ország egész gazdasági élete romokban hevert. Nagy vagyonok urai egyik napról a másikra koldusok lettek. A gyárakban a munka megállt. A munkásokat milliószámra bocsátották el. A munkanélküliek évi átlagszáma 12 millióra emelkedett. Amerika dolgozói, s ezek családtagjai, közsegélyre szorulva éltek napról-napra. A nemzeti adósság 16 milliárd dollárról (1926) közel negyven milliárd dollárra szökött fel. Amerika jólélthez szokott, gondtalan népe meg kellett tanulja, hogy mi az a nincs, s mit jelent félni a holnapról.

Az amerikai magyarság bámulatos ellenálló képességéről tett tanúbizonyságot ebben a depressziós gyászévben. Voltak fölös számban olyanok, akik azt hitték, hogy a dühöngő viharban elpusztul minden, amit a magyarság keserves munkával felépített. Elpusztulnak az egyházak, az egyesületek, a lapok, minden összekötő, gerinces erő. Igaz, hogy recsegett, ropogott minden. Igaz, hogy a vihar megtépett mindent, de életének alapépitményei kiállották a próbát. Pedig ez a magyarság, legnagyobb részében, a depresszió súlyát leginkább megérző nehéz iparokban kereste meg a maga mindennapi kenyerét.

Duquesne, az én füstös acélvároskám, ott a Monongahela völgyében, majd összeroskadt a rászakadt csapás terhe alatt. Az egész város népe, 25 ezer lélek, a *United States Steel Corporation* ottani gyárából élt, s hozzátehetjük, nagyszerűen élt. A gyár egy pillanatra is alig állott meg, s munkásai a valóságban évi fizetések állapotban vol-

tak. A város fölött örökös füstfelhők gomolyogtak, de ebből a füstfelhőből arany csillogott ki. Ennek a paradicsomi állapotnak szinte egyik napról a másikra vége lett. A város felett felemelkedett az inség réme. Az arcokról lefagyott a jólét mosolya, s helyébe a lemondás, csüggedés, kilátástalanság merev vonásai rajzolódtak.

Számomra e keserves esztendő legpregnansabb gondolata ez lett: *Ha a magyar nemzet fel lett volna készülve erre, ez alatt a depressziós évtized alatt az egész amerikai magyar problémát meg lehetett volna egy csapásra oldani.* A munkájukat veszített, életlehetőségeik iránti bizalmukban megrendült, a gazdasági összeomlás zuhanásában egész valójukból kiforgatott magyarok sok tízezrei, talán százezrei, szívesen jöttek volna haza, ha lett volna hova jöjjenek, ha itthon lett volna számukra hely. Csak egy hívó szó kellett volna, csak egy kinyújtott kéz. Abból, amit az amerikai magyar a pusztulásból ki tudott volna menteni, itthon magának biztos menedéket tudott volna építeni, s mint hatalmas nemzetépítő erő tudta volna magát beilleszteni a nemzet élő testébe. *Tudjuk azonban, hogy az amerikai magyarnak nem volt hova jönni.* A szülőhaza kebelén számára hely talán található lett volna, de ha volt ilyen hely, az nem volt számára előkészítve. A magyar pedig még haza sem megy szívesen, ha nem várják, s ha nem érzi azt, hogy az otthonnak egy zugában az ő számára is van hely, amely az övé. Nem megy, ha nincs egy kéz, amely kinyúljon keze után, egy szív, amely összedobban az ő szívével. Ezért is volt mindig, s ezért olyan sok ma is a bujdosó magyar.

A depressziós évtized utolsó éveiben ez a gond mázsis teherként nehezedett reám. Mintha Isten ujjának érintését hordoztam volna lelkemen. Amerikát szerettem és szerettem, de Amerika szűk lett számomra. Világosan állott előttem a tény, hogy az én problémámat, nem, az amerikai magyar, minden amerikai magyar problémáját, Amerikában megoldani nem lehet. Annak megoldására más helyet rendelt el az Isten, s ez a hely Magyarország. Kell legyen valaki, aki elinduljon, aki ha kell, magára vegye a keresztet. Kell legyen valaki, aki el is indul és ha kell, a keresztet magára is veszi. Vártam. Vizsgálódtam. Néztem a jeleket. Végre, sok küszködés, sok lelki tusa után, határoztam. Megyek én! Elindulok, s ha kell a keresztet is szívesen felveszem. Hívni nem hívtak senki, s tudtam, várni sem fog senki. Lehet, hogy helyem sem lesz, de éreztem, indulni kell. Ha másért nem, egy szóért, egy kiáltásért. Talán meghallják. Talán megindulhatnak mások is. Talán hidat verhetünk az óceánra, hogy Amerika bujdosó magyarja, ha szíve haza vonzza, hazajöhessen.

Az *Amerikai Magyar Református Egyesület* megbízott 1939 tavaszán azzal, hogy az évi zárandokcsapatának vezetője legyek. Ez volt az utolsó jel. A kérdés véglegesen eldőlt: *Megyünk haza!*

Már jó ideje, több mint két éve annak, hogy zárandok csapatunk 1939 július 29-én átlépte a határt. Azóta, úgy érzem, az itthoni viszonyokkal is eléggé megismerkedtem. Miután a *Nagymagyarországba* és más lapokba egy egész sereg cikket megírtam, igyekezve ezekben megrajzolni az amerikai magyarság általam olyan jól ismert képét, sorozatos cikkek formájában tárgyalni óhajtom az amerikai magyar probléma megoldásának gyakorlati lehetőségeit, igyekezvén világosan rámutatni arra, hogy mit lehet és mit kell tenni avégre, hogy az amerikai magyarság megtalálhassa azt a helyet, amely őt a magyar sorsközösségben megilleti.

2. EGY MILLIÓ MAGYAR SORSA

A bukovinai magyarok hazatelepítésének befejeztével, a napisajtó örömmel szegezte le, hogy a telepítés eredményeként Bácskában a magyarság számaránya hét százalékos emelkedést mutat. Ezer év viharai irtózatosan megtépték a magyar élet fáját, s a pusztítás a legfájóbb éppen itt. Egy futó összehasonlítás Magyarország és a többi európai államok népességére a mohácsi vész előtti időkben és aztán napjainkban, döbbenetes szemléletet ad. Európáért vérezve, patakban ontotta véréát a magyar. Amikor a török

hódoltság felszabadult, a területet visszakaptuk, de nem kaptuk vissza népét. Népe elveszett. Amit az idők telepítésében kaptunk, az inkább a veszteség számlára tartozik, amint erre Trianon alaposan megtanított bennünket. Az a megállapítás éppen azért, hogy legdrágább kincsünk a magyar vér, száz százalékgig helytáll.

Amerikában körülbelül egy millió magyar él ma. Van olyan értékelés, amely számukat 1 millió 600 ezerre teszi. Eördögh Elemér, pápai prelátus, toledói plébános, ennyiről beszélt a magyarok első világtalálkozásán. Viszont a hivatalos magyar kimutatások mindössze 600 ezer magyarról tudnak. A kérdést nem kívánom hosszasan vitatni, annyival kevésbé, mert megbízható adatok teljességgel nem állnak rendelkezésünkre sem idehaza, sem Európában. Több körülmény figyelembevételével, én a lélekszámot nem kevesebb, mint egy millióra teszem.

Egy millió magyar! A magyar haza egész népességének hét százaléka. Ha haza lehetne telepíteni nem az egészet, hanem mondjuk csak felét is, micsoda nyereséget jelentene ez legdrágább kincsünkben!

Nem sokkal hazatérkezésem után egy társaságban voltam, ahol felmerült az amerikai magyarok hazatelepítésének kérdése is. Megszólt egy hang:

— Az amerikai magyarságot nem lehet hazatelepíteni, mert az amerikai magyar nem bolond, hogy gazdag-oroszából hazajöjjön koldus-oroszágba.

Nem szóltam egy szót sem. Gazdag-oroszágot ugyan elég jól ismertem, de koldus-oroszág még ismeretlen terep volt számomra. Gondoltam, körülnézek egy kicsit először koldus-oroszágban, s ha szólok, majd csak azután szólok. Magyarországot ma nem az, ami volt 28 évvel ezelőtt, amikor én tengerre szálltam. Sok minden történt azóta. Nagymagyarországból eszaka törzs lett. Nagyot változott az ország, s bizonyára nagyot változott a népe is.

Nem sok időbe került annak megállapítása, hogy az ország sokat változott ugyan, de népe, bizonyos dolgokban semmit sem változott. Amerikában állapítottam meg azt, hogy a magyarnak egyik gerinces tulajdonsága az, hogy szereti a dolgokat egy igen és egy nem szóval elintézni. Hozzáteszem, hogy ezt sajátmagamon állapítottam meg ott künn a nagy angol-szász tengerben. Amerikaiak közé kerülve rövid idő alatt leszegedtem magamban, hogy új környezetemben a túlgyors igen és nem határozottan kedvetlenül fogadtatásban részesül ott, ahol életbevágó kérdésekről folyik a szó. Megtanultam, hogy amerikai barátaim ilyen esetekben igen helyett azt mondják, hogy *may be yes* — lehet, hogy igen, s nem helyett azt, hogy *may be not* — lehet, hogy nem. Általában úgy találtam, hogy az amerikaiak mielőtt bármire nemet mondana, nagyon alaposan belenézik a dologba, s bizonyára őseitől örökölt, józan értékelés alapján nyilvánítja meg véleményét. Jellemzőnek találtam itt azt, hogy pl. az oxfordi egyetemet a reménytelen ügyek iskolájának nevezik el, annak bizonyosságként, hogy nincs és nem lehet a világon olyan reménytelen kinézésű ügy, amely ne találna valamelyes megpártolásra a világhíres, ősi egyetemen.

Az amerikai erre is rájöttem hamarosan, nem is arról szokott beszélni, hogy meg lehet-e valamit csinálni, vagy nem, hanem arról, hogy meg *kell-e* azt csinálni, vagy nem kell megcsinálni. S ha aztán úgy találja, hogy azt a valamit meg kell csinálni, akkor minden további habozás nélkül ráveti kezét a munkára és a dolgot — megcsinálja. Lehetetlenség volt meg nem látnom azt is, hogy e magatartás mögött jókora adag keresztény bölcsesség is van. „Ha annyi hitetek volna, mint egy mustármag” . . . mondotta Jézus. „Mindennek van erőm a Krisztusban” . . . mondotta Pál apostol.

Viszont Kossuth Lajos mondotta a következőket: „A múlt századok kormányainak bűnei éretlenné tették ezt a nemzetet annyira, hogy hallgatni nem tud, midőn hallgatással megmenethetné a hazát. Beszél, midőn tenni kellene s ha beszél, nem válogatja meg a szavakat.” Az amerikai magyar kérdéssről rengeteg sokat írtak és beszéltek már akkor, amikor tenni kellett volna. Kértem, nem jött-e el még az idő, amikor a beszélés helyét el kell foglalja a cse-

lekvés. Amikor a nagy dolgokhoz illő felséges egyszerűséggel kimondja a magyar, hogy az amerikai magyar kérdést meg *kell* oldani addig, amíg nem késő, s aztán hozzá is lát annak megoldásához egy pillanatnyi idővesztés nélkül.

Arra a kérdésre, hogy az amerikai magyarságnak milyen részét lehetne hazatelepíteni, sem én, sem senki más biztos feleletet nem adhat. Nem elsősorban azért, mert még soha senki nem kérdezte meg az amerikai magyarokat afelől, hogy szeretnék-e hazajönni, s ha igen, mennyien szeretnék hazajönni. Afelől is teljes bizonyosságban vagyok, hogy minden ilyen kérdezősködés igen jelentéktelen eredményekhez vezetne. A magyar nem szereti akárki előtt kitérgetni azt, ami a szívében van. Arra pedig végképpen nem kapható, hogy bár a látszatát is vállalja annak, mintha mások általi felsegítésre lenne utalva. Gyökeres ellentétben állana ez magyarságával, de ellentétben: állana helyzeti berendezkedésével is. Végzetes tévedést követ el az, aki úgy fogja fel a dolgot, hogy az amerikai magyar kérdés megoldása valami emberbaráti segélyakció felvételét jelenti. Távolról sem. Az amerikai magyar nem koldus. Ellenkezőleg, fizikai életszínvonala magasabb az átlagos hazai polgár hasonló életszínvonalánál. Jobbak a lakásvizonyai, jobban étkezik, jobban ruházódik. Még az is lehetséges, hogy ha haza talál jönni, e tekintetben alacsonyabb színvonalal kell majd beérje. A kérdés azonban nem itt dől el.

Ahogy én látom, az amerikai magyarság hazatelepítésének kérdésében kiindulópontnak az itt következő három kényszerűséget kell alapnak tekinteni: 1. A liberális korszaknak a nagy néptömegek sorsával nem törődő, a nemzeti hivatalos tudat egészének megítélésére felemelkedni nem tudó politikája óriási magyar tömegeket kergetett ki Amerikába, s ebből, a magyar nemzeti élet mérhetetlen kárára, egy milliónyi magyar ma is Amerikában él. Elsődrendű magyar nemzeti érdek az, hogy ez az egy milliónyi magyar, visszakérüljön a magyar nemzeti élet vérkeringésébe, s ennek a magyarságnak a lehetőségeket szerinti legnagyobb hányada, minden részletében a legalaposabban kidolgozott telepítési akció rendjén a szülőhaza nemzeti közösségébe visszakérüljön.

2. Az amerikai magyarság, a maga súlyos magáratlanságában is, annyi jelét adta szülőhazájához való törhetetlen, áldozatos és gazdag gyümölcsözésű ragaszkodásának, hogy ezeknek egyszerű szemlétele semmi kétséget sem hagy fenn aziránt, hogy ez az amerikai magyarság lelkében ma is a magyar nemzettest tagjának érzi magát, s éppen ezért meg van benne minden feltétel ahhoz, hogy egy a jentiek szerint megindított telepítési akció rendjén, bizonyos hányadában, belekapcsolódhasson újra a magyar nemzeti élet közösségébe.

3. Elkéintve e telepítési akciótól és annak remélhető eredményétől, a szülőhaza társadalmi minden tőle telhető módon arra kell törekedjen, hogy közte és a nemzeti gondolkodás alapjain álló amerikai magyarság egész közössége között kiépüljön és fennálljon a test, vér és lélek egységében egy olyan viszony, amelyben mindkettő legjobban szolgálhatja a magyar sorsközösség minden élő érdekét.

Teljesen szükségtelenné tetszik előttem az, hogy az első tényyszerűség boncolgatásába és tételes bizonyításába belefogjak. Vagy elfogadja azt valaki egészében és részleteiben minden vitán felülálló követelménynek, vagy nem bele kell nyugodjunk abba, hogy lehetnek olyanok, akik ezt így elfogadni nem tudják. Amennyiben azonban lennének ilyenek, el kell tekintünk attól, hogy felfogásuk megváltoztatása érdekében bármilyen kísérletet tegyünk. Nyilvánvaló, hogy e felfogás követői előtt az amerikai magyarság problémája a nem létező dolgok körébe tartozó valami és a tengeren túl élő egy milliónyi magyarság a halálra ítéltség jegyében áll.

Figyelmünket így a második és harmadik pont alatti tőtelekre kell irányítanunk, s ezek vizsgálatában kell megtaláljuk azokat a lehetőségeket, amelyek az amerikai magyar probléma megoldására fennállnak, s megállapítsuk azokat a módokat, amelyeknek alapján, a fennálló lehetőségek kihasználásával, az amerikai magyar probléma

á maga egészében és minden részletkérdésében megoldható.

E megoldás lehetőségét vizsgálva, már itt le kell szeggeznünk azt, hogy az idő, amely erre rendelkezésünkre áll, ijesztenően korlátolt. Az amerikai kivándorlás mögötti több mint félszázados múlt áll. Az első, a törzsökös generáció sorai már nagyon megrikultak. Márpedig ez az első generáció az, amely a leghatalmasabb tényező az amerikai magyarság összetartásában. A második generáció magyarsága szintén tekintélyes erőt képvisel, de akkor, amikor az első

generáció kidől, elkerülhetetlenül egyre gyorsuló bomlás kell meginduljon az oltani magyarság ma még egységes tétőrában. Elmondhatjuk azért Pál apostollal, hogy ami idő hátra van, az kevés.

Igy a kérdés felvetelére, s annak eldöntésére, hogy mi legyen az amerikai magyarság sorsa, elérkezett a tizenegyedik óra.

Folytatjuk.

Sebestyén Endre

Az északfranciaországi magyar református misszió

A franciaországi magyarság létszámáról általában a 40.000-es szám volt forgalomban. Akiknek azonban volt valami közük ehhez a magyarsághoz, mindig kétségbevittek e szám tárgyilagosságát. Megbízható statisztikáról, sőt még becslésről sem igen lehetett szó, a helyzet természeténél fogva. Az 1939. évi XIII. t. c. ismét szabályozta a magyar állampolgárság kérdését és ezzel kapcsolatban elrendelte, hogy mindazok, akik 10 esztendeje külföldön tartózkodnak és magyar állampolgárságukat fenn akarják tartani, erre vonatkozó szándékukat jelentsék be illetékes külképviseleti hatóságoknál. E rendelkezés nagyszerű alkalmat nyújtott statisztika készítésére. A párisi m. kir. főkonzulátus megállapítása szerint Franciaország megszállott területén (az ország területének 65%-a) kb. 6.000 azok száma, akik bejelentették magyar állampolgárságuk fenntartását. Ha meggondoljuk, hogy a magyarságnak nagy zöme Északfranciaországban, Párisban, illetve Páris környékén, egy-egy megszállott területen élt, s ha voltak is nagyobb gócpontok, pl. Grenoble, Lyon, St. Étienne, esetleg Nizza vidékén, azoknak száma az előzőkhöz képest lényegesen kisebb. Az említett 6000 léleknek azonban legkevesebb fele zsidó és pedig olyan zsidó, kiknek számára csak véletlen dolog, hogy épen magyar állampolgárok, vagy hogy ezt kérik, — mivel nagyrészenek szülői, vagy nagyszülői még osztrák, lengyel, esetleg más állampolgárok voltak. Le kell szüntetni az ebből a számból még azokat, kik az özszeírás folyamatbanléte óta hazatértek Magyarországra. Ezeknek száma szintén nem elenyésző.

Fentebb már felsoroltam azokat a helyeket, ahol a magyarság nagyobb tömegben élt, legfeljebb még Elzászt, illetve Lotharingiát kell megemlíteni, ahol valamikor szintén igen sok magyar volt. Azonban általában az egész ország területén, szétszórtan mindenhol lehetett találni magyarokat. Egy alkalommal pl. Montpellierben járva szintén találkoztam magyarokkal.

Északfranciaországban, amelynek magyarságáról az alábbiakban egyet s mást el szeretnék mondani, nagyjából két vármegyében helyezkedtek el: Nord és Pas de Calaisban. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a két vármegyén kívül nem lehetett a vidéken máshol is találni magyar családokat.

Kivándorlásuk a világháborút követő években történt. Okai igen különbözők voltak. Mint alap-ok, majd mind-egyik mögött a háborút követő gazdasági helyzet húzódtott meg. Azonban igen jelentős tényezőként jött számításba a politikai magatartás. Sokan a büntetés elől, vagy a büntetés kitöltése után legegyszerűbbnek látták elhagyni az ország területét. Voltak azonban olyanok is, kik — bár ellenük bírói eljárást sohasem indítottak —, éppen politikai multjuk miatt munkát nem kaphattak, s ezért nem volt számukra más megoldás, mint a kivándorlás. Hasonlóképpen igen nagy szerepe volt a kivándorlásban részint az azzal foglalkozó ügynököknek, részint a már kivándoroltak propagandájának. Voltak ugyanis, akik azzal foglalkoztak, hogy gyűjtötték az embereket kivándorlásra, elintézték útlevelüket, munkavállalási engedélyüket, stb. Természetesen megfelelő díjazás mellett. De maguk a már kintlévő magyarok is valóságos propagandát csináltak akaratlanul is azáltal, hogy leveleikkel az itthonmaradottakat szintén maguk után hívták. Szégyelltek volna, hogy a faluban olyan hír terjedjen el róluk, mintha rossz sorsuk lenne idegen-

ben, ezért eleinte igyekeztek leveleikben minél rózsásabb színben feltüntetni a kinti állapotokat. A kivándoroltak legnagyobb része Komárom, Esztergom megyéből, a bányavidékről, azután Szatmár megyéből való volt, de szinte az ország minden vidékét képviselve találhattuk. Így pl. voltak Fejér megyéből, Debrecen környékéről, Salgótarján vidékéről, sőt Baranyából is. Később jött ezekhez a cseh megszállott vidékről és Erdélyből azoknak csapata, kik az idegen uralom elől jobbnak látták, illetve nem egy esetben kénytelenek voltak idegen földre távozni.

Megérkezésük után az első idő rendszerint igen nagy nehézségekkel telt el. Lakást szinte lehetetlenség volt kapni, — a vidéket porig rombolta az előző világháború — franciául nem tudtak, sőt sokszor a munkavállalási, illetve tartózkodási engedély körül is baj volt. Majd kivétel nélkül a bányában kezdték kinti pályafutásukat. Azok is bányába kerültek, akik azelőtt soha nem jártak a föld alatt. Amellett mint mellékfoglalkozást ülték, főleg az asszonyok, a háború maradványainak az összeszedését. A gyűjtött lövedékmарadványokat beszolgáltatták és sokszor elég tekintélyes keresethez jutottak ezáltal is. Természetesen az is előfordult, hogy egy-egy fel nem robbant lövedék éppen valamelyiknek a kezében robbant szét és agyonütötte a szerencsétlent. Később azután egy részük, különösen a csegegerek, a bánya-vidékről, Pas de Calais vármegyéből, átmentek Nord vármegyébe, főleg Lille, Roubaix, Tourcoingba és környékére, ahol textilgyárakban helyezkedtek el.

Az első esztendőkhöz még inkább centralizálva laktak és akkor merült fel saját magukban az a gondolat, hogy valami egyesületet kellene alakítani. Így alakult meg Hénin-Liétard-ban a magyar társaskör. Volt egy magyar tanító is, Bodnár Ödön, akinek keze alatt sokszor 100 magyar gyermek is összegyűlt. Mint említettem, a kikérült magyarság nagy része kommunista érzelmű volt. Nem egy, aki idehaza nem tartozott közéjük, odakint kommunista lett. Az egymás közötti civódások napirenden voltak és ez a Hénin-Liétard-i első próbálkozás is csakhamar megszűnt. E kísérletezés után, mely saját maguktól indult ki, csakhamar feltámadt azokban is a felelősségérzet sorsuk iránt, kik — akár mint Párisban tanuló magyar diákok, akár mint hivatalos személyek — valamilyen kapcsolatba jutottak velük, vagy híriüket hallották. Feltámadt a felelősségérzet, hogy gondolni kell ezzel a magyarsággal és megfelelő irányítását valakinek kezébe kell venni, egyben azzal a céllal, hogy a kommunizmus áldozatait ismét visszatérítsék. Előbb római katolikus, majd protestáns részről indult meg ez a munka. Csekme Ádám volt az első református lelkész, aki a még mindig legnagyobb magyar telepen, Hénin-Liétardban kezdte meg működését. Szinte elképzelhetetlen nehézségekkel kellett megküzdenie és rövid működés után meg is vált ettől a szolgálatától. Roubaix-ban, a textil munkások központjában közben megalakult — hazuról küldött lelkész vezetésével — a Szent István kör, mely római katolikus vezetés alatt állott, azonban eleinte a protestánsokat is magában egyesítette. Csekme Ádám távozása után protestáns részről a Párisban tanuló theologusok, illetve az akkori párisi magyar ref. lelkész járt fel egy-egy alkalommal gondozásukra. A rendszeres munkát Décsi Anfal ref. lelkész kezdte el ismét. Hihetetlen nehézségekkel mérközve, rendíthetetlen hittel és emberfeletti munkával sikerült megalakítani előbb a Roubaix-i, majd a Lens-i Református

Missziókat, Décsi Antal után Kiss Zoltán, majd e sorok írója folytatta a munkát, s egyben nekijuttott a hazatelepítés megszervezése és lebonyolítása. A lelkészek munkatársa volt előbb egy, majd később két missziós testvér (Miklós Mária, Mikó Piroška, Udvarhelyi Erzsébet és Molnár Ida).

A Református Misszió, teljes megszervezése után, két központtal végezte a munkát. Roubaix-ban és Lens-ben volt egy-egy magyar otthona. Ezekben az otthonokban folyt minden közösségi élet. A Misszió munkája három területre tagozódott: vallási, nemzeti-kulturális és szociális. Legfontosabb feladatának mindig a vallásos munkát tekintette a Misszió. Meggyőződése az volt, hogy minél hűségesebben szolgálja az evangélium ügyét, annál jobban tud eleget tenni a másik két irányú követelménynek is. Ezt, de egyben mind a három célt, legjobban szolgálta a családlátogatás. Mivel a magyarság igen nagy területen élt szétszórva, másképp el sem lehetett képzelni állandó gondozását. Kéthetenként volt egy-egy istentisztelet Roubaix-ban és Lens-ban, vasárnapi iskola pedig minden vasárnap délelőtt mindkét helyen. A vallásoktatás, illetve konfirmációi előkészítés rendszerint a csütörtöki patronage alkalmával, illetve a vasárnapi iskola után folyt. A háború kitöréséig volt a Misszió egyik értesítője is, mely kéthetenként, illetve havonként jelent meg. Mindenekelőtt az evangélikáció szolgálatában állott, de egyben a fontosabb hazai vagy kinti rendeleteket is ismertette, továbbá közölte a Misszió egy-egy heti munkaprogramját. A háború kitörésével ez az eszköz kiesett kezünkől. Igen nagy szolgálatot tett, mind vallásos, mind nemzeti-kulturális szempontból a *Keresztény Család*, majd *Református Jövő* című lapnak küldése, ezeket a Református Egyetemes Konvent bocsátotta rendelkezésünkre. — A második cél szolgálatában legfontosabb eszköz volt az ú. n. csütörtöki patronage, vagy csütörtöki iskola. A francia iskolákban tudvalevőleg csütörtökön nincs tanítás. Ezt a napot használtuk fel arra, hogy nemcsak két központunkban, Roubaix-ban és Lens-ban, hanem még más két helyen is összegyűjtjük a magyar gyereksereget és megtanítsuk őket magyarul írni-olvasni. Legtöbbször azonban, szomorú körülményeik következtében, — ezekre később fogok rátérni, — a magyar beszédre kellett kezdeni. Szinte korhatár nélkül jártak ide gyerekeink. Három évestől sokszor 16—17 éves fiúk vagy leányokig mindenfelét lehetett ott találni. Hogy milyen nagy kedvvel jöttek gyerekeink, jellemző, hogy már gyárba járó fiúk is sokszor eljöttek, ha munkájuk történetesen megengedte, hogy félnapot nálunk töltsenek. Ilyenkor ugyanis egész nap mieink voltak a gyermekek, reggel jöttek, délben nálunk ebédeltek és csak késő délután mentek ismét haza. A magyar írás-olvasáson kívül az értelmesebbje izeltől némi magyar földrajzot és történelmet is tanult. Még a csütörtöki patronagenél is nagyobb jelentősége volt azonban a magyarországi nyaralásnak, amikor rendszerint két hónapot töltöttek idehaza. Részben felmérhetetlen nyereséget jelentett ez az idő a magyar nyelv szempontjából, részben pedig szemtől-szembe megismerhették azt a világot, amiről csütörtökönként a beszélgetés folyt s amiről rendszerint szüleiől olyan sokat hallottak. Rendeztünk azután általában minden hónapban mindkét központban egy-egy ünnepélyt, melyeknek műsorán rendszerint gyerekeink szavalatai, esetleg kisebb színdarabjai, egy-egy értelmesebb munkás előadása, stb. szerepeltek. Az óhazával való kapcsolat fenntartására igen jól bevált s gyermekeink között nagy szeretetnek örvendett az itthoni gyermekekkel való levelezés, amíg a postaforgalom megszűnése ezt lehetetlenné nem tette. Mindkét otthonunk számára járt néhány ujság, amiket részben az otthonban olvastak, részben pedig házakhoz is kikölesönöztük a messzebb lakóknak. Volt azután mindkét helyen kisebb könyvtárunk; ezek anyagát a párisi *Magyar Ház* könyvtárából való kölcsönzéssel bővítettük időnként. Minden nemzeti ünnepet, nevezetesebb évfordulót, az elszakított területek egy-egy részének visszatérését, bensőséges összejövetelekkel, illetve istentiszteletekkel ünnepeltük meg. Itt említem meg, hogy embereinkben az itthoni magyarság iránt oly elevenen élt a közösség gondolata, hogy amikor egy-egy terület visszatért, vagy amikor árviz

sujtott idehaza, magyarjaink minden felszólítás nélkül, saját maguk gyűjtést kezdtek maguk között és az eredmény soha nem volt kevesebb 100—200 pengőnél. A legmegkapóbb eset az volt, amikor hírvil kaptuk, hogy a Kárpátalján egy régebben hazavándorolt magyar bányászt lelőttek, másikat pedig megsebesítettek a csehek s amikor egy istentisztelet után ezt hírviladtam, szintén önként, saját gondolatukból elkezdtek adakozni s ott a helyszínen olyan összegű frank gyűlt össze, hogy 50—50 pengőt tudunk küldeni a két családnak. — A harmadik célt, a szociális segítséget, mint említettem, legjobban szintén a családlátogatás szolgálta. Ilyenkor győződhettünk meg egy-egy család valóságos helyzetéről, ismerhettük meg külső s belső nyomorúságait. Ezen kívül azután beletartozott ebbe a munkába mondhatnám az életnek minden területe, amit csak el lehet képzelni. Mivel magyarjaink franciául nem igen tudtak, vagy ha tudtak is valamit, nem tudták megfelelő módon kifejezni magukat, ezért ügyeiket mindenfelé mi képviseltük. Gyárakban, orvosnál, városházban, biztosító társaságoknál, bfróságoknál és ki tudná felsorolni, hogy még hol, eljártunk minden ügyükben. A német megszállás idején munkánk ezen a téren annyiban bővült, hogy a német hatóságoknál is a Misszió képviselte a magyarság ügyeit. Később a munkánkat mind a francia, mind a német hatóságok annyira értékelték, hogy nem egy esetben bizonyos kérések teljesítését a Misszió ajánlásától tették függővé. Ide sorozható azután az a munka is, amit a magyar hatóságokkal szemben (részben a követséggel, részben a hazai hatóságokkal szemben) végeztünk. Magyarjaink iratait a Misszió szerezte be Magyarországról, útleveleik hosszabbítását, visszahonosítási ügyeiket, később állampolgársági bejelentésüket szintén a Misszió bonyolította le a magyar követségnél. A háború kitörésekor több helyen olyan törekvés mutatkozott, mely magyarjainkat katonai szolgálatra igyekezett rábeszélni, sőt az is előfordult, hogy egyik-másik túlbuzgó hivatalnok internálással fenyegetőzött. Ilyen esetekben szintén a Misszióhoz fordultak segítségért. Otthonainkban meghatározott időpontban hivatalos órát tartottunk, ilyenkor megjelentek magyarjaink, elmondották ügyes-bajos dolgukat, felvettük az eseteket és a lehetőség szerint igyekeztünk segíteni.

Foglalkozás szempontjából magyarjaink nagyjából két csoportra oszlottak: textilgyári munkásokra és bányászokra. A textilgyári munkások helyzete mindig meglehetősen nyomorúságos volt. Egy ember keresetéből soha nem tudott az egész család megélni, ezért dolgozott férj, feleség, de minden 14 éven felüli gyermek is. A szülők sokszor egész héten alig találkoztak egymással, családi életéről nem igen lehetett beszélni, gyermek állatában egy-kettő, ritkán volt három, s erkölcsi szempontból is az a réteg állott mindig a legalacsonyabb színvonalon. A gyermekek szinte kivétel nélkül az egész napot a napközi otthonokban vagy bölcsődékben töltötték s mivel állandóan francia szót hallottak, sok esetben előfordult, hogy magyarul egy szót sem tudtak, csak akkor kezdtek magyarul tanulni, amikor a csütörtöki patronage-ba jártak. A szülők nem tudták franciául, a gyermekek nem tudtak magyarul s így nem egy esetben szülő és gyermek nem értették egymást. Lakásviszonyaik egy-egy városban valósággal ijesztőek voltak. Mindeneknek betetőzésül azután, mivel a gyárakban nem sok volt a védőberendezés, egymást érték a balesetek s bizony sok magyarunk tért haza esonka kézzel. A bányászok helyzete mindig lényegesen jobb volt a textilgyári munkásokénál. Keresetük nem egyszer elérte a textilgyári munkások keresetének kétszeresét, a vállalatától kaptak előbb díjmentesen, később csekély bérért megfelelőnek mondható lakást, továbbá tüzelőt, a feleségnek nem kellett elhagyni a családi otthont, törődhetett gyermekei nevelésével, stb. Ezek között az átlagos gyermekszám három-négy volt, de gyakoriak voltak a hat-gyermekes családok, sőt előfordultak 9—10—11 gyermekes családok is. Sajnos, a szerencsétlenség a bányászoknál sem volt ritka vendég; hol a kő zúta össze valamelyiket, hol meg a felvonóval, vagy a csillével volt baj. De még ha egy-egy időben aránylag rendszeren kerestek és némi kis pénzt meg is takaríthattak, ennek nem sokáig örvendezhettek, mi-

A. M. N. MUSEUM
MAGYAR POSTA

vel majd minden évben beköszöntött vagy a sztrájk, vagy a munkanélküliség és ilyenkor rövid idő alatt megélték azt, amit keservesen összekuporgattak. Sajnos, magyar munkásaink nem részesültek semmiféle segélyben. A franciák, továbbá a csehek, lengyelek, munkanélküliség vagy sztrájk esetén hetenként bizonyos összegű támogatást kaptak, magyarjainknak azonban semmiféle közbenjárással nem lehetett ugyanezt kieszközölni, mivel a két ország között nem volt úgynevezett kölcsönösségi egyezmény. Ugyanezen okból vesztett el magyarjainknak hatalmas összegű pénze, amit a nyugdíjra fizettek be 16—18 év alatt, s amiből hazatérésük alkalmával semmit sem kaptak. De ha ott érték el a megállapított korhatárt, akkor is csak a fentemlített munkások számára megállapított járadéknak bizonyos hányadát kapták meg.

Ahol nagyobb csoportokban éltek magyarjaink, hazuról hozott szokásaikat általában megőrizték, annyira, hogy volt olyan asszonyunk, aki esztendőkönt át nem ment sehová házából, mert kalapot nem akart fejére tenni, fejkenedőben pedig szintén nem akart pl. autóbuszra ülni, Földszereletük egészen megkapó módon nyilvánult meg. Talán egy magyar munkást se ismertem, akinek ne lett volna kisebb darab bérelt földje, ahol munka után dolgozott. Ez annyira általános és föllünő volt, hogy a franciák is észrevették és egy alkalommal, mikor egy újságíróval beszélgettem s megkérdeztem, hogy mit tudna, mint legjellemzőbbet mondani magyarjainkról, szintén ezt mondta, hogy mind egyiknek van egy kis darab földje. Ahol versenyt írtak ki a legszebb kertekre, az elsőik között ott szerepeltek magyarjaink is. Házuk körül majd mindenhol, ahol csak az egyáltalán lehetséges volt, ott találtuk a székfűt, ablakukat pedig már messziről megismertük a piros muskátliról.

Amikor elhagyták Magyarországot, nem egy közülük megátkozta ezt a földet s megfogadta, hogy soha többet nem tér vissza. Lassan azután telt az idő, értek az emberek és mindeniknek szívében, azéban is, aki már francia állampolgár lett, elindult valami, amit legtöbbször ő maga sem tudott megnevezni és lassan mind erősebbé vált a vágy, hogy jó lenne hazatérni. Mint említettem, igen sokan kedvezőtlen politikai multtal mentek ki Franciaországba, mások ott kinn kerültek a kényszerűség hatása alatt a kommunisták kezébe. Hosszú esztendőkönt át a Misszió munkásainak az jelentette legfőbb gondját, az emésztette leginkább erejüket, hogy részben megmentsék a kommunizmus hatása elől azokat, akik még nem lettek áldozatai, részben pedig, hogy a már megtévesztetteket visszalétsék. Voltak időszakok, amikor ez a küzdelem emberfeletti méreteket öltött. Nem egy esetben veréssel fenyegették meg a Misszió munkásait, sőt előfordult, hogy féltéglát dobtak utána. De telt az idő s ha volt is benne része a politikai helyzet megváltozásának, inkább belső átalakulás eredményeképpen lassan azok is otthagyták a szélsőséges táborokat, akik azelőtt vezető helyeket töltöttek be. Előfordult, hogy egyik

magyar, aki idehaza is vagy két esztendei büntetést töltött le politikai okok miatt, s eleinte odakin is vezető ember volt, később mihozzánk szegődött és egyik leghasznosabb vezető emberünké lett. Így lettek alkalmasakká mindenképpen a hazatérésre. 1939. tavaszán úgy láttam, hogy elérkezett az idő a hazatérés tényleges előkészítésére és megkezdésére. Ezért javaslatot tettem, hogy fokozatosan adassék meg a lehetőség ennek a magyarságnak a hazatérésre. Akkor még volt egy kis pénzük, pengőt általában olcsón lehetett venni, utazási kedvezményeket is kaphattunk volna. Sajnos, tervem nem sikerült, de azért 1939. nyarán — tehát még a háború kitörése előtt — mégis hazatérhetett az első két család. A háború kitörésével mindenképpen megnehezedett a helyzet. A textilgyári vidéken hónapokig tartott a munkanélküliség, embereinknek pénze mind kevesebb lett, s nemhogy utiköltségre lett volna, hanem sokszor a mindennapi megélhetésre sem jutott. A hazatérés szüksége mind égetőbbé vált, ezért ismét és ismét zörgettünk, de sajnos sohasem oly eredménnyel, mint kellett volna. Akadtak még is emberek, akik szívökbe fogadták ezeknek a sokat küzdött és sok nyomorúságon átment magyaroknak ügyét és ténylegesen elősegítették hazatérésüket. Így azután kis csoportokban lassan állandóan folyt a hazavándorlás körülbelül két éven át. Egyes esetekben a magyar külképviseleti hatóságok, illetve a magyar kormány támogatásából, vagy más forrásból, sikerült uti segélyben részesíteni az arra leginkább rászorulókat. Igen sok esetben itthoni munkahelyüket már hazatérésük előtt kellő időben tudtuk biztosítani. Mások, főleg bányászok, az egy-egy bányavállalatnál dolgozó rokonság kapcsolatai révén kerültek munkába. Legtöbbje ugyanarra a vidékre ment vissza, ahonnan annak idején kivándorolt. Sajnos, hazatérésünk nem olyan volt, mint valamikor azt megálmodták. Ő maguk közül jellemezte az egyik öreg bányász a legtalálóbban a sorsukat: a vándorbot koldúsbotná lett kezükben, mire hazatértek. Volt ugyan néhány, aki nem a fölösleghől, inkább nélkülözések árán idehaza egy kis házat tudott építeni vagy földet vett, ez azonban inkább ritkaság számba ment. Legtöbbje ugyanolyan szegényen, vagy még szegényebben tért haza, mint ahogy annak idején kiment. Egyetlen igaz nagy tanulsága volt a 16—18 éves távollétnek mindnyájuk számára: vétkezik nemcsak fajtája, de sajátmaga ellen is minden magyar, aki ezt a földet elhagyja. Amikor elindultak haza, nem az a gondolat fűtötte őket, hogy itthon talán jobb soruk lesz. Leszámoltak azzal, hogy esetleg még nagyobb nehézségek kell megbirkozniok, hiszen életük munkabiró életét már régen ledolgozták, de jöttek, mert nem tudtak többé idegenben élni. Az ő hányatotott életük és nyomorúságuk élő propaganda a maga némaságában is a kivándorlás ellen és egyben nagy intés mindnyájunk számára, hogy ha élni akarunk, még egyszer nem ismétlődhetik meg, ami a háború előtt és után történt, sőt fel kell készülnünk, hogy alkalmas pillanatban helyrehozzuk az akkor elkövetett hibákat.

Högye Mihály

A ruszin nemzeti színház fejlődése

Mind az egyházi, mind pedig a világi színelőadások kezdetét nyugaton kell keresnünk.

A katolikus egyház látva a protestantizmus nagy térhódításait, elhatározta, hogy a fenyegető veszedelem továbbterjedését megátolja. Eme elhatározásának eredményeképpen születik meg az ellenreformáció. A jezsuita rend, melyre a reformáció elleni harcot a római szentszék rábízta, csakhamar rájött, hogy az ellenséget csak akkor tudja legyőzni, ha jobb, vagy legalább is ugyanazon fegyverekkel fog küzdeni, mint az ellenség. Megérezték, hogy a kor felvilágosodott elméi a humanisztikus színezetű műveltségben látják a haladás biztosítékát, ezt a műveltséget kellett tehát nekik is átvenniök.

A XVI-ik századig, illetve a jezsuita rend fellépéséig világi jellegű színelőadások rendezésére gondolni sem lehetett. A korszelem meg nem engedhetőnek tartotta. Ami-

kor azonban a protestáns iskolaszervezők (Sturm, Trotzen-dorf) bevezették a színelőadásokat az iskolákba és azok leváltak — változott meg a római szentszék, illetve pap-ság állásfoglalása a világi színelőadásokkal szemben. A színelőadások jó fegyvernek bizonyultak a reformáció elleni harcban, s így azok támogatása tanácsos volt.

A nép teatrális ösztönének kielégítését, valamint az ifjúság versengés- és érvényesülési vágyát szem előtt tartva bevezetik a jezsuita iskolaszervezők a tanulók részére a színelőadásokat.

A színház történelmének útja ezután a nyugati országokból kelet irányában halad. Rövidesen eljut Orosz-szágba is, ahol csakhamar szintén tért hódít. Természetes, hogy a nyugati egyház által bevezetett színelőadások is nagyobbára vallásos jellegűek voltak. Különösen kiemelendők

az akkori korban általános érdeklődésnek örvendő betlehemi játékok.

Annak ellenére, hogy a ruszin nép unióra való lépése csak a XVII. században valósult meg, már ezt megelőzően is papjaira és a népre egyaránt nagy hatást gyakoroltak a latin szertartású katolikus híveknél alkalomadtán látott és a jezsuita rend által meghonosított betlehemi játékok.

A mai Kelet-Szlovákia területén élő ruszinok között a betlehemi játékok nem mutatnak eltérést a latin szertartású katolikusok betlehemi játékaitól. Ennek magyarázatát abban kell keresnünk, hogy a mai Szlovákiában élő ruszinok jobban ki voltak téve a nyugati kultúrhatásoknak. Ezzel szemben a kárpátaljai ruszinok az eredetileg nyugattól átvett játékokat sok vonatkozásban kibővítették, különös népi jellegű és színezetű kölcsönözvén ezáltal azoknak. A közismert betlehemi szereplőkhez hozzátartozik még Kárpátalján pl. a juhász, aki a konferánsz szerepét tölti be, 4 angyal, 3 pásztor, 3 király, zenekar . . . stb.¹ Ezek magában véve egész színtársulatot képeznek. Az ilyen együttes a karácsonyi ünnepek alkalmával ellátogat a szomszéd községekbe is. Városban először 1902-ben jelentek meg — és pedig Ungvárott.

A színházi élet a jezsuita rend felkarolása után nagy lépésekben halad tovább. Ez érthető is, hiszen az akkori idők legnagyobb hatalma, a Katolikus Egyház támogatásával dicsekedhetett.

Az unió felvétele után (1646) a g. kat. püspökök nagy gondot fordítottak a papság kellő nevelésére. A papnövendékeket latin szemináriumokba küldik, ahol azok megismerkednek a nyugati egyház „pásztor játékaival”, melyeket hazajövet a ruszin nép között meghonosítanak.

A ruszin színház fejlődéséhez igen nagy mértékben hozzájárultak a gyalog hazajáró diákok is. Ezek kénytelenek lévén útközben gyakran idegen helyen megszállni, szálásadójuk jószágát olyképpen szivelték meg, hogy szavaltak, vagy kisebb jeleneteket játszottak le, aposztrofálva azokkal az akkori élet fontos eseményeit.²

A ruszin nép színházi ösztöne erősen fejlett. Ennek magyarázatát részben vallásában, illetve szertartásában, részben pedig az avval járó szokásokban, nemkülönben a gyakori babonákban kell keresnünk. Igaz, hogy a babonás szertartásokat madjnem minden népnél megtalálhatjuk. A különbség esetleg csak annyi, hogy a ruszin népnél sokkal nagyobb mértékben nyilvánulnak meg. A nép szokásaiban, vallásos, illetve szertartási ténykedéseiben gyakran túlzottan sok a forma, ami magában véve is színpadi jellegű kölcsönöz azoknak.³

Ami tehát sok más népnél már túlélte magát, az a ruszinoknál minden faluban és házban erősen él még.

A ruszin színházzal szoros összefüggésben van a ruszin nép drámai irodalma is. Nem lesz talán teljesen felesleges, ha a ruszin színházról való egységes kép kialakítása érdekében a drámai irodalomról is szólunk pár szót.

Az első színművet a nemzeti felbuzdulás idejében, az 1848-as évek után *Duchnovics* Sándor, a ruszin nép nemzeti ébresztője és költője írta és adta ki. Címe: „Az erény értékesebb a gazdaságnál.” 1866-ban jelenik meg a második ruszin színmű *Korintyanszky* álnév alatt. Szerzője *Danilovics* János volt, a későbbi hajdúdorogi vikárius. Egyesek állítása szerint (Szabó E.) az említett színdarabot megjelenésének évében Ungvárott is játszották. Az 1879-ik évtől kezdődőleg Fenczik Jenő a „Listok” c. lapban sajtó alá bocsátja nemcsak saját színművét (Ungvár bevétel), hanem *Duchnovics* Sándor több drámai művét is.

Külön színházi tudományos szakirodalommal a ruszin nép alig rendelkezik. A színházi művészet legprimitívebb alapjait két kisebb munkában találhatjuk meg. Az elsőt 1924-ben *Visztócsky* János írta. Címe: „A falusi színház”. Kézírónyv akar lenni a színházi műkedvelő körök részére

¹ Nedzelszkij E.: Uhro-russkij teatr. (A magyar-orosz színház). Ungvár, 1941. 28.

² Nedzelszkij E.: Ocsersk karpatoruszkoj literatury. (A kárpátorosz irodalom vázlata).

³ Bogatyrev P.: Actes magiques, rites et croyances en Russie Subcarpatique. (L'Institut d'études slaves.) Paris, 1929.

és gyakorlati útmutatásokat tartalmaz. Sokkal értékesebb ennél Alekszjev N. 1937-ben kiadott könyve: „A színélőadások alapjai.”

Az egyes színművek szerzőinek nevei és művei itt fel nem sorolhatók. Ruszinok, ukránok, nagyoroszok. A színművek legnagyobb része Ungvárott, Munkácson és Eperjesen jelent meg. Mindezek ellenére a ruszin színház állapota igen kezdetleges. Ezt bizonyítják a részére írt színművek is. Ugyanis azok igen nagy része vagy a falusi színház, vagy pedig iskolák részére íratott. Tartalmuk szempontjából nagyjából a vígjátékok egyszerű feldolgozásban. Történelmi, társadalmi, szociális problémákkal foglalkozó színműveket ritkán találunk. Általában a realiztikus felfogás a színművekben gyengén nyilvánul meg.

A közönségnél az eddigi tapasztalatok alapján a legnagyobb érdeklődést rendszerint azok a színművek váltották ki, melyek tartalma összefüggésben van a vallásos élettel, valamint a babonáival.

A ruszin szerzők által megírt színművek legnagyobb része ruszin nyelvű. Elenyésző részüket nagyoroszul, illetve ukránul írták.

A ruszin színházzal kapcsolatban szóvá kell tennünk a karének kérdését is, amennyiben az a ruszin színház történelmével szorosan összefügg. 1833-ik évig a ruszin nép nem ismeri a karéneket. Az említett évben azonban egy titokzatos eredetű férfi — valószínűleg nagyorosz politikai emigráns — aki magát *Matezonszky* Konstantinnak nevezte, az ungvári székesegyház karnagya lett. Rövid időn belül megszervezte az énekkart, amely azóta igen nagy népszerűségnek örvend a ruszin népnél.

Matezonszky ungvári megjelenésével kapcsolatban egy mulatságos történetet hagyott hátra a hagyomány. Mikor ugyanis *Matezonszky* azt ígérte a káptalannak, hogy a papnövendékeket 4 hangra fogja megtanítani énekelni, az egyik öreg kanonok tréfásan vont a kétségbe annak lehetőségét:

— A bölcsélet tanítása szerint amink nincs és amit nem tudunk, nem adhatjuk át másnak.

Majd ezen bölcséleti igazság előrebocsátása után megkérdezte *Matezonszkyt*:

— Tud Ön négy hangon énekelni?

— Dehogyan tudok — mondta csodálkozva *Matezonszky*.

— Ime megbizonyosodott, ez az úr esaló! Arra akarja megtanítani papnövendékeinket, amit maga sem tud — válaszolta diadalmas mosollyal a kanonok.

Az énekkarral kapcsolatban meg kell még említenünk, hogy 1888. év körül egy galíciai eredetű énekkar próbálkozik Kárpátalján nyilvánosan fellépni, azonban minden eredmény nélkül. Ennek ellenében a nagyorosz énekkar vendégszerelésének annál nagyobb volt a visszhangja. 1893-ban *Agrenev-Szlavjanszky* karnagy vezetése alatt fellépett Ungvárott és valószínűleg ugyanabban az időben műkedvelő színélőadást is tartott.⁴

A ruszin színház életében ez az első orosz nyelvű nyilvános előadás. Az ezek után megtartott, illetve benszülött ruszin színtársulat által megrendezett nyilvános színélőadásokról keveset tudunk. A Szt. Nagy Vazul Társaság gyűléseinek jegyzőkönyvei alapján az 1867-ik és ezelőtti években, volt színházi élet Kárpátalján. Ezt bizonyítják a jegyzőkönyvek ama részei is, melyek a színházi előadásokból befolyt jövedelmek hovatfordításáról intézkednek.⁵

Trianon után a ruszin kultúrviszáltság nagyban gátolta annak az eredménynek kifejlődését, mely ellenkező esetben a megindult munka után joggal elvárható lett volna.

1920 május havában megalakult a „Proszvita (Virradat) c. kultúregyesület, melynek a ruszin intelligencia nagy része tagja lett. Rövidesen azonban a csehszlovák kormány támogatása folytán az új kultúregyesület ukrán, galíciai befolyás alá került, minek következtében mindazok, akik orosz irányzatúak voltak, otthagyták az egyesületet.

Ennek ellenére ugyanazon év november havában az új

⁴ Nedzelszkij E.: A magyar-orosz színház.

⁵ Miszjacoszlov az 1868. hod. (Naptár az 1868. évről, Szt. Nagy Vazul Társaság kiadása). 90.

kultúregyesület hét műkedvelő társulat megalakulását jelentette be. Az érdeklődés azonban olyan nagy volt, hogy egy állandó színtársulat megalakítására kellett gondolni. Tekintettel arra, hogy ehhez a megfelelő és elegendő mennyiségű erők nem voltak találhatóak Kárpátalján, az ukrán irányzatú „Proszvita” toborozta a Prágában élő emigráns ukrán színészeket. 1921. év január 15-én tartotta meg az új színtársulat az első ünnepélyes előadást, mely alkalommal Sztarickij M.: „Oj ne bodi Hricu” (Ne járj Hricu) c. színműve került bemutatásra. Később előadásra kerültek: Gogoly, Csehov, Ibsen, Boito . . . művei is.

1923-ban a „Proszvita”-ból kilépett orosz irányzat *Duchnovics Sándor Kultúregyesület* címén megalakította az ellentétet, mely az ukrán színházról igen sok lálogatót hódított el. Ennek következtében, valamint az elégtelen anyagi eszközökre való tekintettel az ukrán színtársulat széthullott és annak igazgatója, Szadovszky Kievebe költözött át.

Az orosz irányzatú színház, mely a Duchnovics Társaság kebelén belül fejlődött, nem találkozott a csehszlovák kormány részéről kellő megértéssel. A bizalmatlanság egyik főokát abban kell keresnünk, hogy az orosz irányzat hívei között olyan vezető férfiak is voltak, akik a magyar politikai tényezőkkel szoros kapcsolatokat tartottak fenn. A Duchnovics Társaság keretén belül létrejött színtársulat az 1934-ik évben lépett először a nagy nyilvánosság elé. A színtársulat tagjai között, hasonlóan a „Proszvita” által létesített együtteshez, igen sok volt a Kárpátokon túlról származó egyén, a jelen esetben nagyorosz emigráns. A megalakult színtársulat azonban nem volt hivatásos jellegű. Tagjai egzisztenciájuk biztosítása érdekében hivatali tisztviselői tölttek be és mint műkedvelők évente 4—5-ször felléptek a nagy nyilvánosság előtt is, Munkácsen, Huszton és Eperjényen. Programjuk magas színvonalú volt. Bemutatásra kerültek: Gogoly, Puskin, Osztrovszky, Csehov, Tolsztoj . . . stb. színművei.

A mondottakhoz úgy vélem nem lesz fölösleges mint érdekes tény megjegyezni még azt is, hogy 1926-ban a moszkvai művészi színház *Sarov* vezetése alatt párszor vendégszerepelt Munkácsen.

Ugyanabban az időben a falusi műkedvelő előadások is igen megszorodtak. Az egyszerű népnél a színházi bemutatók nagy közkedveltségnek örvendtek. 1934-ben Kárpátaljának 357 műkedvelő és tényleges, aktív munkát végző színtársulata volt, melyek évente kb. 7—800 előadást tartottak a nép számára. Voltak faluk (Nagyláz, Percsény, Szolva . . . stb.), ahol évente tízenöt-hússzor volt színelőadás. A műkedvelő csoportok, melyek vezetője a tanítóság és a papság volt, a további fejlődés folyamán, látva a nép nagy ragaszkodását a színházhoz, vendégszereplésre indultak a szomszéd községekbe is. A falusi műkedvelő színtársulatok működése természetesen olyan időszakokra korlátozódott, amikor a nép a mezői munkálatokkal nem volt elfoglalva. Viszont a nyári hónapokban az egyetemi és középiskolai ifjúságból alkotott műkedvelő csoportok járták a falukat, gyakran magas színvonalú színelőadásokkal kedveskedve a hálás falusi közönségnek.

A hivatásos ruszin nemzeti színház megalakítása az 1936-ik évben történt. Ugyanabban az évben nagy sikerrel Prágában is vendégszerepelt.

A ruszin kultúrharc azonban rövidesen kikezdte a színművek, illetve színelőadások nyelvezetét is. A ruszin sajtóban erős polemika indult arról, hogy a színelőadások nyelve nagyorosz, ukrán, vagy a hazai ruszin népnyelv legyen-e.

Az ukrán irányzatú ruszin színház 1936-ban ugyan bezüntette működését, azonban rövid szünet után a Seregi testvérek vezetése alatt Huszton megalakult az új ukrán műkedvelő színtársulat, melyből később, a Volosin-féle „Ukraina” idejében „Ukrán állami nemzeti színház” lett. Ez 1939. év március havában, a felszabadulásakor, mondott örök búcsút rövid létezésének.

Honvédeink bevonulása után, tekintettel az átmeneti katonai közigazgatásra, ugyan egy jó fél évig nem tart a ruszin nemzeti színház előadásokat, azonban a munka megkezdése után annál eredményesebb volt minden fellépése. Az első színelőadást 1939. év szeptember havában tartották meg. Mint érdekességet kell, hogy megjegyezzük, hogy a ruszin nemzeti színház az 1937—38. években az eléggé tetemes állami szubvenció ellenére összesen csak 72 előadást tartott, addig a felszabadulást követő évben a színelőadások száma meghaladta a 112-öt.

A fenn már említett ruszin kultúrviszáltság, melynek okairól egy külön tanulmányban már beszámoltam⁶, a felszabadulás után sem szünt meg teljesen. Mégis állíthatjuk, hogy a két táborra szakadt ruszinság egymásközötti harca lakadó félben van. Az említett nagy érdeklődés okát a színelőadások iránt részben az említett kultúrharc meggyöngyülésében kell keresnünk.

A felszabadulás előtti időkből érdemes megemlíteni még azt a figyelemreméltó tény, hogy a cseh színműveket, amiből azok ruszin nyelven adták elő, a ruszinság idegenkedve fogadta és ennek folytán azok sem a népnél, sem pedig az értelmiségnél nem tudtak meghonosodni. Annál nagyobb volt a megértés és ragaszkodás a magyar eredetű színelőadások iránt. Ez természetesen jelenség, hiszen a közös kultúra, melynek a ruszinság a magyarsággal együtt évszázadokon át részese volt — közös esztétikát is teremtett.

Az 1941. év kezdetén a ruszin nemzeti színház komoly anyagi nehézségekkel küzdött. Anyagi válsága foglalkoztatta a ruszin sajtót is, mely a közvélemény figyelmét szerette volna felhívni a ruszin színtársulat szomorú helyzetére. Közben azonban Kárpátalja kormányzói biztosa kezdeményezésére megindult a ruszin kultúrpolitikai élet újjászervezése, melynek folyamán megalakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság, a Kurtyák Iván-féle közművelődési egyesület és vele együtt újjászervezték a ruszin színházat is.

A színtársulat állami segínyt kapott és ennek segítségével megindultak a munkálatok a színház belső újjászervezésében, valamint az előkészületek a nyilvános fellépésre is.

(Ungvár)

Dr. Rácz József

⁶ Rácz J.: A ruszin kultúrviszáltság. (Láthatár, 1941., XII.)

A Balkán-Bizottság

A Magyar Külügyi Társaság javaslatomra még 1939. év tavaszán egy *Balkán-Bizottság* felállítását határozta el abból a célból, hogy az egyes balkáni államok problémáit a magyar közönséggel rendszeresen ismertesse és általában a balkáni népekkel a kapcsolatokat kimélyítse.

Bár a már akkor is feszült külpolitikai helyzet nem tette lehetővé, hogy a Balkán-Bizottság intézményes működését megkezdje, a Bizottság mégis szerény keretek között hozzálátott feladatai megvalósításához.

Elsősorban *előadásokat* tartott, de a Külügyi Társaság folyóirata, a „*Külügyi Szemle*” is igyekezett a balkánkutató munkába bekapcsolódni. Számos bolgár, szerb, horvát és román folyóirattal lépett cseréviszonyba, hogy egymás fel-

fogásáról ilymódon is tájékoztatást nyerjünk. A Külügyi Szemle egyébként is arra törekedett, hogy hasábjain minél több balkánvonalkozású tanulmány és cikk lásson napvilágot.

A külpolitikai helyzet 1941-ben különösképpen az érdeklődés központjába állította a balkáni problémákat. Ennélfogva a Magyar Külügyi Társaság *Balkán-Bizottsága* március 20-án most már hivatalosan is megalakult és tevékenységét megkezdte. Az alakuló ülésen valamennyi miniszter és egyéb hatóság képviselőin kívül résztvettek Magyarország balkánkutatói, különösen a fiatalabb nemzedékből, úgyszólván teljes számban, élénk bizonyosságul annak az érdeklődésnek, amely a balkán-kérdések iránt Magyarorszá-

tudományos köreiben is megnyilvánul, de tanulságtételül annak is, hogy a balkán-kutatások intézményes és haladéktalan megindítása mennyire parancsoló követelmény.

Különbén az alakuló ülés valamennyi előadójának felzárkózásából és a nagyszámú hallgatóság hangulatából egy *Balkán-Intézet* mielőbbi felállításának szüksége csendült ki.

Kétségtelen, hogy a tudományos színvonalon álló, szakkereseti adatgyűjtő és feldolgozó, intézményes balkán-kutató munka, melynek eredményei hivatalos és szakkörök, gyakorlati és tudományos érdeklődők részéről volnának felhasználandók, másképp mint egy intézet keretében alig képzelhető el. Az intézet fenntartása az egyes szakminisztériumok, közgazdasági és egyéb érdekeltek feladata volna, míg tisztviselői az egyetemek és egyéb tudományos intézmények különösen fiatalabb szakembereiből kerülnének ki.

E Balkán-Intézet közvetlen céljai a következők lennének:

1. A balkáni államok népeire, társadalmi, kulturális, gazdasági stb. viszonyaira vonatkozó adatok szakszerű gyűjtése, feldolgozása és rendelkezésre bocsátása.

Hazai és külföldi balkán-bibliográfia készítése.

2. Szakkönyv- és folyóirat, lapkivágat, térképgyűjtemény stb. létesítése.

3. Előadások rendezése, hazai és külföldi szakelőadók bevonásával (csereelőadások).

4. Az egyes balkáni kérdéseket tárgyaló tanulmányok, monográfiák, nagyobb munkák megjelentetése; a hazai közönségnek és sajtónak hetenként kiadandó (könyvomat) jelentések útján az egyes balkán problémákról való állandó tájékoztatása.

5. A Külügyi Szemlének a balkán-tudomány szolgálatába állítása olyképen, hogy ily tárgyú kisebb-nagyobb tanulmányokat a jövőben gyakrabban tesz közzé és külön balkán-rovatot tart fenn.

6. Tanulmányutakat rendez az egyes balkáni államokba az ottani viszonyok tanulmányozására és tudományos személyi kapcsolatok fejlesztése céljából.

7. A kapcsolatokat felveszi és kimélyíti hasonló külföldi Balkán-intézményekkel; odahat, hogy ilyen helyeken magyar előadók minél gyakrabban szerepeljenek.

8. Mindent elkövet a balkáni népek nyelvének elsajátítása érdekében. E célból ily nyelvtanfolyamok hazai létesítését kezdeményezi, ily tanfolyamok védnökségét vállalja, e célból a lehetőség szerint a balkáni államokba ifjakat küld ki stb.

9. Általában mindent elkövet, hogy a magyar társadalom érdeklődését a balkáni népek iránt felkeltse, az egyes balkáni államokkal való társadalmi, kulturális kapcsolatokat kimélyítse és az ilyirányú különböző kormányzati intézkedések számára a megfelelő légkört teremtsen meg, ilyenek:

Kultúregyezmények kötése, az egyes balkáni államokkal, ennek keretében magyar tanszékek, lektorátusok, kollégiumok felállítása, csereösztöndíjak létesítése stb.

Balkán-tanszékek létesítése a hazai egyetemeken stb.

A Balkán-Bizottság, mely ma már Magyarországnak úgyszólván valamennyi balkánkutatóját magában foglalja, addig is, míg Balkán-Intézeté alakul, a rendelkezésre álló szerény eszközeivel is igyekszik célkitűzéseit szolgálni. Így már megvetette egy *Balkáni-Szakkönyvtár* alapjait és *szaknyilvántartást* állított fel a magyarországi balkánkutatókról és általában mindazokról, akik balkáni problémák iránt érdeklődnek és a Balkán-Bizottság működésében részt kíván-

nak venni. Ugyanakkor már a mult előadási évéd végén, *előadásokat* rendezett, így *Cvetkov Lázár*, a budapesti bolgár követség sajtótitkára „Bulgária joga Macedoniához és Tráciához” címen, *Somogyi József*, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárnoka „A tengerszorosok (a Dardanellák és a Bosporus) geopolitikai jelentősége és történelmi szerepe”, *Gáldi László* egyetemi m. tanár „Az erdélyi román betelepülés új oklevéltára”, *dr. Kardos Tibor* egyetemi m. tanár pedig „Horvátország és a tengerpart kulturális jelentősége” címen tartottak előadásokat. Balkáni vonatkozású volt az az előadás is, amit *Nemeskéri-Kiss Sándor* volt szófiai magyar követ a Külügyi Szemle által rendezett vacsorán „Bolgár-magyar történelmi vonatkozások” címen tartott.

Az a rendkívüli érdeklődés, amely a fenti előadások iránt mutatkozott, arra indította a Balkán-Bizottságot, hogy az idei évad első felében *előadássorozatot* rendezzen, amelyen az egyes balkáni kérdések magyar szakértői tartottak előadásokat. A megnyitó előadás október 9-én volt, amikor nemes *Suhay Imre* ny. altábornagy „A Monarchia katonai kormányzásának tevékenysége Szerbiában (1915–1918)” címen és *dr. Tóth László* egyetemi ny. r. tanár „Nagy magyar Balkánkutatók (Kállay Béni, Thallóczy Lajos, Bajza József)” címen tartottak előadást. Karácsonyig a következő előadások hangzottak el: *dr. Balázs János* egyetemi tanársegéd: „Bizánc rehabilitálása”, *Gál István* középiskolai tanár, az Ungarn és a Donauropa szerkesztője: „Német Súdost-Intézetek, német Balkánkutatás”, *dr. Gáldi László* egyetemi m. tanár, a br. Eötvös Collégium tanára: „Az olasz művelődés hatása a balkáni népekre”, *dr. Kertész János*, a Magyar Szociográfiai Intézet titkára: „Braun Maximilian: Die Slaven auf dem Balkan című mű ismertetése”, *dr. Hadrovics László* egyetemi m. tanár, a br. Eötvös Collégium tanára: „Magyar és olasz kultúrhatások találkozása Horvátországban”, *dr. Thim József* történetíró: „Magyarország és a balkáni konföderációk”, *Simonffy Aladár*, a Pester Lloyd külpolitikai munkatársa: „Bulgária népi összetétele és *dr. Jencs Árpád* egyetemi m. tanár, min. s. titkár pedig „A bolgár reformok” című előadásai. Magam legutóbb a magyar-bolgár kultúregyezményről adtam elő.

A Balkán-Bizottság „*Balkán-füzetek*” címen egy kiadványsorozatot is megindított, amelyben az elhangzott előadásokat és különféle balkáni vonatkozású tanulmányokat tesz közzé. Az első ilyen balkán-füzet „Magyar Balkán Intézet felé” címen már megjelent és a Balkán-Bizottság alakuló ülését közli.

Fentiekből láthatóan a Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága sokrétű munkásságot fejt ki, élénk jelül annak az érdeklődésnek, amely a magyar társadalom köreiben a balkáni problémák iránt mutatkozik. Ennek az érdeklődésnek intézményes úton való fejlesztése annál természetesebb, mert a magyarság érdeklődése a Balkán iránt olyan régi, mint maga a magyar állam. A magyar történelem minden nagyobb fordulata a magyarság balkáni és dunavölgyi hivatása felé mutat. Így természetes, hogy ezt az érdeklődést ápolni, a balkáni népekkel a kapcsolatokat ki mélyíteni *elsősorban* magyar feladat s ebben a szellembe kívánja a Balkán-Bizottság működését a jövőben is folytatni és fejleszteni.

Drucker György dr.

UNGARN

A magyar-német érintkezések képes havi szemléje.

A Magyar-Német Társaság folyóirata. Szerkeszti: Pukánszky Béla.

Munkatársai az ország vezető írói, tudósai és politikusai.

Előfizetési ára egy évre 10 P, egyes szám ára 1 P.

Szerkesztőség és áradóhivatal: Budapest, Arany János-utca 1.

Magyarországi terjesztő: DANUBIA könyvkiadó vállalat, Budapest, IV. Apponyi-tér 1.

K Ö N Y V S Z E M L E

POZSONYI ÉJSZAKÁK. (Bodnár István regénye. Athenaeum-kiadás.)

A bécsi döntés előtti Pozsony világába visz el bennünket Bodnár István legújabb könyve. A volt csehszlovák köztársaság utolsó éveinek történetét adja az igazmondásnak olyan fanatizmusával, amely szinte felborítja a regény amúgy is megtárgalt kereteit. Nem hideg írói számítás-sal megfontolt történetről van itt szó: az emlékezés forró lavinája ömlik a lapokon. Ki ne érezte volna már akkor, amikor még az Astoria füledt légkörében élünk és küzdöttünk egy szebb jövő reményében, hogy egyszer regény lesz ebből a világból? Kit ne érdekelnének Középeurópa akkori kétségtelenül legtarkább városának zavaros, forró napjai? A regény címe sok líraiságot takar, de a szerző mindamellett nem adta át magát holmi multbamerengő nosztalgiajának. A történelmi idők tanúja-hoz illően be akar számolni arról, amit Pozsonyban látott a korforduló előestéjén. Zsúfolt, mozgalmas képekben állítja eléink a kor ismert és ismeretlen szereplőit s az éregények közvetlen hangján hozza egészen közelre a történések mozgatóit. A regénynek szinte alig van eseménye, amely az író agyában született volna meg. Amit Bodnár elbeszél, azt javarészt átélte, úgyhogy a regény valóság-nyaga élesen meredezik ki a regény szerkezetéből. A regényírásnak ez a módja, bár nálunk kissé szokatlan s leginkább Malraux Hódítók-jára vagy a Condition humaine-re emlékeztet, megnöveli a regény jelentőségét, de ugyanakkor roppant nagy veszéllyel jár: az írónak vigyáznia kell rá, hogy az aktualitás mögött el ne sikkadjon a művészet örök problematikája: a vágyak, szenvedélyek, emberi végtetek aktualitásától független ábrázolása. Az aktualitás ugyanis csak a ma emberének szól és a regény pillanatnyi sikerét biztosítja. Kell, hogy ezenkívül legyen a regényben még valami, ami az örökkévalóságnak szól. A Pozsonyi éjszakák-ról kettőzötten érvényes ez, mivel a fiatal szerző szemelláthatóan a komoly, nagy irodalom mondanivalójának útját járja s nem afféle divatos riportregényt ír. Műve azok közé a ritka alkotások közé tartozik, amelyek a magyar valóság történelmi-igaz, őszinte és igényes irodalmi vetületei kívánnak lenni. Megvannak benne a jó regényíró kellékei: a lendületes meseszöveg, élénk és valószerű párbeszéd, a tárgyban való elmélyülés. A regényben rengeteg az intellektuális elem, a szakadatlan világnézeti vita, a kávéházi diszkusszió, ám aki átélte a kort, jól tudja,

hogy a világnézeti ellentétek micsoda fontos szerepet játszottak az emberek életében. Kétségtelenül verbalizmus volt a kisebbségi sors nem egy „életfontosságú” vitája, de e viták alján megérlelődtek a cselekedetek is, amelyekről a Pozsonyi éjszakák írója ugyancsak nem feledkezik meg. Akik a történelmi igazságot keresik a műben, azok nem csalódnak Bodnár regényében: némi romantikától eltekintve (oros és lengyel alakok szerepeltek) a kisebbségi sors valódi típusait írja meg a könyv. Különösen találó jellemzéseket olvashatunk itt a nemzetközi szocializmus fanatikusairól, akik a huszas és harmincas évek mozgalmában olyan nagy szerepet vittek Európaszerte. Eszmetörténeti érdekessége a regénynek, hogy bemutatja annak a kisebbségi realizmusnak a kifejlődését, amely a csehszlovák köztársaság utolsó éveiben a magyar ellenzéki politikai egység megteremtéséhez vezetett és a nemzedéki őrségváltás folytán vezető szóhoz juttatta a fiatalabb korosztály tagjait. Némi túlzás van abban, hogy a regény helyenként valódi nevéken nevezi a szereplőket: ez már nem a regényíró feladata.

A regény legerősebb értéke az a sajátos képesség, amely az események gyors dinamikájával a való élet hangulatát meggyőző erővel és színekkel tudja eléink varázsolni. Elsőrendű írói adottság ez, mindenkor biztosítja a regény külön világának légtérét. Ugyanakkor viszont kötelező erővel szólítja el a szerzőt a memoárszerű éregény könnyen járható útjáról komoly művészi feladatok felé.

Kovács Endre

MAGYAR ALBUM. A Szlovákiai Magyar Irodalmi Társulat átfogó erejű kultúrválalkozása.

A nyitrai „Híd” Szlovákiai Magyar Irodalmi Társulat az utóbbi években intenzív kulturális munkát fejtett ki a kisebbségi irodalmi és kultúrökrekvések ápolása és fejlesztése terén olyan átütő sikerrel, mely a határon túl is elismerést váltott ki. Az altruista alapon álló irodalmi társulat most átfogó erejű, széles alapokra fektetett kultúrprogramot valósít meg a Dallos István szerkesztésében megjelenő Magyar Album kiadásával, melynek folytatálagosan megjelenő kötetei ezer oldal bőszen meghaladó terjedelemben a szlovákiai, erdélyi, bácskai, felvidéki, kárpátaljai és a pesti magyar fiatal írógárda válogatott írásait közlik. A Magyar Album egy-egy kötetében mintegy harminc fiatal magyar

író kiválasztott alkotása jelenik meg s így a sorozat a mai magyar irodalom keresztmetszete és a fiatal magyar írók sereg-szemléjévé válik. Az „Idők sodrában” fejezetben tanulmányok, esszék, irodalmi vonatkozású visszaemlékezéseket hoz, a „Magyar Lélek” gyűjtőcímet alatt a magyar szépirodalom gyöngyszemeit, nemesveretű novellákat és verseket közöl, a „Fejfák” rovatban elhalt irodalmi nagyságainkat méltató cikkek és posthumus írások jelennek meg, az „Örhely”-ben a magyar irodalmi és kulturális élet, a kisebbségi irodalmi törekvések kérdéseit ismereti szakavatott tollal megírt írásokban, míg a „Figyelő” a magyar irodalom legújabb, jelentős kiadványairól ad megbízható, hű képet, ismertetéseket és kritikákat közölve.

A létszámban megfogyatkozott, de lélekben megerősödött szlovákiai magyarság, mely a multban is tanujelét adta nyelve és kultúrája iránti ragaszkodásának, most is szeretettel és megértéssel fogadta a magyaránnyú kultúraközi s így a Magyar Album a kisebbségi magyarság szellemi orgánumává vált. Komoly, rangos kezdeményezés volt a Magyar Album útnakindítása és megállapítható, hogy ezen túl a Magyar Album arra is hivatott, hogy a kisebbségi magyar életben nevelő és irányító szerepet töltsön be és kultúrmissziót teljesítsen annál is inkább, mert ez az almanach az egész magyar irodalom ígéretét hozza, magatartása értékes és a jövő felé mutat.

Kétségtelen, hogy merész vállalkozás ez — különös tekintettel a mai nehéz időkre és arra a speciális helyzetre, melyben ez a nagyfontosságú terv a megvalósulás stádiumába jutott. Ennek megvalósításához szükséges volt a hátor kiállítás a magyar kultúra ápolása és öbrentartása érdekében és mélyen át kellett éreznie a hátor kezdeményező gárdának a feladat fontosságát. Lelkükben égett a szeretet lángja a magyar betű, a magyar irodalom iránt és ez a lángolás adta az erőt, hogy valóra váljon a szép és nemes elgondolás.

Amikor e rövid írásban beszámolunk az átfogóerejű nyitrai kultúrvállalkozásról, egyben a magyar szellemiséghez fordulunk: támogassa ezt a kultúraközi, melyből kiérkezni a magyar élniakarás levegőjét, a magyar kultúra szeretetét, a magyar érték feltárásának vágvát Bökezűen szórja eléink a magyar kultúra termését s hogy még szebbet, még jobbat nyújtson, szükséges, hogy megértően fogadjuk a kisebbségi magyar talajból fakadt törekvést, mely színekben pompázó virága annak a kertnek, melyben a magyar irodalom hajtásai nyílnak.

U. Gy.

S A J T Ó S Z E M L E

UJ ELET (Kassa — 1941 novemberi szám)

A prohászkás mozgalom kitűnő folyóirata a szlovákra fordított Ady-verseskönyv megjelenése alkalmából meleg elismerő szavakat talál Emil Boleslav Lukač az Ady-versek szlovák fordítója részére s azt írja a kiadványról, hogy az „a népek megbékélésébe vetett hit dokumentuma”. A magunk részéről változatlanul hiszünk ebben a megbékélésben — írja a folyóirat — minden hátsó gondolat nélkül hirdeljék hitünket s jól esik a tudat, hogy odaátról is csatlakoznak ehhez a hithez. A mai események talán eltávolíthatnak egymástól nemzeteket, de kultúrájukat változatlanul hagyják. Számtalanszor kifejeztük és kifejezzük őszinte elismerésünket a teljesen népi gyökerekből kihajtó szlovák irodalomnak és művészetnek, természetes hát, hogy szeretettel fogadjuk azt az elismerést, amely odaátról érkezik s ennyre dokumentum-szerű formába öltözik. A politikai viszályok elsímulnak, hogy újra kiéleződjenek és újra elsímuljanak, a kultúrák áramlása azonban független ezektől a körülményektől s örülhetünk is, hogy független, mert mintha ettől függne európaiságunk is. Mi, kik kisebbségi életben nőtünk fel, új kisebbségi szemléletet is alakítottunk ki magunkban, hazatérésünk alkalmával egyik legnagyobb örömünk volt, mikor azt láttuk, hogy idehaza is sokan vannak, akik ezt az új gondolkodást hirdetik. Örökké emlékezetes marad számunkra néhai Teleki Pálnak egy kassai beszéde, melyben ezt az új szemléletet hirdette. Ezekkel az elvekkel élve építjük anyagi és szellemi otthonunkat és köszöntjük Ady fordítottját, kik mellán képviselik nemzetüket a viharos Európában.

Vass László az erdélyi irodalom nagy halottjáról, Reményik Sándorról, a kisebbségi sors énekeséről ír értékes megemlékezést.

PROTESTÁNS SZEMLE. (Budapest — 1941 decemberi szám.)

Nagy Géza a kisebbségi kérdéssel református szempontból foglalkozik. Bevezetőben megállapítja, hogy ha talán sokan nem is tartják időszerűnek, be kell látnunk, hogy a kisebbségi kérdéssel való foglalkozás elől nem térhetünk ki, „nem pedig azért, mert egyházunk — írja a szerző — a kereszténység nagy családjában mindig kisebbséget alkotott”. De a kisebbségi kérdés tárgyalását nemzeti szempontból sem szabad levenni a napirendről. Erről a következőket írja: „A trieni békeparancs következtében 3 millió magyar került idegen országok fennhatósága alá. Ezek nemzeti életének megtartását részben az új hatalmakra ráerőszakolt kisebbségi szerződészek biztosították. S most, amikor a szétszórta magyarságnak kétharmadrésze az anyaországba újból visszatért, még lájdalmasabb aggodalommal kérdezzük: mi lesz azoknak a sorsa, akik még mindig a határon túl maradtak? S ugyanez a kérdés győtri azoknak a lelket, akik az új határkiigazításokkal hozzánk csatolt, nem magyar ajkú néptársaik elszakadását siratják. Egy magyar evangéliumi egyháznak ezzel az új helyzettel foglalkoznia kell. Ha jó volt a kisebbségi jog védő fegyvernek, nem szabad elfeledkeznünk róla, mikor a nemzeti élet új épületének felemeléséhez vakoló

kanál után nézünk. Ezt követeli tőlünk a nemzeti becsület. Mindenekfelett pedig az Úr, aki a személyválogatás nélküli szeretet parancsát szívünkbe írta. (Máté ev. 5:44—45.)”

Ezek után részletesen megvizsgálja, mit értünk kisebbség alatt s ez a népcsoport milyen viszonyban van az államlellettel. Rávilágítván ezekre a kérdésekre, megállapítja, hogy minden államban van vezető többség, még Svájcban is a francia és német nemzet vezetői a másik két, számban kisebb nemzetet, Amerikában pedig senki se vonja kétségbe az angolok vezető szerepét. De nem szabad a többség hatalmát hatalmaskodásnak tekinteni, hanem olyan elsőrendű szolgálatnak, aminek teljesítése elsősorban rája vár. Ezt pedig csak úgy töltheti be, ha célját nem önmagában látja, mint a pogány imperializmust, hanem magát a legfőbb szellemi hatalom, Isten eszközének tekinti. Következtetései során végül is arra a megállapításra jut, hogy a református teológia az állam fölött álló isteni szuverenitás alapján a nemzeti életnek nem állami formáját, tehát a nemzetiséget és kisebbséget is önálló életkörnek ismeri el. Követeli tehát, hogy ennek ősi jogát, az egyéni, vallási, iskolázási, kulturális és politikai szabadságok tiszteletben tartásának és fejlődési lehetőségei biztosításának.

Ezután azokat az okokat vizsgálja, hogy a modern állam, miért ütközik össze szinte naponta kisebbségeivel. Ennek magyarázatát elsősorban az állam és nemzet, vagy a politikai és etnikai nemzet fogalmának végtelen összehasonlásában látja, valamint abban, ha egy nemzetiség vagy kisebbség magának az uralkodó nemzettel egyenlő jogokat követel s végül abban, ha a többségi és kisebbségi nép között az ellentéteket kívülről állandóan szítják.

Végül megállapítja, hogy a kisebbségek felé tett engedmények egy állam belső életére nézve a jelet mutatják, míg az elzárkózás a titkolt félelem megnyilatkozása. S legvégső megállapítása a református teológusok felé az, hogy nem szabad feladniok a reményt abban, hogy az uralkodó és kisebbségi nemzetek közötti viszony rendezése egyetlen emberi összefogások útján is lehetséges.

PRESSE-KORRESPONDENZ DES DAI STUTTGART. (A stuttgarteri Külföldi Németek Intézete könyvgyűjteménye, 1941 november.)

A könyvgyűjtemény a Szatmáron megjelenő „Sathmarer Deutsche Zeitung” című lapból idéz s azokat az eredményeket közli, melyeket a szatmárkörnyéki népcsoport a Magyarországhoz való visszacsatolás óta elért. Ezek szerint az eltelt egy év alatt 9297 pengőt gyűjtöttek a német népcsoport téli segélyakciójára, a gyermekek vidéki nyaraltatásának során pedig 1260 német gyermeket sikerült nyaraltatni. A németnyelvű oktatást 55 tantervvel rendelkező 33 iskolába vezették be s emellett a Németek Szövetsége 4 saját iskolát is létesített. Nagy előrehaladást tett az elterjedés terén a német sajtó. Olyan községekben, ahol azelőtt a német napilapoknak 3—4 előfizetőjük volt, most 40—50 az előfizetők száma, sőt, Német-Mokrán 120. A fiatalok közül eddig 200 ifjút és több mint 1800 leányt szerveztek eddig be ifjúsági szervezetekbe.

A KÁRPÁTMEDENCE 1941. novemberi számában gróf Révay István: Az első belvederi terület magyarsága címen értekezik. Gróf Révay István tavasszal önálló munkában mutatta be, hogy az a terület-sáv, amely az első bécsi döntés következtében a volt cseh—szlovák állam testéből hazakerült, nagy többségében magyar lakosságú. Most — ismét a demográfus lelkiismeretes adatközléseivel és alapossgával — részletkérdést világít meg, amely azonban igen nagyfontosságú, mert egyszer s mindenkorra végtelvet a szlovák—magyar ellentétek egyik főokának: az „elnevezetlenség” vádjának. Révay gróf e tanulmányában az 1773-ból származó „Lexicon universorum Regni Hungariae locorum populorum” több régi forrással kiegészített adatait hasonlítja össze az 1880-tól kezdve mind a mai napig lezajlott magyar és cseh—szlovák népszámlálási eredményekkel a felszabadult 768 községben. Végső következtetése: nincs lényeges változás az 1773-i állapotokhoz képest, a magyarabbá vált községek száma alig több, mint az elszlovákosodottaké, — azokban a községekben, amelyekben a szlovák elem a török hódoltság utáni telepítés, a nagyobb néptengerhez való asszimilálódást egészen természetesen tekinthetjük. Révay gróf cikkének első tanulsága tehát: a számadatok tárgyilagos világában egész világossá válik, hogy az „erőszakos elnevezetlenség” — mese. A tisztánlátás kedvéért még ideiktatjuk két észrevételét: — 1) az egyes falvak kevert-sége folytán igen sok lakosnak nincs jegecesedett nemzeti öntudata; — 2) a Lexicon mind a magyar Teleki Pál, mind a szlav Petrow azórt ismeri el tárgyilagos forrásnak, mert keletkezésének idejében (— 1773 —) a maival egyenlő nemzeti öntudatról s ennek következtében nemzeti küzdelmekről, szándékos magyarosításról, vagy szlovákosítási törekvésekről nem beszélhetünk. Igen fontos két tény ez, mert nélkülük sok mindent nem tudunk megérteni a bemutatott terület életéből.

ZORJA — HAJNAL. A Kárpátaljai Tudományos Társaság folyóirata. — Ungvár, 1941. I—2. sz.

Az 1941. májusában megalakított Kárpátaljai Tudományos Társaság színevére és terjedelmes folyóiratot adott ki, amely Zorja — Hajnal címen novemberben jelent meg s már első számában is bizonyosságát adja annak, hogy a Tudományos Társaság valóban az ősi magyar nemzeteszmé szellemében igyekszik a magyarországi rutének művelődési életét felkarolni s a kisebbik testvért szeretettel vezetni. Magyar és ruszin tudósok fognak össze ebben a számban és egész sor színvonalas, értékes tanulmányt bizonyítja, milyen becsületesen fogja fel a magyarság a nemzetiségek kulturális életének szabadságát s hogy a magyarországi ruszinok sorában mennyi rejtejt, mely érték van. A folyóirat teljes terjedelmében közli vitéz leveli Kozma Miklós kormányzó biztosságának a Társaság alakuló ülésén elmondott beszédét. Hodinka Antai a görögkatolikus papaövendékek nagyszombati életéről ír (1722—1760) Ilmiczky Sándor pedig „Gróf Teleki László és dominiuma Máramarosban” címen ad értékes tanulmányt. A kárpátaljai történetírás új útjairól Konratovics Irén szakavatott tollából olvashatunk, Bonkáló Sándor egyetemi tanár pedig a ruszin irodalmi nyelvről értekezik.

Vitéz leveldi Kozma Miklós halálára

„Gyümölcséről ismeritek meg a fát.“ Az Irás szavait idézte Ravasz László református püspök ott künn a Kerepesi-temető halottasháza előtt, a szinte tavaszi verőfényben, amely azon a decemberi napon, 11-én délelőtt előlötötte a magyar székesfőváros hatalmas sírkertjét. Vitéz leveldi Kozma Miklóst, a magyar erdő kidölt hatalmas fáját is gyümölcseiről ismerhettük meg igazán, azokról a gyümölcsokről, amelyeket a magyar közösség életének oly hamar eltelt s oly ragyogóan fölfele ívelő pályafutásán termelt. Bizony sokat alkotott s bizony sokféle téren alkotott vitéz leveldi Kozma Miklós. Ebben a folyóiratban csak azokról az alkotásairól szóljunk, amelyek a magyar kisebbségek és a magyarországi nemzetiségi kérdés terén dicsérik az ő nevét.

Vitéz leveldi Kozma Miklós mint a magyar hírszolgálat és a magyar rádió nagy alapítója és kiépítője már korán felismerte, milyen nagy fontossága van a magyar hírszolgálatnak a tőlünk idegenbe szakitott magyarság életének ismertetése terén. Ez a hírszolgálat tapintatos és egyben mélységesen magyar tudott mindig maradni és sohasem tévesztette szemelőt, hogy a túlzott jóakarát sokszor többet árthat, mint használhat. És leveldi Kozma Miklós túl azon, hogy e hírszolgálatot pompásan tudta megszervezni, személy szerint is mélységesen érdeklődött a kisebbségi sorsba került magyar népcsoportok irodalmi és művelődési életéért. Az erdélyi, felvidéki, délvidéki magyar írótka mind ismerte, műveiket olvasta és szerette. Egy irodalmilag nagy hagyományokkal rendelkező és mélyérzésű család gyermeke volt, akiben benne élt az örökölt poétalélek.

A kisebbségi sorsba került magyarság szellemi életének figyelése mellett mindig nagy súlyt helyezett arra, hogy a környező népek szellemi életét is figyelniünk kell, ismernünk kell őket, nyelvüket értenünk, jellemüket meglátnunk, mert ezek a népek itt a Duna mellett mélységes sorsközösségben élnek velünk. Nem egy cselekedete volt ennek a tisztánlátásnak bizonyossága s most csak egyet jegyzek fel; mikor 1939-ben Belgrádban magyar könyvkiállítást rendeztünk, vitéz leveldi Kozma Miklós nyomban megértette ennek a kiállításnak nagy jelentőségét és a magyar rádiót is szolgálatába állította, magát a kiállítást pedig erkölcsileg és anyagilag is az igazi magyar úr bőkezűségével támogatta.

Alkotókészsége teljében s a legnehezebb időkben került az egyik legkényesebb és legnagyobb tapintatot, szeretetet,

sőt a krisztusi és magyar elvek igazi átértését követelő örökre; a kárpátaljai kormányzói biztosság székébe. És az az egy év, amit ezen a fontos örökhelyén eltöltött, bizonyossága volt annak, hogy mélységesen megértette feladata jelentőségét és ez idő alatt a legnagyobb magyar államférfiak sorába emelkedett. Ez az egy év annak bizonyossága volt, hogy vitéz leveldi Kozma Miklós az ősek magyar nemzetszemléletét tudta érvényesíteni a ruszin nemzetiségi kérdésben és ezzel példát mutatott, miként kell és miként lehet az ősi Hungáriát a megszerzés után ujjaépíteni. Amit egy év alatt Kárpátalján tett, az évek munkássága is lehetett volna. A Kárpátaljai Tudományos Társaság, a Kurtyák Iván Köznevelődési Egyesület, a Zorja-Hajnal című magyar és ruszin nyelvű pompás színvonalú irodalmi folyóirat megalapítása, a ruszin színművészet talpraállítása, az egységes ruszin nyelvtan megteremtése és annyi sok kulturális és szociális tett mind az ő nevéhez fűződik s az alig több mint egy év alatt bizony nagyon sok olyan ruszin lelkét is meghódította, akit az elmúlt két évtizedes cseh nacionalista uralom el tudott tántorítani az ősi Hungária eszméjétől. Kozma Miklós Teleki Pállal, a nemzet elhunyt nagy tanítómesterével együtt azt az utat mutatta meg, amelyen járni kell azoknak, akik okosan, bölcsen, krisztusi hittel és lélekkel, a szolgálat alázatosságával és a vezetés tisztánlátásával, egyszerűen magyarul tudnak gondolkodni még ebben a hazában. Kozma Miklós az építő magyarok sorába tartozott, azoknak a sorába, akik magyarságuk mellett emberek is tudnak lenni, sőt csak úgy tudnak emberek lenni, hogy egyben mélységesen magyarok.

Élete váratlanul hunyt ki, de alkotásai bizonyosan megmaradnak. Koporsója fölött a magyar szoltárok után a ruszin ének is felhangzott s a magyar szavakat ruszin szavak is követték. Milyen jellemző érzés tudni, hogy egy világégs kellős közepén, a gyűlölködés égigérő fekete hullámban is tudunk mi, magyarok így gondolkodni és így érezni. Nemzetünket szeretni, nemzetiségeinket megbecsülni és őseinktől örökölt országunkat építeni. Köszönjük azoknak a nagyjainknak ezt, akik annyi századon át egészen a Teleki Pálkorig és Kozma Miklósokig erre tanítottak bennünket. Ugy érezzük: ezért bizakodhatunk nemzetünk és hazánk jövődjében.

Csuka Zoltán

A HAZATÉRT FRANCIAORSZÁGI MAGYAROK ÁTADTÁK ZASZLÓIKAT A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK

Megható ünnepség színhelye volt november végének egyik ködös, borongós napján a Magyarok Világszövetségének Géza-utcai nagyterme. A Franciaországból hazatért magyarok helyezték el zászlóikat emlékül a Magyarok Világszövetségénél s ez alkalommal nagy számban jelentek meg a visszatért magyarok, a Magyarok Világszövetségének vezetősége, a hivatalos szervek képviselői, valamint a nagyközönség. Az elnöki asztalnál báró Perényi Zsigmond, a Magyarok Világszövetségének elnöke ült, mellette Balogh Jenő, a református egyetemes konvent elnöke, Révész Imre tiszántúli ref. püspök és Nagy Károly, a Világszövetség igazgatója foglaltak helyet. A külügyminisztérium képviselőiben Barkóczy György főkonzul jelent meg az ünnepségen a kultuszminisztérium

részéről Damjanovich Lajos miniszteri tanácsos és dr. Drucker György, aki mint a Külügyi Szemle főszerkesztője, mindig behatóan foglalkozik a külföldi magyarok ügyével. A Jullán Egyesületet Szabó János miniszteri tanácsos képviselte.

Az ünnepség előtt Nagy Károly igazgató bemutatatta a megjelenteknek azokat a fényképeket, amelyek az északfranciaországi magyarok életét örökítették meg. A zászlók átadása előtt Högge Mihály, az északfranciaországi magyar református misszió volt lelkipásztora, a hazaköltözökös meg szervezője mondott meghatóan szép beszédet. Megköszönte a külügyminisztériumnak és a Magyarok Világszövetségének a hazajövetel elősegítését és köszönő szavakat mondott Molnár Mihálynak, a Magyar Textilgyárosok Országos Szövetsége és Tobisch Ferencnek, a Hazai Fésűsönögyár igazgatójának azért, hogy a visszatért magyarok elhelyezésével elő-

segítették a hazaköltözökösödést.

— Hazajött egy falura való magyar — mondotta Högge Mihály lelkész. — Legtöbbje hajlott háttal, deresedő fejjel, meghajszolt vándorként. Legyen áldott érte a kegyelmes Isten, hogy idő foga meg nem ette, idegen tenger el nem nyelte, nyomorúság el nem pusztította, háború tüze meg nem emésztette őket s most idehaza lehetnek. A szertefoszlott sok színes álmom, ami után csak könny maradt, a sok ketté-fört élet, az eltékozolt fiatalág mind arról beszél, hogy a mi népünk számára valóban nincsen más hol ottanon, mint ezen a földön. Meri vagy könnyesen eszi kenyerét vagy magyarságát tagadja meg, de mindenképen egyformán nyomoruit idegenben...

Beszéde végén Högge Mihály átadta a három zászlót a Magyarok Világszövetségének és arra kérte a vezetőséget, hogy őrizze meg azokat.

A lekipásztor szavai után *Kajdi Gusztáv* bányász szólott egyszerű, de szívből fakadó szavakat, majd övegy *Ladányi Jánosné*, az egyik hazaköltözött magyar asszony szólalt fel. A református egyetemes konvent részéről *Balogh Jenő*, a konvent elnöke üdvözölte a hazatérteket s megköszönte, hogy az Északfranciaországban használt urvacso-ra-eszközöket a szolvaj református gyülekezetnek ajándékozták megőrzésre. A megható ünnepséget báró *Perényi Zsigmond*, a Magyarok Világszövetségének elnöke zárta be és kijelentette, hogy a Magyarok Világszövetsége mindig kegyelettel fogja őrizni az átvett zászlókat, melyeknek minden szála hazaszeretéből fonódott.

A MAGYAR SZELLEMI EGYSÉG SZÁMÁRA KELL MEGTARTANI ODAKINT ÉLŐ TETVÉREIT ÉS FIAT MINDEN MAGYARNAK

A magyar miniszterelnök parlamenti beszéde a világ magyarjainhoz és a kisebbségi sorsban élő magyarokról. Dr. *Bárdossy László* magyar miniszterelnök és külügyminiszter novemberben módot talált arra, hogy a parlamentben elmondott nagy beszédében egyrészt a külföldi magyarokhoz is szóljon, másrészt pedig megemlékezzék azokról a magyar népcsoportokról, amelyek a szomszédos államokban élnek tovább a kisebbség nehéz sorsát. A miniszterelnök a következő szavakat üzenté külföldi testvéreinknek:

„A tengerentútra szakadt magyarságról szeretnék szólni, különösen a két amerikai kontinensen nagyszámban élő magyarokról. Elsősorban azokról, akik hazánk honpolgárai maradtak, de azokról is, akik az új hazájukkal szembeni kötelező hűség mellett magyar érzésüket és nyelvüket megtartották és akiket így lélekben továbbra is magunkénak érzünk. Ma a közlekedés, sőt a postai érintkezés útjában álló mind nagyobb nehézségek miatt, sajnos, egyre lazább lesz közöttünk a kapcsolat. Annál nagyobb a veszély, hogy az amatyestről levált, közel milliós magyarság nem tájékozódhatik megfelelően a hazai viszonyokról s esetleg olyan áramlatok sodrába kerülhet, amelyek ellárvollójuk nemzeti érzésétől. Innen, a magyar parlament házából, üzenem a tengerentúli magyarjainak, hogy a magyar kormány a nemzeti közvélemény által szentesített politikája mindig az ország életérdekeit tartja szem előtt. Nem is lehet másként, mert létezésének és működésének alapját azok a nemzetben élő őszintén érdekek adják, amelyek ennek az országnak ezeréves fennállását lehetővé tették. A magyar kormány, mint a nemzet létéleményese és véareháltója, a nemzet bizalmából meríti erejét és ez a bizalom azonban megszűnné, ha bármely magyar kormány valamit elkövetne a nemzet életérdekei ellen, vagy a nemzet számára nulló lehetőségeket kőnnvelmően vagy gondatlansággal kiaknázatlanul hagyó. A nagy nemzeti kérdések megvitélésénél ezt minden magyarunknak látniuk az e széles világ bármely pontján, fiónelembe kell vennie. Kötelessége ez, mert mentől távolabb él az anyaföldtől, annál nagyobb missziója van a magyar szellemi eméső számára kell megtartani odakint élő testvéreit és fiat a maot magyarok nevező emigráció barmlasztó tevékenységével szemben, mely a vörös anarchiának, vagy annak a Benesnek csinál propagandát, aki Magyarországot a trianoni megcsönkítottságba szeretné visszavezetni.“

Mindenkinak, aki szívén viseli a mai nehéz világháborús helyzetben a külföldi magyarok sorsát, jól esett hallani a magyar miniszterelnök komoly, meggondolt és mélyen átértett szavait. Ezekhez a szavakhoz nincs hozzátennivaló, önmagukért beszélnek. Bár minél több külföldi magyar füléhez és szeméhez juthatnának el s minél több itthoni magyar is mélyen megérintelné őket.

Volt a miniszterelnök beszédének egy másik része is. a határon túl élő magyar népcsoportok szenvedéseiről szólott.

— *Ez így nem tarthat tovább!* — mondtotta a magyar miniszterelnök s mi hiszünk, hogy a most megújuló Európa nem fogja tűrni azt a lehetetlen helyzetet, hogy a revízió előrehaladásával ez a kérdés visszafelbődhessék. A miniszterelnök is rámutatott arra, hogy a bolszevizmus elleni harcban együttesen résztvevő államoknak kötelességük lenne más vonatkozásban is levonni a következtetéseket. Mj ezeken a hasábon már sokszor rámutattunk arra, hogy a „viszonosság elvének“ nem abban kell megnyilvánulni, hogy a népcsoportok helyzete rosszabbodjék, haem ép ellenkezőleg. Az új Európa nem veheti át örökségképpen a régi és kimulóban levő Európa legnagyobb átkát, a kisebbségi kérdés megoldatlanságát. Az új európai rendnek ezen a téren kell első nagy eredményeit felmutatni s mi reméljük, hogy ezek az eredmények nem váratnak soká magukra.

SZENT-IVÁNY JÓZSEF (1884—1941)

A politikus

1920 őszén a prágai parlamentben a következő szavak hangzottak el:

— Mi ehhez a békéhez semmikor sem adtuk hozzájárulásunkat és semmikor sem fogunk sorsunk intézéséről lemondani. Midőn ezt elvi álláspontnak leszögezem, gyakorlati alapon is meg akarom bíráltni helyzetünket. Mi ma egy nálunknál erősebb hatalom folytán a csehszlovák köztársaság polgárai vagyunk. Ezen a területen kell biztosítani létezésünket. Keresni akarom és fogom, miképpen lehetne ezzel a reális gondolkodással megtalálni az önvédelem tisztességes útját.

E súlyos történelmi szavakat *Szent-Ivány József* országgyűlési képviselő mondta. Ezzel a beszéddel indult a kisebbségi magyarság hűszeszendős küzdelme. Ez a harc kemény volt és elszánt. Egyes állomásait kemény és céltudatos munka jelezte.

Szent-Ivány nagy visszhangot felvert beszédének évében Otátrafüreden az ő kezdeményezésére megalakult a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok közös bizottsága. Ehhez csatlakozott később a Szepesti Német Párt is.

Rimaszombatban 20 000 kisgazdát szervezett meg a Gőmör-Nógrádi Gazda Egyesületben. Ezt a tömörítést beszűntették. 1922-ben kiterjesztették a szervezkedést a mezőgazdasági munkásságra és az iparosokra is. Így alakult meg *Szent-Ivány* elnökelete alatt a Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt.

1925-ben *Szent-Ivány* elérkezettnek látta az időt az egységes magyar párt megalakítására és megalakította a Magyar Nemzeti Pártot. Két évre rá *Léván* elismerte egyik beszédében a munkás kérdés fontosságát és örömmel üdvözölte a Magyar Nemzeti Munkás Párt megalakulását.

Egységistó törekvéseit 1936 január

10-én siker koronázta, amennyiben kimondták az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt megalakulását. Az ige 1936 június 21-én ültött testet, azóta a magyarság egységes erővel vette fel a küzdelmet az erőszak politikája ellen.

A kultúrservezés

Szent-Ivány politikai munkássága mellett jelentős kultúrmunkát is végzett. Éveken keresztül összehívta a *Szent-Ivány Kúriát* Liptószentiványban, ahol a felvidéki írók szellemi létük legfőbb kérdéseit tárgyalták meg. Itt határozták el, hogy munkaerejüket koncentrálják és korszerű irányban dolgoznak az összmagyarság kollektívumáért. A Kúria állást foglalt időszervi kérdésekben, mint a cenzura, a cseh Pen Club munkájában való részvétel, könyvkiadás, folyóirat kérdése stb.

Megvitatták az irodalmi élet időközben kialakult aktuális kérdéseit. Itt követelték először, hogy az évi 15 államdíjból kisebbségi magyar írók is részesüljenek. E megmozdulás eredményeképpen nyert először magyar író irodalmi ösztöndíjat *Darkó István* személyében.

Az író

Zerdahelyi József álnéven a Magyar Írásban jelentek meg erőteljes novellái. Főleg a falusi életből merítette tárgyát, a faluból, amelyet annyira szeretett. *Palóc*, ország fővárosának közelében élt, a népel és a népért. Itt ismerte meg a palóc gondolkodását, vágyát és szándékát. Izes stílusában kialakult egy-két olyan irodalmi alak, aminő Erdélyben a ravasz *Uz Becse* vagy a furfangos *Abel*.

„*Egy tőnek három fakadása*“ című novellás könyvben jelentek meg összegyűjtött elbeszélései. A kritika osztatlan érdeklődéssel fogadta az új író első munkáját.

Sokat tett a szlovák—magyar kultúrközvetítés terén s lefordította *Branecsky József: Fráter Johannes* című történelmi regényét, mely a Szlovák című napilap pályázatán 1926-ban első díjat nyert.

*

Halálával a felvidéki magyarság harcoss egyénisége távozott a magyar közéletből. Ritka eset, hogy a politika és az irodalom egyformán veszteségnek könyveljen el valakit. *Szent-Ivány Józsefet* a politikai és az irodalmi élet is egyformán gyászolja.

Marék Antal

KIHIRDETTEK AZ EGYESÜLT KERESZTÉNY NEMZETI LIGA IDEI KISEBBSÉGI PÁLYÁZATÁNAK EREDMÉNYÉT

Ünnepi keretek között történt meg az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga kisebbségi pályázatának eredménykihirdetése a Műegyetem dísztermében. Az ünnepségen megjelent dr. *Szily Kálmán* államtitkár, a nagyszámú és előkelőközönség soraiban ott voltak többek között: *Szent-Ivány* Domonkos, *Schilling Zoltán*, *Tasnády Szűcs András*, *Stachó Tibor*, *Pettkő Scandner Aladár*, *Prokopy Imre* dr. — a társadalmi egyesületek képviselői s a diákszervezetek kiküldöttei.

A pályázatra az ország hat egyeteméről és számos főiskolájáról 43 tanulmány érkezett s az egyetemi tanárokból és a kisebbségi kérdés szakértőiből álló bíráló

bizottság ezek közül húsz pályamunkát részesített 3300 pengő jutalomban. A mozgalom ötödik évében így a pályázaton résztvevők száma 156-ra, a kiosztott pályadíjak összege 10.000 pengőre emelkedett.

Mint eddig, ezúttal is az erdélyi tételekre érkezeti a legtöbb pályamű. Megmozdult a felvidéki ifjúság is. Az éveken át eredménytelenül kiírt felvidéki tételek iránt végre fellobbant az érdeklődés s egyszerre tíz pályamunka jött: „A szlovákság bel- és külpolitikai útja 1918-tól” és „A magyarság helyzete Szlovákiában” kérdéseire. A délvidéki ifjúságot azonban — ügylátszik — még mindig a hazatérés nagy élménye és a velejáró nagy változások kötik le. A kitzótt délvidéki tételekre ugyanis mindössze 3 tanulmány érkezett.

A pályázat nyertes egyetemi ifjúságából most is legtöbb a joghallgató. Helyen vannak. Változatlanul kevés azonban a tanárjelöltek száma. Kettő van csupán a díjnyertesek között. Ha arra gondolunk, hogy 1870-ben a német tanítók győztek le a franciákat — és számbavesszük pár évvel ezelőtt kibocsátott kérdőívünket, amelyek tanúsága szerint a kisebbségi kérdés iránt legkevésbé az érdeklődés a tanárjelöltek között, — meg kell állapítanunk, hogy ez az érdeklődéshány agasztó és veszedelmes tünet, amelyen jótétlenül változtatni kell.

A pályázat vesztésglistájára kell írunk, hogy most, amikor a budapesti egyetem közgazdasági fakultására egyezer hallgató iratkozott be, a döntő fontosságú kérdésre — A Duna gazdaságpolitikai jelentősége a délkelet-európai államokkal kapcsolatban — számbavehető tanulmány nem is érkezett s az öt közgazdasági tételre összesen négy pályamunka futott be. Ezzel szemben szinte váratlan érdeklő-

déssel 7 tanulmányal fordult az ifjúság a két tétel felé: „Új feladatok a kisebbségvédelem terén” és „Kisebbség vagy nepcsoport?” Az ifjúság felismerte tehát a kérdésekben korunk rendkívüli jelentőségű problémáit és megkísérelte, hogy beletekintsen azokba és választ adjon rájuk.

A pályázat díjnyertes műveinek értékét, a lelkiismeretes komolysággal végzett munkát leginkább a bírálatok egy-egy mondata világítja meg:

„...A tanulmány a témát minél több oldalról vizsgálja igyekvő, igen módszeres munka, elméleti megalapozása, logikus felépítésű, oknyomozó és irányzatokat — mondja az egyikről a bíráló.

„...Szerző a kisebbségi politika földrajzi differenciálódásával foglalkozik. Kimutatja, hogy ennek a politikának képe más és más volt a szörványokon, a hátramenti hadi és a székely kultúrzónában, és más a városokban. Szerző fejtegetéseiben szigorúan tárgyilagos volt és sohasem engedett utat szubjektív érzéseinek ítéletei megalkotásánál. Mindvégig komolyan, higgadt mérséklettel bírálja a románosító hatalom ténykedését” — írja egy másik bírőról a bírálókat. Egy harmadikról pedig így szól:

„...Ki kell emelni a tudományos anyag helyes elrendezését, a jól meglátott lényeg hangsúlyozását. A dolgozat egyik nagy érdeme, amely végigvonul az egész munkán: a tárgyilagosság. A monografikus szociológia módszerének alkalmazásába mélyedve elismerésemellett tárgyilagossággal foglalkozik a módszeres céljának kérdéseivel és megállapítható eredményeivel.”

Majdnem valamennyi műnél ismétli a bírálókat ezt a dicsőítést: tárgyilagosság. És ez a tárgyilagosság a legizgazabb bizonyít-

éska e pályaművek komoly értékének.

Dr. Makay Dezső, a főudvarnagyi bíróság elnöke, mint a Liga elnöke vezette az ünnepi gyűlést, haugoztatva, hogy a nemzet nagy problémáit feltáró munkába minél korábban és minél nagyobb számban kell bevonni az ifjúságot. Dr. Imre Sándor, a Műegyetem rektora intézett ezután beszédet az ifjúsághoz, rámutatva arra, hogy az ifjúságnak nemzete sorsát és helyzetét Európában és a környező államok között tisztán és világosan kell látnia. Majd Rohringer Sándor műegyetemi tanár adta elő a Lator Géza dr. elnöklétével működött bizottság jelentését.

A közönség lelkes tapsai között léptek emelvény elé a külfütetettek: a budapesti, kolozsvári, szegedi és debreceni egyetem hallgatói; a váci és pannonhalmi hittudományi főiskola négy nyertese és a Ludovika nyertes akadémikusa.

Pályadíjat kaptak:
Budapest: Zádor Imre gépészmérnök-hallgató 300 P., Király József hittud. hallg. 200 P., vitéz Török Sándor honvéd akad. 100 P., Deák József tanárjelölt 200 P., Sztróing György közgazd. hallg. 100 P., Karl János jogh. 150 P., Somlai Tibor vegyész-mérnök hallg. 175 P., Zelenka Árpád joghallg. 175 P., Hoensch Loránd jogh. 50 P., vitéz Kamarás Egon jogh. 300 P.
Kolozsvár: Markos András jogh. 300 P., Székely Áron orvostanhallg. 200 P., Ágh Béla jogh. 200 P., László Gyula orvostanhallg. 50 P., Honter János közgazd. hallg. 50 P.

Debrecen: Lelkes Gyula jogszig. 100 P.
Szeged: Hegyes Zoltán tanárjel. 150 P.
Vác: Szomolányi Miklós hittud. hallg. 100 P., Endrődi Zoltán hittud. hallg. 200 P.
Pannonhalma: Pállér Achilles hittudományi hallg. 200 P.

Gramantik Margit

Megjelent a

MAGYAROK VILÁGNAPTÁRA

az 1942. évre

ÁRA 3 PENGŐ

A MAGYAR ÉLETETŐ, ÖSSZETARTÁS ÉS MINDEN HATÁROKAT TULSZÁRNYALÓ NEMZETI EGYSÉG BIZONYSÁGA EZ A POMPÁS KÉPEKKEL TARKÍTOTT NAPTÁR FÉNYKÉPEKET KÖZÖL A VILÁG MINDEN TÁJÁN ÉLŐ MAGYARSÁG ÉLETÉRŐL. MINDEN MAGYAR CSALAD ASZTALÁN, IRODÁBAN, MINDEN MAGYAR ÜZLETBEN, MŰHELYBEN OTT LEGYEN S FIGYELMEZTENSEN AZ ÓRÓK MAGYAR ÖSSZETARTOZANDÓSÁGRA. — MEGRENDELHETŐ A „LÁTHATÁR” KIADÓHIVATALÁBAN, BUDAPEST, VII. BAROSS TÉR 15, VAGY A „STUDIUM” KÖNYVESBOLTJÁBAN, BUDAPEST, IV. KECSKEMÉTI UTCA 8.

AKARJA, HOGY AJÁNDÉKÁVAL ÉPEN OLYAN ÖRÖMET SZEREZZEN, AKÁR A BÉKE BOLDOG ÉVEIBEN? NE TÖRJE A FEJÉT HASZONTALAN AJÁNDÉKTÁRGYAKON! EGLEPETÉSKÉNT

szivart és cigarettát vásároljon

MEGLÁTJA, NAGY SIKERE LESZ!... KÜLÖNÖSEN A MEMPHIST AJÁNLUK, 25-ÖS ÉS 50-ES CSOMAGOLÁSBAN. EZ A LEGFRISSEBB UJDONSÁGUNK. A MEMPHIS MINŐSÉGE TERMÉSZETESEN A RÉGI, CSUPÁN A CSOMAGOLÁSA VÁLTOZOTT. ÚJABB, MODERNEBB ÉS KÖNNYEN KEZELHETŐ. NIKOTEXBEN IS KAPHATÓ

Ma nélkülözhetetlen

A külpolitika
időszerű kérdéseiről és eseményeiről a

KÜLÜGYI SZEMLE

tárgyilagosan és szakszerűen tájékoztat =

Kiadja a Magyar Külügyi Társaság

Szerkeszti dr. Drucker György

Évi előfizetési díj 10.— P — Kiadóhivatal:

Budapest V., Országháza

Kérjen mutatványszámot!

Délvidéki könyv

*Timár Ferenc:
Rongyos madár*

*A fiatal délvidéki költő
kisebbségi sorsban írt versei*

*A „Láthatár” kiadóhivatalában
is megrendelhető*

Ára 4 pengő